MIHAI MITU

SLAVONA ROMÂNEASCĂ

– Studii şi texte –

Editura Universităţii din Bucureşti
– 2002 –

UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Catedra de Limbi Slave

Mihai Mitu

SLAVONA ROMÂNEASCĂ

PREFAȚĂ

În anul 1975 Editura Didactică şi Pedagogică din Bucureşti a tipărit primul manual universitar românesc complet de *Slavă veche şi slavonă românească* (autori: Pandele Olteanu – coordonator, G. Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiță, Emil Vrabie, Elena Linţa, Olga Stoicovici, Mihai Mitu). Spunem "complet", pentru că, spre deosebire de multe manuale "clasice", ba chiar unele mai noi (româneşti sau străine), acest manual cuprinde un capitol destul de întins consacrat *sintaxei*, un capitol succint despre *lexicul* limbii slave vechi şi, ceea ce e mai important, un bogat capitol despre *redacțiile slavone*, cu privire specială asupra *slavonei româneşti*. O antologie de *texte* vechi slave şi slavone, un *vocabular* de peste 50 de pagini (pe două coloane), o bogată *bibliografie*, precum şi 16 *reproduceri fotografice* ale unor texte glagolitice şi chirilice (vechi slave şi slavo-române) sporesc valoarea cărții, care s-a bucurat, la data apariției, de o foarte bună primire, atât la noi, cât şi în străinătate[1].

În cele peste două decenii, care au trecut de la publicarea acestui manual, au apărut noi şi interesante contribuții la studierea slavonei folosite ca limbă de cultură în Țările Române în secolele al XIV-lea – al XVII-lea. Istorici, istorici literari, paleografi, filologi, lingvişti (nu numai slavişti, dar şi romanişti) au contribuit, fiecare cu argumentele disciplinei lor, la lămurirea pe mai departe a conceptului de "slavonă românească", la definirea acesteia în comparație cu celelalte redacții slavone, la stabilirea prezenței în timp şi în spațiu a acestui fenomen de cultură, la sublinierea locului şi importanța lui în cultura românească.

Au apărut mai multe lucrări de referință: studii de sinteză, cataloage, dicționare, bibliografii. *Slavona românească se regăseşte şi în lucrări recente de istorie a culturii şi* literaturii române vechi, de istorie a limbii române, în unele comunicări la congrese internaționale ale slaviştilor şi la manifestări ştiințifice din țară, în teze de doctorat şi masterat.

---

[1] Vezi recenziile semnate de Al. Graur, în "România literară", IX, 1976, nr. 45, p.8; C.G., în "Forum", XVIII, 1976, nr. 1, p. 88; Marius I. Oros, în "Cercetări de lingvistică", Cluj, XXI, 1976, nr. 2, p. 246-248; Maxim Mladenov, în "Palaeobulgarica", Sofia, III, 1979, nr. 1, p. 97-100.

Ne-am propus în paginile ce urmează să încercăm o privire de ansamblu asupra slavonei din Țările Române, în lumina lucrărilor apărute până în prezent, tratând fenomenul în planul mai larg al teoriei limbilor de cultură, ca şi în devenirea sa istorică – de la primele momente ale folosirii acestei limbi, alături de limba română (din sec. X-XI) până la înlocuirea ei totală cu limba română (a doua jumătate a secolului al XVII-lea). Alături de acestea, am considerat potrivit să inserăm un număr de texte slavone redactate în diferite teritorii româneşti, încheind cu câteva considerații şi semnalări bibliografice privind stadiul actual al cercetărilor asupra interferențelor lingvistice slavono-române.

Lucrarea noastră se adresează în primul rând studenților de la facultățile şi secțiile care au înscrise în programul de învățământ cursul şi seminarul de slavă veche şi slavonă (Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine – secțiile de limbi slave şi limba rusă; Facultatea de Litere – secțiile de filologie română şi bibliologie; Facultatea de Istorie; Facultatea de Teologie), precum şi profesorilor şi cercetătorilor interesați de problemele slavonei, ca limbă de cultură la români.

Dintre autorii manualului apărut în 1975, patru nu mai sunt astăzi printre noi: distinşii profesori Pandele Olteanu, Lucia Djamo-Diaconiță, Elena Lința şi Emil Vrabie. S-au stins din viață şi referenții ştiințifici ai manualului, eminenții slavişti Damian P. Bogdan şi Ion Radu Mircea. De asemenea, ne-au părăsit alți oameni de ştiință care au inclus, într-un fel sau altul, slavona în preocupările lor de slavistică, de istorie a culturii româneşti: acad. Alexandru Rosetti, profesorii Ion C. Chițimia, Traian Ionescu-Nişcov, Ioan Pătruț, Valeria Costăchel, Ariton Vraciu, Gheorghe Bolocan, precum şi titularii cursului de slavă veche şi slavonă de la universitățile din Cluj şi Timişoara, Gheorghe Ciplea şi Theodor Trâpcea. Nu putem încheia aceste rânduri introductive fără un gând de pioasă amintire.

Autorul

SLAVA VECHE ŞI SLAVONA.
SLAVONA – LIMBĂ DE CULTURĂ, SPAȚIUL, TIMPUL ŞI MEDIUL SOCIAL ÎN CARE A FOST FOLOSITĂ; RAPORTUL EI CU LIMBILE NAȚIONALE ŞI CU ALTE LIMBI DE CULTURĂ.

"Slava veche" este numită "veche" prin faptul că este *cea mai veche expresie scrisă a unui idiom slav, deci cea mai veche limbă slavă literară*, limba în care s-au făcut primele traduceri din greacă ale textelor religioase în deceniul al şaptelea al secolului al IX-lea de către Constantin-Chiril şi Metodie, primii cărturari ai slavilor.

Epoca veche în istoria scrisului slav se împarte în două perioade: 1. *perioada chirilo-metodiană* (când activitatea de traducere şi răspândire a textelor traduse s-a efectuat de către Chiril şi Metodie sau sub directa lor îndrumare; adică, din anii 862-863 până la 885 – anul morții lui Metodie) şi 2. *perioada post-chirilo-metodiană* (din anul 885 până în secolul al XI-lea, când primele traduceri se vor răspândi în cópii tot mai numeroase, când se fac noi traduceri şi se redactează şi texte originale, păstrându-se în linii generale caracteristicile fonetice, morfologice şi lexicale ale idiomului bulgaro-macedonean care a stat la baza primelor traduceri chirilo-metodiene).

Răspândindu-se, prin cópii succesive, pe teritorii tot mai întinse, în Moravia, Serbia, Bulgaria şi în răsărit, până în Rusia kieviană, începând chiar din a doua jumătate a secolului al X-lea (pentru Moravia) şi continuând în secolele următoare, această limbă, *slava veche*, începe să fie influențată, sub pana copiştilor, de limba vie vorbită slavă a fiecăruia dintre aceştia, moravi, sârbi, bulgari sau ruşi; în acțiunea de copiere a textelor, ca şi în noile texte (unele chiar originale) produse acum, autorii lor introduc, sub presiunea mediului lingvistic, a limbii lor slave în continuă dezvoltare, elemente de fonetică, morfologie, chiar şi lexic, specifice acestor limbi.

Rezultă de aici întrebarea: *Ce este slavona, raportată la slava veche?* Slavona este ea altă limbă, sau aceeaşi cu slava veche? Răspuns: *Slavona* ***este*** *şi* ***nu este*** *slava veche*. Adică, *este tot slava veche*, pentru că nu este latină, greacă sau altă limbă. Dar *nu mai este chiar slava veche* de pe vremea lui Chiril şi Metodie şi din perioada imediat următoare acestora, pentru că prezintă elemente noi, inexistente până atunci. Cu alte cuvinte, *slavona este slava veche evoluată istoriceşte, într-o nouă epocă şi în noi spații*,

prin introducerea de elemente din limbile slave vii vorbite. În funcție de limba vie slavă a pisarului, copistului, cărturarului care o aşterne acum în scris, slavona cunoaşte patru variante fundamentale numite *redacții*: a) *ceho-moravă* (cea mai veche), *mediobulgară*, *sârbo-croată* şi *ruso-ucraineană*. În lipsa unei dovezi scrise asupra locului şi timpului redactării unui text (eventual, vreo notă, vreo însemnare a copistului sau autorului), acesta poate fi atribuit uneia sau alteia dintre redacții, folosindu-se procedeul analizei lingvistice propriu-zise, adică depistând în text particularități fonetice şi morfologice ale unei limbi slave din această perioadă, acolo unde înainte de copierea textului erau elemente tradiționale, chirilo-metodiene, adică vechi slave. De exemplu, dacă întâlnim în text cuvântul **рождьство** "naştere" acolo unde în textul vechi slav era **рождьство**, vom avea o dovadă a faptului că acest text este de redacție ceho-moravă, pentru că o trăsătură fonetică ceho-moravă este palatalizarea d+j > z (nu *žd*, ca în slava veche). Asemănător, dacă vom întâlni **мъдръ** (în loc de **мѫдръ** "înțelept", ca în vechea slavă), putem califica textul respectiv ca fiind de redacție mediobulgară, pentru că numai în această redacție nazala **ѫ** din slava veche s-a denazalizat în [**ъ**].

În multe cazuri nu ne putem limita la o singură trăsătură lingvistică pentru a putea stabili cărei redacții slavone aparține textul. Cele mai convingătoare sunt exemplele de trăsături *care nu se întâlneau decât într-o singură redacție slavonă* (de ex. **ѫ>ъ**, amintită mai sus, specifică *numai* redacției mediobulgare). În cazurile când acea trăsătură se găseşte în cel puțin *două* redacții slavone, atunci aceasta nu este suficientă pentru definirea de ansamblu a textului. De exemplu, dacă vom întâlni **роука** "mână" (acolo unde în slava veche era **рѫка**), nu este destul ca, *numai pe această bază*, să spunem că textul respectiv este de redacție ruso-ucraineană, pentru că nu numai în aria est-slavă **ѫ** s-a denazalizat în [u], ci şi în limba sârbă, deci textul poate fi tot atât de bine de redacție sârbă. Pentru a nu greşi, deci, trebuie să avem în vedere întotdeauna *mai multe trăsături* (fie fonetice, fie morfologice, sau şi unele, şi altele).

Fiecare dintre aceste patru redacții slavone se poate recunoaşte, deci, prin *coroborarea mai multor date lingvistice*, cele mai convingătoare fiind cele care sunt specifice numai uneia sau alteia dintre ele. În principiu, se poate admite că fiecare redacție slavonă are un caracter *omogen*, în sensul că într-o redacție nu se pot găsi elemente din alte redacții; de ex., într-un text copiat de un cărturar sârb, pe teritoriul Serbiei, nu vom găsi elemente specifice ale redacției ruse sau într-un text copiat de un cărturar bulgar, în Bulgaria, nu vom găsi particularități ale redacției ceho-morave. Cum

însă textele au circulat de la un teritoriu la altul, ele fiind de regulă cu un conținut religios, există şi situații când un text mai păstrează, *prin tradiție*, elemente ale redacției inițiale, la care se pot adăuga şi unele noi, din altă redacție. Există, de pildă, texte scrise (copiate) pe teritoriul sârbesc sau rusesc de către un copist sârb sau rus, care mai păstrează elemente tradiționale mediobulgare. Aceasta se explică, pe de o parte, prin faptul că dinamica circulației textelor este dinspre sud-est spre sud-vest şi nord-est, adică *dinspre veche-slavă (apoi mediobulgară) spre redacția sârbo-croată sau ruso-ucraineană*; pe de altă parte, cele mai multe texte, având un conținut religios, deci oarecum conservator, inovațiile redacționale îşi făceau loc mai greu, ele – câte vor fi fost – coexistând în cadrul aceluiaşi text (aceleiaşi cópii) cu elementele inițiale (covârşitoare la număr) din textul de bază. Un exemplu interesant este *Evanghelia lui Ostromir*, text copiat în Rusia secolului al XI-lea (mai precis în anii 1056-1057), socotit cel mai vechi text slavon de redacție rusă (cf. SVSR, p. 243), dar care mai păstrează numeroase particularități ale limbii slave vechi; cele noi, ale limbii ruse vii, vorbite, ale acestei perioade, apar sub pana copistului, diaconul Grigorie, nu atât în textul propriu-zis al evangheliei, ci în însemnarea copistului, însemnare care nu face parte din text, nu are un conținut religios, ci mai degrabă istoric (a fost, de altfel, unul dintre izvoarele de informație pentru scrierea istoriei Rusiei feudale!); aici copistul nu mai este în situația de a-şi păstra fidelitatea față de textul copiat şi-şi îngăduie nu puține inovații redacționale (elemente de fonetică şi morfologie ale limbii ruse, limba sa maternă), ceea ce face ca *această însemnare să fie considerată şi primul text de limbă rusă veche*. Dar, cum slavona a fost prezentă, începând din secolul al X-lea (deci încă din perioada veche slavă) şi pe un teritoriu neslav, la români, care au folosit-o secole de-a rândul, alături de limba română, cu deosebire în biserică şi în cancelarii, la cele patru redacții slavone slave (adică ale unor popoare slave), trebuie să se adauge şi o a cincea redacție slavonă, redacția *slavonă românească*.

SLAVONA – LIMBĂ DE CULTURĂ

În Evul Mediu prin *cultură* se înțelegea înainte de toate cultura religioasă. Limbile prin care se vehicula această cultură (*latina*, *greaca* şi *ebraica*) erau considerate limbi sacre. Traducând pentru prima dată textele necesare oficierii cultului religios în altă limbă decât cele considerate până atunci sfinte, adică în graiul bulgaro-macedonean din jurul Salonicului, Constantin-Chiril şi Metodie au fost, practic, autorii unui act de-a dreptul revoluționar în cultura europeană a vremii. Răspândirea prin cópii a acestor prime traduceri chirilo-metodiene în Moravia şi Panonia, combaterea dogmei celor trei limbi sacre în cursul disputei cu clericii venețieni avute de Chiril şi Metodie în drumul lor spre Roma, oficierea unei slujbe în limba slavă veche de către Chiril însuşi la Catedrala Sf. Petru din Roma, în prezența Papei Adrian al II-lea (867) şi, ca urmare, acceptarea de către Papă a introducerii oficiale a acestei limbi în biserica creştină sunt tot atâtea etape ale unui proces de afirmare a dorinței popoarelor slave de a avea acces la cultură, în propria lor limbă.

În continuare, slava veche, folosită mai întâi în biserică, apoi şi în afara ei, la diferite popoare slave şi la unele neslave (românii) – care au adoptat religia ortodoxă – sub noua ei formă, numită *slavonă*, a jucat în această parte a Europei acelaşi rol de limbă de cultură ca şi latina medievală la alte popoare europene, cele de religie catolică (francezi, italieni, spanioli, germani şi alții; dintre slavi: cehii, slovacii, polonezii, croații, slovenii). Într-o țară sau alta, slavona – ca şi latina – au fost folosite paralel cu limbile naționale, dar în anumite limite. Omul de rând, fără ştiință de carte, *vorbea* în viața de toate zilele limba sa maternă; pe de altă parte, creştin fiind, *asculta* duminica la biserică slujba oficiată de preot în altă limbă: latina (la catolici) sau slavona (la ortodocşi). Mai apoi, în urma dezvoltării organizării statale, a creării de cancelarii ale autorității feudale, a învățării acestor limbi în şcoli şi chiar universități, latina şi slavona mai ales (dar şi greaca) au început să fie folosite şi în afara bisericii, în relațiile politico-diplomatice, în literatură şi ştiință. Cei care o foloseau în scris, membri ai înaltei ierarhii bisericeşti, călugări, copişti de manuscrise sau – printre laici – de la capete încoronate şi înalți demnitari ai curților princiare, cronicari (analişti), scriitori, filozofi, profesori, până la cei mai umili scribi sau dieci de cancelarie, vorbeau şi ei în viața de toate zilele, ca toți compatrioții lor, limba maternă (fie franceză, italiană, germană etc., fie bulgară, sârbă, rusă, română etc.). Ca limbi de cultură, deci, slavona şi latina se suprapuneau limbilor naționale, fiind în esență *limbi ale scrisului*, ale textelor, religioase sau laice (originale sau nu). În acelaşi timp, ele

erau şi *limbi de circulație internațională*, numeroase texte, mai ales cele ale căror adresant era un străin (tratate politico-diplomatice, acte administrative şi juridice, scrisori etc.), fiind redactate în aceste limbi. Folosirea lor, cu deosebire, în cercurile înalte ale societății, care dispuneau de acces la cultură, le-a conferit secole de-a rândul un mare prestigiu. Nu puțini erau aceia care, cunoscându-le la perfecție, au ajuns să alcătuiască scrieri originale (Erasmus din Rotterdam în latină, Neagoe Basarab în slavonă), ba chiar să vorbească în mod curent într-una din aceste limbi, purtând chiar o intensă corespondență.

În condiții specifice, dictate de natura relațiilor între state, între diferitele centre culturale şi religioase sau de tradițiile locale, *două limbi de cultură pot coexista şi ele* în acelaşi spațiu, în acelaşi timp, uneori sub pana aceluiaşi scriitor (la noi, de exemplu, din timpul lui Ştefan cel Mare se cunosc atât scrieri istorice cât şi acte de cancelarie în slavonă, dar şi corespondență cu Veneția şi Ungaria în latină[1]; unele tratate moldo-polone din sec. XV-XVI au cunoscut două versiuni: în slavonă şi latină; voievodul Petru Cercel cunoştea, alături de alte limbi, latina şi slavona; Udrişte Năsturel traduce *De imitatio Christi* a lui Thomas à Kempis din latină în slavonă etc.).

Şi în Transilvania, teritoriu dintotdeauna românesc, cu o populație majoritar românească, s-au folosit paralel, alături de limbi vii vorbite (româna, maghiara, germana ş.a.), şi *două* limbi de cultură: *slavona*, în mediile româneşti ortodoxe (scrieri religioase, inscripții, însemnări, acte oficiale etc.), şi *latina*, în cancelariile feudalilor maghiari şi saşi în biserică şi în mediile intelectuale (corespondență, scrieri istorice, literare şi religioase, acte oficiale etc.). În timp ce inscripțiile de la biserica din Streisângeorgiu (Hunedoara), de pildă, sunt în *slavonă*, Nicolaus Olahus şi-a redactat toate scrierile sale în limba *latină*; dar atât autorul inscripției slavone, cât şi umanistul transilvănean, corespondent şi prieten al lui Erasmus, erau români şi în viața de toate zilele vorbeau, desigur, româneşte.

De asemenea, ca "limbi de cultură", alături de *slavonă* şi *latină* (cele mai vechi şi mai răspândite), s-au folosit de-a lungul secolelor la noi şi alte limbi: *greaca* (mai ales în Țara Românească şi Moldova), *germana* şi *maghiara* (mai ales în Transilvania), *polona* şi *rusa* (în Moldova), *italiana*, iar în ultimele două secole *franceza*.

---

[1] Cu Veneția chiar în italiană (vezi G. Mihăilă, *Importanța politică şi literară a corespondenței lui Ştefan cel Mare cu Veneția*, în vol. *Contribuții...*, p. 164-182, cu bibliografie, la p. 164-165; cf. şi G. Lăzărescu, N. Stoicescu, *Țările Române şi Italia până la 1600*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică, 1972, p. 84-96).

SLAVONA ÎN RELAȚIILE EI CU LIMBILE NAȚIONALE.

Fiind o variantă modificată a slavei vechi, prin introducerea de elemente din limbile vii vorbite (slave şi neslave), este firesc să admitem că, în timp, slavona s-a aflat în relații tot mai accentuate de interdependență cu aceste limbi. Într-o primă perioadă, pe care o putem numi *slavă veche târzie* sau *preslavonă* (sec. X-XII) slava veche, folosită în scris, prin cópii succesive ale textelor liturgice, îşi păstrează în bună măsură caracterele ei inițiale, bulgaro-macedonene, influența limbilor vii, vorbite fiind abia la început şi manifestându-se destul de sporadic. Din **redacția slavonă ceho-moravă**, cea mai veche (sec. X-XI) nu s-au păstrat decât **două** texte (*Foile de la Kiev*, *Fragmentele de la Praga*), care prezintă numai *câteva* trăsături datorate limbii slavilor moravi[1] sau numai unele elemente de influență latină sau germană (împrumuturi sau calcuri lexicale) ca în câteva din textele juridice (*Foile de la Freising*, *Zakon sudnyj ljudem*), cf. SVSR, 337-339 şi 341-344.

Tot astfel, textele scrise pe teritoriul Bulgariei, la Preslav şi Ohrida (*Cuvânt de laudă lui Chiril Filozoful*, scris de Climent din Ohrida, sau *Evanghelia cu învățătură*, scriere a lui Constantin din Preslav) ori cele scrise pe vremea țarului Simeon în Bulgaria secolului al X-lea (*Şestodnev* şi *Zlatostruj* ale lui Ioan Exarhul sau *Despre scriere* a călugărului Hrabr) au fost, desigur, scrise de autorii lor, în această epocă, în cea mai curată slavă veche, chirilo-metodiană. Abia cópiile târzii ale acestor scrieri, provenind din sec. XII-XIV, vor prezenta trăsături slavone (medio-bulgare, sârbeşti sau ruseşti, în funcție de teritoriul pe care s-a efectuat copia).

În cadrul **textelor de redacție medio-bulgară**, unele aparțin fazei timpurii ale acestei redacții (sec. XII): *Evanghelia lui Dobromir*, *Psaltirea de la Bologna*, *Apostolul de la Ohrida* şi altele (cf. SVSR, p. 251-252), în care elementele noi, mediobulgare sunt sporadice, copiştii păstrând în mare măsură trăsăturile tradiționale, vechi slave; altele, aparținând secolelor următoare, al XIII-lea şi al XIV-lea, sunt din ce în ce mai pătrunse de elemente fonetice şi morfologice mediobulgare, aşa cum este cazul cu *Psaltirea de la Sofia* (1337), *Evanghelia lui Ioan Alexandru* (1356), *Cronica lui Manasses* (1344-1345) (cf. SVSR, p. 253).

Şi în cadrul **redacției sârbo-croate** textele scrise în sec. XII-XIII erau mai fidele originalului vechi slav (*Evanghelia lui Miroslav*, 1179; *Evanghelia lui Vukan*, 1202-1203; *Foile de la Viena*, sec. XII; *Apostolul lui Gršković*, *Apostolul lui Mihanović*, ambele de la

---

[1] Din această cauză, cele două texte figurează în manuale (inclusiv în SVSR) atât la capitolul *Texte slave vechi*, cât şi la capitolul *Texte de redacție ceho-moravă*.

răscrucea sec. XII şi XII), în timp ce altele, din sec. XIV-XV (*Apostolul de la Šišatovac*, 1324, *Codicele lui Hval*, 1404) sunt destul de serios sârbizate (cf. SRSV, p. 247-250).

Există şi situații, în cazul unor texte de mare circulație, când s-au păstrat versiuni ale aceleiaşi scrieri, în două redacții slavone diferite: *Cronica lui Manasses*, tradusă inițial din greacă în medio-bulgară (în prima jumătate a sec. XIV), păstrată în trei copii mediobulgare, este cunoscută şi prin două cópii în redacția sârbo-croată (din sec. XVI-XVII), deci destul de târziu (cf. SVSR, p. 346-347).

Redacția ruso-ucraineană este mai puțin omogenă decât celelalte redacții slavone slave (ceho-moravă, medio-bulgară, sârbo-croată). Cel mai vechi text de slavonă rusă este *Evanghelia lui Ostromir,* datat cu precizie: 1056-1057, deci începutul celei de-a doua jumătăți a sec. al XI-lea, după cum rezultă dintr-o însemnare a copistului, diaconul Grigorie din Novgorod; atât în acest prim text, cât şi în cele următoare (*Sbornicul lui Sviatoslav*, păstrat în două variante, scrise în 1073 şi 1076; *Evanghelia de la Arhanghelsk*, 1092 ş.a., cf. SVSR, p. 243-244 şi 354-358) există şi trăsături ale redacției medio-bulgare ale textului copiat (păstrate prin tradiție de copiştii ruşi), dar şi alte elemente ale limbii ruse vechi, din sec. XI-XII. Începând din sec. XIV, când se conturează fizionomia unei noi limbi slave răsăritene, ucraineana, elemente ale acestei limbi încep să apară şi în textele scrise în această epocă şi mai târziu (cu deosebire, în actele de cancelarie).

În timp, deci, trecerea de la vechea slavă la slavonă s-a petrecut în cursul secolelor XI-XII. După această dată, textele care se vor copia, deşi unele (mai ales cele cu conținut religios) mai păstrează, prin tradiție, elemente de fonetică şi morfologie veche slavă, în esență ele aparțin noii perioade, *medio-slavă* sau *slavonă*. În această perioadă, limbile slave vii, vorbite îşi urmează cursul dezvoltării lor firești, ca limbi naționale, coexistând cu slavona – ca limbă de cultură –, care, la rândul ei, va continua o vreme să fie folosită (în biserică şi în afara ei), sub forma diferitelor redacții. În cadrul istoriei fiecărei limbi slave ale popoarelor ortodoxe (bulgară, sârbă, rusă, ucraineană) perioada slavonă a durat în esență până în sec. XVII-XVIII. În interiorul acestei perioade, secolul al XVI-lea, secolul Renaşterii şi Umanismului, constituie o cezură şi pe plan lingvistic: acum se afirmă puternic limbile naționale, acum se fac în aceste limbi traduceri ale Bibliei, se redactează şi numeroase scrieri originale (cu conținut istoric, juridic, politic, moralizator-didactic etc.).

SLAVONA ROMÂNEASCĂ – LIMBĂ DE CULTURĂ LA ROMÂNI. LOCUL EI ÎN SISTEMUL REDACȚIILOR SLAVONE.

Introducerea liturghiei slave la români în sec. al X-lea a atras după sine adoptarea slavei vechi ca limbă de cultură pe teritoriul țării noastre. Într-o primă perioadă, cam aceeaşi cu perioada veche slavă târzie sau preslavonă la vecinii slavi de sud, deci în sec. XI-XII, românii au folosit cu precădere textele vechi slave, preluate de la aceştia, pe care le-au răspândit prin cópii succesive pe tot teritoriul (în Țara Românească, Moldova şi Transilvania). Cele mai vechi manuscrise slavo-române, adică texte religioase vechi slave copiate pe teritoriul românesc, provin din sec. al XII-lea şi prezintă deja, parțial, trăsături ale redacțiilor medio-bulgară şi sârbo-croată. Procesul de răspândire a acestor texte a continuat şi după această dată (în sec. XIII şi următoarele), dar, o dată cu apariția primelor formații statale româneşti, la jumătatea sec. al XIV-lea, slavona începe să fie folosită şi în afara bisericii, în cancelariile domneşti, pentru nevoi interne (danii şi întăriri de proprietăți, privilegii comerciale etc.) şi externe (tratate politico-diplomatice, textele unor solii, scrisori de trecere etc.), în compunerea unor texte originale româneşti (religioase, istorice, beletristice). Cele mai multe texte istorice până la Gr. Ureche au fost scrise în această limbă; în slavonă şi-a redactat *Învățăturile către fiul său Teodosie* voievodul cărturar Neagoe Basarab; în această limbă s-au redactat mii de hrisoave – actele cancelariilor domneşti din Muntenia şi Moldova timp de aproape patru secole (în exclusivitate până la jumătatea sec. al XVI-lea şi apoi, paralel cu limba română, până la începutul secolului al XVIII-lea!).

Slavona a fost folosită la noi ca limbă de cultură concomitent cu limba vorbită de popor, limba română, în aceleaşi condiții social-istorice ca şi în cazul slavonei altor redacții; era folosită, ca şi în Bulgaria, Serbia sau Rusia, mai ales în mediul autorității de stat şi bisericeşti, în cancelarii sau mănăstiri. Slujba religioasă se oficia şi la noi la început în această limbă, în fața unei asistențe care n-o cunoştea şi n-o înțelegea, dar o accepta ca fiind limba sfântă. Alte scrieri, cele istorice sau juridice, ca şi actele de cancelarie, alcătuite în această limbă, se adresau, de asemenea, unui număr restrâns de cunoscători ai ei, poporul de rând, "prostimea", adică oamenii simpli, fără ştiință de carte, neştiind altă limbă în afară de limba maternă, româna, o limbă neslavă.

Aflată la răscrucea diferitelor arii etno-lingvistice şi culturale slave, de sud (bulgară, sârbă) şi de nord (rusă, ucraineană) – ca să ne limităm numai la cele aparținând ortodoxiei –, slavona textelor copiate sau compuse pe diferitele teritorii româneşti (cu

deosebire de către români sau de către unii străini, cunoscători de limbă română) prezintă caracteristici *asemănătoare*, dar şi *deosebitoare*, prin raportare la celelalte redacții slavone. Aceste caracteristici îi conferă un loc aparte în sistemul redacțiilor slavone.

Spre deosebire de celelalte patru redacții slavone (ceho-moravă, mediobulgară, sârbo-croată, ruso-ucraineană), fiecare în parte considerată ca având un oarecare grad de *omogenitate*, *slavona românească* – adică limba textelor slavone la români – este, în linii generale, o slavonă *eterogenă*; aceasta înseamnă că în slavona românească regăsim caracteristici ale mai multor redacții slavone (cu deosebire mediobulgară, sârbo-croată şi ruso-ucraineană; deloc ceho-moravă). Împrejurarea că teritoriul românesc se mărgineşte la sud şi la nord cu teritorii slave (bulgar, sârb, ruso-ucrainean) în care au circulat texte scrise în redacțiile slavone ale acestor teritorii, că unii pisari români scriau chiar în aceste redacții (fapt explicabil, uneori, prin originea lor etnică, alteori, prin legăturile lor cultural-religioase cu aria de influență sud-slavă sau nord-est slavă mai apropiată) a dus la apariția în textele slavone scrise de-o parte şi de alta a Carpaților, în Țara Românească, Moldova şi Transilvania, a unor trăsături fonetice, morfologice, lexicale existente în mai toate redacțiile slavone slave (mai puțin redacția ceho-moravă). *Deci, un prim factor al eterogenității slavonei româneşti este dat tocmai de amestecul de particularități slavone (mediobulgare, sârbo-croate, ruso-ucrainene).* Dar acest amestec de bulgarisme, sârbisme, rusisme etc. nu este, la rândul său, identic pe diferitele teritorii româneşti. Îndeobşte, se admite că – dată fiind mai ales apropierea geografică –, este firesc să găsim în texte slavone scrise în Țara Românească mai mult elemente bulgare şi sârbeşti, iar în cele scrise în Moldova elemente ruso-ucrainene. Dar cercetarea mai atentă a *tuturor* categoriilor de texte slavone la români, mai ales în ultimul secol – de la I. Bogdan încoace, şi cu deosebire în ultimele decenii, a dus la concluzia că există şi situații inverse – de elemente medio-bulgare şi sârbeşti în textele scrise în Moldova şi de elemente ruso-ucrainene în texte scrise în Țara Românească, *primele fiind mai numeroase decât ultimele*. În Transilvania apar frecvent elemente slavone sud-slave (cu deosebire medio-bulgare, uneori sârbeşti), elementul slavon nord-est-slav (ruso-ucrainean) fiind aici, practic, inexistent.

Folosindu-se, ca o modalitate absolut necesară, îmbinarea concomitentă a mai multor criterii (geografic, cronologic, conținutul textelor), în slavistica românească din ultimele decenii s-a ajuns (şi pe baza unor sugestii anterioare, începând cu I. Bogdan) la formula *celor trei subtipuri ale slavonei româneşti*: a) subtipul muntean; b) subtipul moldovean; c) subtipul transilvănean (cf. SVSR, p. 264). În *subtipul muntean*, majoritare

sunt elementele de influență medio-bulgară, la care se adaugă, de pe la jumătatea sec. al XV-lea, şi elemente sârbeşti, fapt explicabil prin strângerea legăturilor politico-diplomatice şi culturale ale Țării Româneşti cu statul feudal sârb (vezi Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba doc. ȚR*). În bună măsură, aceleaşi elemente se reîntâlnesc şi în textele slavone aparținând *subtipului transilvănean*. În schimb, *subtipul moldovenesc* este cel mai compozit, aici întâlnindu-se alături de elementele de influență sud-slavă (medio-bulgară, medio-sârbă), transmise prin tradiție cărturărească sau prin simpla circulație a textelor, şi altele, provenite din aria slavă de nord, nord-est (ruseşti, ucrainene, chiar poloneze), atât în fonetică şi morfologie, cât şi în lexic; în acest caz, mai mult decât în aria munteano-transilvană, trebuie avut în vedere şi *categoria de texte slavo-române*: în timp ce elementele tradiționale medio-bulgare se regăsesc în Moldova cu deosebire în textele religioase (cele mai multe, copiate) sau numai în unele texte istorice (cronicile lui Macarie, Eftimie, Azarie, cronicari călugări, cunoscători ai slavonei medio-bulgare), în alte texte istorice sau mai ales în actele cancelariei moldovene, elementul sud-slav (mediobulgar) este serios concurat – mergând până la înlocuire totală – de elementele răsăritene (ruso-ucrainene) – în bună măsură datorate şi originii etnice a unor pisari –, pentru ca în documentele externe (mai ales cele referitoare la relațiile politice moldo-polone) să apară un bogat filon de elemente lexicale polone (parțial, în pronunțare est-slavă, ucraineană), ba chiar elemente de morfologie şi sintaxă polonă, ceea ce ne îndreptățeşte să admitem că unele acte externe moldoveneşti din ultima parte a domniei lui Ştefan cel Mare şi în continuare, din prima jumătate a sec. al XVI-lea au fost redactate în limba polonă cu alfabet chirilic. Acest aspect al slavonei moldoveneşti în general, şi al actelor de cancelarie redactate în slavonă în Moldova – în particular, a fost subliniat încă în 1909 de I. Bogdan, în articolul despre limba documentelor slavo-moldoveneşti şi reluat, cu bogate şi diverse exemple, în cercetările din ultima vreme (Olga Stoicovici, M. Mitu).

Al doilea factor, esențial, pentru definirea slavonei româneşti, accentuând totodată caracterul eterogen al acesteia, în comparație cu celelalte redacții slavone, este *prezența elementelor de limbă română*. Acestea apar cu deosebire în textele slavone originale, în cronici şi acte de cancelarie din toate provinciile româneşti. În textele religioase (mai ales cópii), slavona în care sunt scrise este, de la caz la caz, mediobulgară, sârbă sau ruso-ucraineană, în primul rând datorită fidelității pisarului față de textul pe care-l copiază şi pe care-l consideră sacru. Chiar în cazul unor texte religioase originale (de ex. *Pripealele* lui Filotei) nu se poate vorbi de o slavonă românească propriu-zisă, ci tot de o slavonă mediobulgară. Putem admite că, în ansamblu, limba română este prezentă – sub toate

aspectele – fonetică, morfologie, lexic – în textele slavone din afara mediului bisericesc, acolo unde scriitorul (de la Neagoe Basarab, autorul *Învățăturilor*, până la ultimul scrib de cancelarie, care redactează hrisoave) are în vedere reflectarea unei realități specific româneşti, a unor evenimente istorice de pe teritoriul românesc, în care sunt implicați participanți mai ales români (de la voievod până la ultimul oştean), a unor relații interne dintre cele mai diverse (politice, economice, comerciale etc.) între diferitele pături ale societății româneşti (curtea voievodală, boieri, negustori, supuşi domneşti, mănăstiri etc.). Dintre toate categoriile de texte slavone redactate de români (deci, care intră în sistemul *slavonei româneşti*), cele mai "românizate" sunt documentele de cancelarie cu caracter intern, în care se manifestă cel mai clar realitatea românească. Pe de altă parte, aspectul românesc al slavonei acestor texte (acte de cancelarie, unele cronici) este dat şi de faptul că autorul *român*, pentru care limba maternă era *româna*, de multe ori alcătuia fraza *gândind-o mai întâi în româneşte*. Cercetătorii textelor de slavonă medio-bulgară, sârbă sau rusă au remarcat acelaşi lucru, admițând influența limbilor bulgară, sârbă, rusă în stadiul lor de dezvoltare a acestor vremuri în modul de a alcătui fraza slavonă de pe teritoriile respective. Inversând datele problemei, am putea socoti că fiecare redacție slavonă slavă este mai omogenă (în comparație cu slavona românească), nu numai prin faptul că prezintă – în esență – elemente de influență ale respectivei limbi slave vii-vorbite, ci şi prin faptul că *nu conține elemente de influență din limba română*. Aşa stând lucrurile, slavona românească – în ansamblu – poate fi considerată românească în primul rând nu atât prin faptul că în ea se regăsesc elemente de influență din mai toate redacțiile slavone slave (medio-bulgară, sârbă, ruso-ucraineană), ci mai ales *prin faptul că prezintă elemente de influență din limba română*. Tocmai acest ultim aspect îndreptățeşte în cel mai înalt grad *existența slavonei româneşti ca o a cincea redacție slavonă* (alături de celelalte patru redacții slavone slave), cu sublinierea faptului că slavona românească este *singura redacție slavonă a unui popor neslav, românii, popor de limbă latină*[1].

---

[1] Este cazul să amintim, în acest moment, că un alt areal neslav în care s-a folosit slavona ca limbă de cultură în sec. XIV-XVI a fost cel lituanian. La noi acest aspect a fost analizat de A. Vraciu, în articolul *Unele precizări în legătură cu caracterul limbii slavone din Lituania* ("Romanoslavica", XVIII, 1972, p. 197-215). Amintind condițiile istorice ale apariției şi dezvoltării slavonei ca limbă de cultură în Marele Cnezat al Lituaniei, în biserică şi în cancelarie (alături de latină), precum şi influențele multiple prezente în scrierile slavone din Lituania (rusă, bielorusă, ucraineană, cehă, latină, letonă, germană şi mai ales polonă), – fapt care se reflectă şi în denumirile diferite ale acestei limbi (rusă, polono-rusă, slavo-polonă, bielorusă etc.), A. Vraciu ajunge, pe bună dreptate, la concluzia că în final (spre sfârşitul sec. XVI) s-a format aici "o limbă hibridă, alcătuită din elemente lituano-ruse şi polone" (p. 213). Credem, deci, că – în ciuda unor asemănări cu situația slavonei româneşti – (limbă de cultură cu bază slavă, folosită într-un mediu neslav), nu se poate vorbi în esență de o *slavonă lituaniană* (ca o a "şasea redacție slavonă", alături de celelalte cinci!). Slavona folosită în Lituania a fost, credem, inițial, variantă a slavonei ruse apusene (cu elemente bieloruse şi

Conceptul de "slavonă românească", aşa cum l-am expus, pe baza ultimelor cercetări, s-a cristalizat în timp. Nu dintotdeauna s-a vorbit şi s-a scris astfel despre cultura românească de limbă slavonă, despre specificitatea "slavonismului cultural" la români în comparație cu modul în care s-a manifestat acest fenomen la alte popoare, în alte culturi. Într-o primă perioadă, de la Iuri Venelin – primul editor de documente slavo-române (ed. postumă, 1840), până spre sfârşitul sec. XIX (la I. Bogdan şi A. Iațimirski), slavona textelor româneşti a fost, în linii generale, tratată în bloc, nediferențiat (pentru că nici textele, ca atare, nu erau toate cunoscute). S-a observat, cel mult (şi aceasta îndeosebi de către români ca Hasdeu), prezența elementului de limba română, cu deosebire în actele de cancelarie. Până la I. Bogdan şi A. Iațimirski – care au afirmat categoric rolul elementului românesc în definirea slavonei din Țările Române –, au existat opinii care au etichetat în bloc slavona de la noi ca fiind tot "mediobulgară" (L. Miletici), avându-se în vedere aproape în exclusivitate actele de cancelarie din Țara Românească şi fără a se extinde cercetarea la *toate* categoriile de texte slavone copiate sau scrise de români, la nord de Dunăre.

Astăzi, după încă un secol de cercetări, pornindu-se de la formulările inițiale ale lui I. Bogdan şi completându-le cu explicarea ştiințifică a cadrului istoric al apariției şi dezvoltării slavonei (domeniu în care se remarcă îndeosebi studiile lui P. P. Panaitescu) ca limbă de cultură la români, cu cercetarea diferențiată, în timp şi în spațiu, a *tuturor* categoriilor de texte slavone de la noi, locul slavonei româneşti în sistemul redacțiilor slavone poate fi definit, în linii generale, astfel:

Slavona românească – în ansamblul ei – nu este o anexă, o variantă a slavonei mediobulgare. *Ea a început numai prin a fi mediobulgară, dar nu a rămas astfel nici tot timpul, nici pe toate teritoriile istorice româneşti.* Nici nu se putea altfel, având în vedere faptul că arealul românesc care le-a produs se întindea pe un spațiu considerabil, de la Dunăre până la Carpații de nord, învecinându-se cu cele mai diferite sfere de influență, din nord şi din sud, din est şi din vest, apoi faptul că slavona românească a fost, de asemenea, un fenomen de durată (câteva sute de ani), în cadrul căruia se pot distinge

---

ucrainene), ulterior suferind influențe vest-slave (cehe şi, mai ales, polone), limba vie vorbită, lituaniana, făcându-şi loc mult mai greu decât româna în slavona românească. A. Vraciu (*loc. cit.*) conchide: "Invadată de polonisme, limba literară şi de stat a Lituaniei îşi pierde trăsăturile caracteristice şi cedează locul polonei". Rezultă deci, că, în timp ce în Țările Române slavona ca limbă de cultură a fost înlocuită cu limba națională, româna, în Lituania, în alte condiții istorice, slavona ca limbă de cultură a fost înlocuită nu cu limba națională, ci tot cu o limbă de cultură, polona.

treptele fireşti ale oricărui fenomen cultural – ascensiune, apogeu şi declin – urmând aproximativ liniile de dezvoltare ale slavonei din țările slave vecine cu care a venit în contact, şi, în sfârşit, că în interior a fost vehiculată de cunoscători a căror limbă nu era slavă, ci o limbă de origine latină, româna, limba dintotdeauna a întregului popor român. Începând prin a fi mediobulgară, datorită dinamicii fireşti a influenței – din sud spre nord, de la bulgarii din sudul Dunării la românii din nordul Dunării –, această limbă a fost tot mai serios modificată, "slavonizându-se" diferit în funcție de mai mulți factori: gradul de apropiere şi de contact cu o altă redacție slavonă (sârbă, rusă), intensificarea relațiilor politico-diplomatice şi cultural religioase cu statele feudale slave înconjurătoare (bulgar, sârb, rus, polon), originea etnică a pisarului (de la simplul copist de texte religioase până la diacul de cancelarie), caracterul de copie sau original al textului redactat (în primul caz, acestea prezentând o slavonă mai "conservatoare", mai aproape de textul supus copierii). Aşa se face că textele scrise în slavonă de către români – în spațiul românesc, pe teme româneşti sau reflectând realități româneşti – pot avea, fiecare în parte, cele mai diferite definiții: (slavonă) "medio-bulgară", "mediobulgară cu elemente sârbeşti", "mediosârbă", "ruso-ucraineană", "mediobulgară cu unele elemente est-slave", "ruso-ucraineană cu elemente polone" etc.

TEXTE DE SLAVONĂ ROMÂNEASCĂ

Înțelegem prin **texte de slavonă românească** textele scrise pe teritoriul țării noastre în limba slavă veche şi în slavonă, cópii sau originale, păstrate în manuscris. Ele se grupează în următoarele categorii:

I. Inscripții vechi slave şi preslavone (sec. X-XIV).

II. Texte religioase.

III. Texte istorice.

IV. Texte juridice.

V. Texte beletristice.

VI. Documente de cancelarie.

VII. Inscripții şi însemnări slavone.

Desigur, având în vedere câteva criterii fundamentale: *originea românească a autorului, caracterul original al conținutului textului, aspectul lingvistic al textului slavon* (mai ales acolo unde se găsesc elemente evidente de limbă română), dacă vreunul dintre texte nu întruneşte *măcar unul* din aceste criterii, atunci el n-ar putea fi inclus printre textele de „slavonă românească". Ne-am abătut de la acest principiu în câteva cazuri, incluzând câteva texte elaborate de autori neromâni sau în afara Țărilor Române, pentru că am înțeles slavona de la noi *sensu largo*, cu acceptarea printre textele de slavonă românească a unora care sunt *cópii* efectuate de către români şi au circulat pe teritoriul nostru, unele fiind apoi traduse şi în româneşte, sau altele care au un subiect de istorie românească (chiar dacă originea autorului rămâne discutabilă). Este cazul *Povestirilor despre Vlad Țepeş* (nr. 19), cu evidente elemente de slavonă rusă şi largă circulație mai ales în spațiul rusesc, dar care – cu titlu de excepție, poate fi admis într-o antologie de texte slavo-române, *Sintagma lui Matei Vlastaris* (nr. 21), text juridic bizantino-slav, de redacție mediobulgară, pe care-l includem datorită însemnărilor lui Macarie, cronicarul lui Petru Rareş, sau ale lui Udrişte Năsturel, ca şi glosarului latino-slavon prezent în patru

dintre copiile care au circulat la noi, precum şi fragmentele din romanele populare *Varlaam şi Ioasaf* (nr. 23) şi *Alixăndria* (nr. 24), traduse în slavonă, înainte de a se răspândi la noi în cópii.

Prin texte de „slavonă românească" am înțeles – ca în antologiile de până acum (Panaitescu, *Cronicile slavo-române*; *SRVS*) – *manuscrisele.* Am crezut potrivit să avem în vedere, totuşi, datorită importanței lor culturale, şi câteva scrieri *tipărite* în epocă, şi anume: Petru Movilă, *Prefață* la *Triod înflorit*, Kiev, 1631, precum şi două epiloguri: cel din *Liturghierul lui Macarie* (1508) şi cel din *Tetraevanghelul lui Coresi* (1562), ultimele şi cu reproducerea textelor (după BRV), textele nr. **67** şi **68**.

I. INSCRIPȚII VECHI SLAVE

1. Inscripția de la Mircea-Vodă (Dobrogea); v. textul nr. **1.**

Cea mai veche inscripție slavă, precis datată (anul 943), a fost descoperită în februarie 1950, în apropiere de satul Mircea Vodă din Dobrogea, de către arheologul Eugen Comşa.

Deşi foarte lacunară, conține prețiosul element al datării, foarte important pentru stabilirea momentului pătrunderii scrierii slave chirilice pe teritoriul României, precum şi numele unui "jupan" Dimitrie – desigur, conducător al populației locale.

A fost publicată şi comentată în numeroase rânduri de istorici, paleografi, filologi, atât la noi cât şi peste hotare, fiind unanim recunoscută ca o mare descoperire. N-au lipsit însă şi îndoieli asupra autenticității ei (G. Nandriş, 1960).

Bibliografie:

– *SVSR*, p. 33 (G. Mihăilă), p. 257-258 şi 321 (Lucia Djamo-Diaconiță, cu bibliografie);
– F.V. Mareš, *Dva objevy starých slovanskych nápisu*, "Slavia", Praga, XX, 1951, p. 497-514;
– R. Jakobson, *Vestiges of the Earliest Russian Vernacular*, în "Slavic World", appendix to "Word", New York, 1952, vol. 8, nr. 4, p. 350;
– D. P. Bogdan, *PRS*, p. 151, nota 98 (cu bibliografie);
– G. Nandriş, *A Spurious Slavonic Inscription from the Danube Canal*, "The Slavonic and East European Review", London, XXXVIII, 1960, nr. 91, p. 530-534;
– D. P. Bogdan, *La vie et l'oeuvre des frères Constantin-Cyrille et Méthode*, Extras din vol. *Anaypon ek ton eoritu tomon Kirillon kai Methodiou*, II, Thessaloniki, 1968, p. 67-68;
– V. Ghiuzelev, *Добруджанският надпис и събитията в България от 943 г.*, "Исторически преглед", Sofia, 1968, nr. 6, p. 40-48;
– J. Božilov, *L'inscription du jupan Dimitre de l'an 943 (théories et faits)*, în "Etudes Historiques", Sofia, VI, 1973, p. 12-28;
– Ph. Malingudis, *Die mittelalterlichen kyrillischen Inschriften der Hämus-Hallbinsel. I. Die bulgarischen Inschriften*, Thessaloniki, 1979, p. 29-31;
– D. J. Deletant, *Slavonic Letters*, p. 92-93;
– Leszek Moszyński, *Wstęp do filologii słowiańskiej* (Introducere în filologia slavă), Warszawa, PWN, 1984, p. 100.

2. Inscripțiile de la Murfatlar (Basarabi); v. textul nr. **2.**

Au fost descoperite în anul 1960, cu prilejul săpăturilor începute din 1957 de o echipă a Institutului de Arheologie al Academiei Române, în colaborare cu Direcția Monumentelor Istorice, pe pereții a două din cele patru bisericuțe (B-1 şi B-4) din cariera de cretă de la sudul localității Murfatlar (Basarabi), județul Constanța. Alături de inscripțiile în alfabet chirilic se găsesc şi inscripții în alfabet glagolitic, precum şi într-un alfabet necunoscut (probabil rune turcice sau gotice). Intregul complex a fost datat în jurul secolului al X-lea.

Elementul "românesc popular" **аѓоустъ**, numele proprii **димиѣнъ** şi **нєрадъ**, precum şi substantivul **свѣщица** sunt elemente noi, inexistente în texte slave vechi.

Studiul paleografic şi lingvistic a fost făcut de D. P. Bogdan (1960) şi G. Mihăilă (1964), iar studiul arheologic, de I. Barnea (1971).

Bibliografie:

– D. P. Bogdan, *Grafitele de la Basarabi*, în AUB, seria Ştiințe sociale – istorie, IX, 1960, nr. 16, p. 31-41 (numai inscripțiile de pe B-1);
– I. Barnea, *Les monuments rupestres de Basarabi en Dobroudja*, în "Cahiers archéologiques", XIII, Paris, 1962, p.187-208;
– Idem, *Monumentele rupestre de la Murfatlar*, în vol. *Din istoria Dobrogei*, III, Bucureşti, Ed. Academiei, 1971, p.180-232;
– G. Mihăilă, *Inscripții slave vechi de la Basarabi (Murfatlar) reg. Dobrogea*, SCL, XV, 1964, nr.1, p. 39-58 (versiunea în limba rusă, în RRL, IX, 1964, nr. 2, p. 149-169); reprodus în *Contribuții*, p. 78-103;
– G. Mihăilă, *DLRV*, p. 70 (termenul **аѓоустъ**);
– *SVSR*, p. 322-325 (G. Mihăilă, cu bibliografie);
– V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Bucureşti, 1976, p. 46;
– P. Diaconu, *Monumentele rupestre de la Basarabi*, în "Magazin istoric", XIV, 1980, nr. 1, p. 14-16.

Inscripțiile de la **1** şi **2** (cu bibliografie) au fost incluse printre cele 26 inscripții vechi slave din sec. IX-XI, din ultimul manual de slavă veche apărut în Bulgaria, redactat de un colectiv condus de Ivan Duridanov (*Граматика на старобългарския език*, Sofia, 1991, p. 59, nr. 11 şi 22; autor: Ivan Dobrev).

3. Inscripția de la Bucov (lângă Ploieşti), din prima jumătate a secolului al X-lea, descoperită în anul 1957 pe pereții unui atelier de prelucrare a fierului; s-au păstrat câteva litere disparate (**ф**, **і**, **а**, **ѵ**) cu totul insuficiente pentru concluzii paleografice şi lingvistice concrete. Există numai studii arheologice (Maria Comşa).

Bibliografie:

– *SVSR*, p. 35 (cu bibliografie).

4. Inscripția pe foițe de plumb din jud. Mehedinți (sec. XIII); v. textul nr. **3.**

Prin anii 1930-35 țăranul Mihai Rusu din satul Budăneşti, com. Băseşti (Mehedinți), la cca 25 km nord-est de Turnu Severin, a găsit, în timp ce ara, un obiect de plumb, care s-a dovedit a fi de mare importanță pentru cultura scrisă românească în vechime. Pe plăci de plumb, inițial rulate în formă de sul pentru a fi purtate la gât ca un talisman, s-a descifrat textul în slavona de redacție sârbă al unui exorcism pentru alungarea diavolului, scris de un cărturar român (sau sârb) pentru uzul unui român (Gheorghe Bratul – nume care apare de două ori în text); s-a stabilit că textul a putut fi scris în sec. XIII. Semnalat de Stjepan Ivšić, în ziarul iugoslav "Obzor" din 25 martie 1937, textul a făcut mai întâi obiectul unui articol semnat de Lazăr Ciomu (1938) şi, apoi, al unui amplu studiu al Elenei Lința (1978).

Bibliografie:

– Lazăr I. Ciomu, *Un vechi monument epigrafic slav la Turnu Severin. O rugăciune-descântec slavo-sârbă din sec. XIII-XIV*, în "Revista istorică română", VIII, 1938, p. 210-234. Semnalată de Gr. Nandriş în "Rocznik Slawistyczny", XV, 1939, p. 169;

– P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969, p. 336;

– Elena Lința, *Cea mai veche inscripție slavonă din județul Mehedinți*, în vol. *Drobeta*, sub redacția unui colectiv coordonat de Mişu Davidescu, Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin, 1978, p. 124-135 (studiu amplu, cu reproducerea textului integral, traducere şi comentarii istorico-filologice, cuprinzând, între altele, corectarea unor erori de lectură ale lui L. Ciomu şi o bogată analiză lingvistică şi de folclor comparat);

– D. Deletant, *Slavonic Letters*, p. 93 şi 107-108.

5. Inscripțiile de la Streisângeorgiu (Hunedoara); v. textul nr. **4.**

Două inscripții (1313-14 şi 1408), aflate la biserica Sf. Gheorghe din Streisângeorgiu – oraşul Călan (jud. Hunedoara), sunt considerate ca "cele mai vechi inscripții cunoscute ale românilor din Transilvania". Cea din 1408, semnalată încă din 1902 în literatura ştiințifică, a fost comentată de N. Iorga (1926), cu transcriere şi traducere în româneşte. Cercetările din ultimii ani au dus la descoperirea unei alte inscripții, mai veche cu aproape un secol, datată 1313-14, aceasta fiind comentată pe

larg, din punct de vedere paleografic şi lingvistic, de către specialişti (Radu Popa, Ion Radu Mircea, G. Mihăilă).

Din inscripții rezultă că este vorba de o biserică ortodoxă a unor cneji locali de origine română din sec. XIII-XIV. În amândouă textele, scrise în slavona mediobulgară timpurie, apar nume româneşti (*Balea*, *Naneş*, *Teofil* zugravul, în cea din 1313; jupan *Chendreş*, jupanița *Nestora*, voievozii *Ioaneş* şi *Iacov*, în cea din 1408).

Bibliografie:

– N. Iorga, *Cea mai veche ctitorie de nemeşi români din Ardeal (1408-1409)*, Bucureşti, 1926 (AARMSI, Seria III. Tom VI., 6), p. 171-175;
– G. Mihăilă, *Cele mai vechi inscripții cunoscute ale românilor din Transilvania (1313-1314 şi 1408, Stresângeorgiu – oraşul Călan, județul Hunedoara)*, în "Revista muzeelor şi monumentelor. Monumente istorice şi de artă", Bucureşti, XLVII, 1978, nr. 1, p. 33-38 (bogată bibliografie). Reprodus în: G. Mihăilă, *SLF*, p. 7-27.

II. TEXTE RELIGIOASE

Cele mai multe dintre manuscrisele slavone cu conținut religios nu sunt originale, ci cópii. Unele au fost scrise pe teritoriul țării noastre, altele au fost aduse de peste graniță. Conțin texte necesare oficierii cultului religios în biserica ortodoxă, precum şi alte scrieri (vieți de sfinți, cuvântări, panegirice, cugetări etc.). Cele mai multe se găsesc la B.A.R. (Bucureşti), altele în biblioteci şi arhive laice sau mănăstireşti din țară (Iaşi, Cluj, Arad, Sibiu, Braşov ş.a.).

Numărul acestor manuscrise religioase nu poate fi stabilit cu precizie, el fiind în continuă creştere, pe măsura descoperirii lor. Astfel, numai la B.A.R. existau în anul 1940 cca 660, în 1972 erau peste 790, iar astăzi se apropie de 900. La fel stau lucrurile şi cu manuscrisele din alte colecții bucureştene sau din alte oraşe. Oricum, dintre cele cca 3000 de manuscrise slavone despre care avem informații că au fost scrise sau au circulat în Țările Române în sec. XV-XVIII, cele mai multe au conținut religios.

Cele mai multe manuscrise provin din sec. XV-XVI; câteva sunt din sec. XIII-XIV şi, deocamdată, numai *unul* din sec. XII: *fragmentul de Apostol* din ms. 790 de la B.A.R. Achiziționat de B.A.R. în 1967, a fost descris prima dată de Elena Linţa, în 1972.

În privința provenienței manuscriselor religioase, alături de cele mai multe, copiate pe diferite teritorii româneşti, un număr însemnat au fost redactate în alte țări, ajungând pe diferite căi în colecții româneşti. Cele mai multe dintre acestea provin din Bulgaria, Serbia, Rusia, Ucraina, Muntele Athos.

Pe de altă parte, nu puține sunt manuscrisele slavone de proveniență românească ajunse astăzi în afara țării noastre, în diferite colecții de stat sau particulare din alte țări. Unele au fost dăruite de voievozii români mănăstirilor de la Athos, altele au fost obiectul unor fărădelegi (pradă de război) sau au fost achiziționate în diferite moduri de unii călători, colecționari sau cercetători străini.

Bibliografie:

– SVSR, p. 258-259.
– Panaitescu, *Manuscrisele*;
– Linţa, *Catalog Iaşi*; *Catalog Cluj-Napoca*; *Catalog Braşov*;
– Linţa, Djamo-Diaconiţă, Stoicovici, *Catalog Bucureşti*;
– Constantinescu, *Manuscrise*;
– Cândea, *Mărturii I-II*;
– Jiva Milin, *Din istoricul cercetării manuscriselor slavo-române*, Rsl, XXVIII, 1990, p. 181-250 (reprodus în vol. *Studii de slavistică*, Timişoara, 1998, p. 5-73);
– Elena Linţa, *Cele mai vechi manuscrise slave din ţara noastră*, Rsl, XVIII, 1972, p. 245-264;
– Paul Mihail, Zamfira Mihail, *Manuscrise slave în colecţii din Moldova* (I), Rsl, XVIII, 1972, p. 265-319; (II), Rsl, XIX, 1979, p. 33-76; (III), Rsl, XXXII, 1994, p. 267-286;
– P. S. Năsturel, *Le Mont Athos et les Roumains. Recherches sur leurs relations du milieu du XIVe siècle à 1654*, Roma, 1986;
– G. Mihăilă, *Manuscrisele slavo-române din colecţia M. P. Pogodin*, Rsl, XXIV, 1986, p. 227-258 şi Rsl, XXIX, 1992, p. 343-392;
– Emil Turdeanu, *Oameni şi cărţi de altădată*. Ediţie îngrijită de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely. Note complementare, traduceri şi postfaţă de Ştefan S. Gorovei, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.

1. *Pripealele* lui Filotei monahul (v. textul nr. **5**)

Filotei a fost logofăt al lui Mircea cel Bătrân, domnitorul Ţării Româneşti. Călugărit spre sfârşitul vieţii, a alcătuit la mănăstirea Cozia din Oltenia, prin anii 1400-1418, scurte cântări sau imnuri liturgice, menite a însoţi psalmii "aleşi" compuşi de bizantinul Nicephoros Vlemmides. Este cuvântul slav **припѣло** (cf. Miklosich, *Lexicon*, s.v.), derivat din verbul **припѣти** "a cânta".

Manuscrisul original s-a pierdut. Scrierea, redactată de autor în slavona mediobulgară, s-a păstrat în numeroase cópii manuscrise (25), răspândite la noi (13, din care cea mai veche, din 1437), în Rusia (6), Cehia (3), Bulgaria (3). A fost conservată apoi şi prin tipărituri, prima dată în *Zbornik za putnike*, editat de Bojidar Vukovici la Veneţia (1536, f. 200-201). Peste hotare a mai apărut şi într-un *Molitvoslov* (Veneţia, 1547), o *Psaltire* (Vilno, 1586) şi în şase ediţii ale *Psaltirii* (Kiev, 1624-1697).

Marea popularitate a acestui text religios – creaţie originală a unui român – este dată şi de reproducerea lor în cărţi tipărite la noi, atât în slavonă (Sbornicul de la Sas-Sebeş, Coresi, 1580; Psaltirea de la Govora, 1637; Psaltirea de la Buzău, 1791), cât şi în română (Psaltirea de la Buzău, 1703; Catavasierul de la Râmnic, 1715; Psaltirea lui Chesarie de Râmnic, 1779 şi ediţii ulterioare ale acesteia). De asemenea textul slavon al

Pripealelor este prezent şi în miscellanee religioase slavone (B.A.R., ms. 101, 209, 283, 728; BCU – Cluj, ms. 1801 şi 3561) şi româneşti (B.A.R., ms. rom. 2524).

Bibliografie:

– E. Turdeanu, *Les premiers écrivains religieux en Valachie: l'hegoumène Nicodème de Tismana et le moine Philothée*, "Revue des études roumaines", Paris, II, 1954, p. 114-144 (reproduce foto integral ediția Veneția 1536);
– Tit Simedrea, *Les "Pripĕla" du moine Philothée. Etude. Texte. Traduction*, RsI, XVII, 1970, p. 183-225 + 7 facsimile (după ms. slav. 101, 209 şi 728 de la B.A.R.);
– Panaitescu, *Manuscrisele...*, p. 128, 305, 378;
– Linţa, *Catalog Cluj-Napoca*, p. 83-84, 90-92;
– Ştrempel, *Catalog II*, p. 305;
– *DLitRom*, p. 356 (autor: Rodica Şuiu);
– *DTR*, p. 170;
– Vasile Tomescu, *Muzica românească în istoria culturii universale*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1991, p. 224-226.

2. Patimile Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava (v. textul nr. **6**)

Autorul acestei scrieri a fost considerat până nu de mult cărturarul de origine bulgară Grigore Ţamblac (1367-1419). Ar fi fost redactată în anul 1402, în timpul probabilei şederi a acestuia în Moldova, în vremea lui Alexandru cel Bun. S-a păstrat într-o copie (datată 23 septembrie 1439), efectuată de călugărul Gavriil Uric de la mănăstirea Neamţ (B.A.R., ms. slav. 164, f. 324-330).

Grigore Ţamblac este – prin activitatea şi scrierile sale – un exemplu de autor care poate fi – şi este – revendicat de mai multe culturi: bulgară, sârbă, rusă şi română. *Panegiricul Sfântului Ioan cel Nou* – redactat în slavona medio-bulgară, aparţine prin conţinut literaturii române vechi. Titlul exact (aşa cum s-a păstrat în copia lui Gavriil) este: **Мѫченіє свѧтаго и славнаго мѫченика Іѡанна Новаго, иже бъ Бєльградѣ мѫчившаго сѧ** (Pătimirea sfântului şi slăvitului mucenic Ioan cel Nou, care a fost chinuit la Cetatea Albă).

În vremea din urmă, paternitatea lui Grigore Ţamblac a fost contestată (primele îndoieli au fost exprimate în 1956 de istoricul literar bulgar V. Sl. Kiselkov), aducându-se argumente în favoarea unui alt Grigore, "călugăr şi prezviter din marea biserică a Moldovlahiei" (D. Zamfirescu, Alexandru V. Diţă). Asupra datării textului există ipoteza "după anul 1432" (anul morţii lui Alexandru cel Bun); mai circumspect, Dan Horia Mazilu propune formula: "după anul 1415 şi nu mai târziu de 1439, de când datează copia prescrisă de Gavril Uric".

Importanța acestei scrieri în istoria culturii româneşti a fost subliniată prin *două* definiții esențiale: ea cuprinde *prima consemnare într-un izvor narativ local a unui eveniment din istoria Țărilor Române* (G. Mihăilă); este *întâia mare compunere originală, în proză, redactată în limba slavonă de un român* (D. H. Mazilu).

Bibliografie:

– Episcopul Melchisedec, *Viața Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, în "Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", Bucureşti, II, 1884, vol. 3, p. 163-174 (textul original şi traducere);
– Emil Turdeanu, *Grégoire Camblak: faux arguments d'une biographie,* RES, XII, 1946, p. 46-81;
– Panaitescu, *Manuscrisele...*, p. 246-248;
– Elena Linția, în *SVSR*, p. 384-385 (fragment în slavonă, după manuscrisul de la B.A.R.);
– G. Mihăilă, *Grigore Țamblac*, în *LRV*, I, p. 21-25 (introducere despre autor şi scriere; fragment în traducere românească);
– P. Rusev, A. Davidov, *Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература*, Sofia, 1966;
– P. Rusev, *Григорий Цамблак – български, сръбски, румънски и руски писател*, Sofia, 1968;
– *DLitRom*, p. 865 (autor: Constantin Teodorovici);
– Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică în literatura română veche. Partea I (Preliminarii. Epoca Prerenaşterii)*, Bucureşti, Editura Minerva, 1986 (cap. *Grigore Țamblac – un alt autor controversat al literaturii române vechi?*, p. 181-203, expunere succintă a părerilor asupra paternității textului);
– G. Mihăilă, *Manuscrisele lui Gavriil Uric de la Neamț şi însemnătatea lor filologică*, în *SLF*, p. 48-58.

3. Eustatie de la Putna, Imnul Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava

Eustatie, călugăr la Putna, a trăit şi activat în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi la începutul secolului al XVI-lea. A studiat probabil la Muntele Athos. Este autor de imnuri religioase cărora le-a adăugat şi note muzicale. Manuscrisul *Antologhionului* său, care se păstrează la Muzeul istoric de stat din Moscova, cuprinde şi o însemnare precis datată (11 iunie 1511), din care rezultă că el "a scris această carte de cântări din creația sa". Printre compozițiile sale psaltice se numără şi una închinată Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava. Creația sa a fost studiată de slavista britanică Anne E. Pennington şi editată la noi în 1983.

Bibliografie:

– A. E. Pennington, *Evstatie's Song Book of 1511: Some Observations*, RESEE, IX, 1971, nr. 3, p. 565-583;
– A. E. Pennington, *Music in Sixteenth-century Moldavia: New Evidence*, "Oxford Slavonic Papers", new series, XI, 1978, p. 64-83;
– *Antologhionul lui Eustatie, protopsaltul Putnei.* Ediție îngrijită şi adnotată de Gheorghe Ciobanu şi Marin Ionescu. Prefață şi studiu introductiv de Gheorghe Ciobanu, Bucureşti, 1983;
– D. H. Mazilu, *LRR*, p. 150;
– *DTR*, p. 183 (cu bibliografie);
– Deletant, *Slavonic Letters...*, p. 96 şi 110.

4. Simeon Dediulovici, Lauda lui Mihail Mărturisitorul, Episcopul Sinadelor

Este un imn de laudă, în slavonă de redacție medio-bulgară, compus în sec. XVI de vistiernicul muntean Simion Dediulovici. Se găseşte la B.A.R., ms. slav. 278, f. 7-8.

Bibliografie:

– A. Iațimirski, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, S. Petersburg, 1905, p. 425-428;
– Panaitescu, *Manuscrisele...*, p. 373;
– D. H. Mazilu, *LRR*, p. 150 şi 375 (bibliografie).

5. Anastasie Crimca, Vers de plângere al omului căzut în păcate adresat sufletului său

Este singura scriere religioasă originală în slavonă a lui Anastasie Crimca, mitropolitul Moldovei (cca 1560-1629), ctitor al mănăstirii Dragomirna, întemeietor al unei şcoli de caliграfi şi miniaturişti. Semnalat prima dată de A. Iațimirski, **Сти[χ] плачевиъı[и] члка па[д]ша[г] къ дшѝ є[г] твореник Анастасіа Кри(м)кови(ч) митропо(ли)та мw(л)да(в)ска(г)** a fost publicat de P. Partenie în 1907; a fost considerat "cântecul de lebădă al literaturii române în limba slavonă" (G. Ivaşcu), "frumoasă elegie, prin care tiparele imnice erau depăşite şi versul începea să devină cu adevărat 'liric'" (D. H. Mazilu).

Bibliografie:

– A. Iațimirski, *Из славянских рукописей. Тексты и заметки*, Moscova, 1899, p. 62-63;
– P. Partenie, *Mitropolitul Atanasie Crimca al Moldovei, 1608-1617, 1619-1629. Viața şi activitatea sa*, Bucureşti, 1907;
– E. Turdeanu, *Le métropolite Anastasie Crimca et son oeuvre littéraire et artistique (1608-1629)* , RES, XXIX, 1952, p. 54-75;
– G. Popescu-Vâlcea, *Anastasie Crimca*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1972;

– *DLitRom*, p. 242-243 (autor: Rodica Şuiu);
– *DTR*, p. 132-133;
– G. Popescu-Vâlcea, *Miniatura românească*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1981, p. 37-46 (bibliografie);
– D. H. Mazilu, *LRR*, p. 151 şi 375.

6. Petru Movilă, *Prefață* la *Triod înflorit* (Kiev, 1631)

Scrierea, compusă în slavona ucraineană, aparține literaturii sapiențiale, cuprinzând sfaturi "politiceşti" şi "dumnezeieşti" adresate de Petru Movilă fratelui său, Moise Movilă, la urcarea acestuia pe tronul Moldovei în anul 1630. Publicată mai întâi în Ucraina de N. Titov (1924); a fost tipărită şi la noi, mai întâi fragmentar, cu traducere în româneşte, de P. P. Panaitescu (1942), apoi de D. P. Bogdan (1971, integral, cu traducere în franceză) şi de G. Mihăilă (1972, integral, cu traducere în română).

Bibliografie:

– P. P. Panaitescu, *Petru Movilă şi românii*, Bucureşti, 1942 (extras din "Biserica Ortodoxă Română", LX, 1942, nr. 9-10), reprodus în P. P. Panaitescu, *Contribuții*, p. 580-582 şi în *Petru Movilă. Studii*, Ediție îngrijită, postfață, note şi comentarii de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, Bucureşti, 1996, p. 81-83;
– D. P. Bogdan, *Les Enseignements de Pierre Movilă adressés à son frère Moise Movila*, în "Cyrillomethodianum", Salonic, I, 1971, p. 1-25;
– G. Mihăilă, *Două scrieri literare ale lui Petru Movilă adresate compatrioților săi*, în *Contribuții...*, p. 191-194 (text) şi 194-197 (traducere);
– G. Mihăilă, în *LRV*, II, p. 264-266 (textul românesc).

7. Pomelnicul Mănăstirii Bistrița (v. textul nr. 7)

A fost alcătuit la mănăstirea Bistrița din Moldova, în secolul al XV-lea, cu adaosuri aparținând secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea. Practic, a fost început încă în vremea lui Alexandru cel Bun (pe la 1407) şi a fost încheiat spre sfârşitul sec. XVII (ultima însemnare este din 1682: hatmanul Grigore Hăbăşescul, de pe vremea lui Ştefan Petriceicu, domnul Moldovei). Este scris într-o slavonă bisericească, de redacție medio-bulgară.

Se păstrează la B.A.R. (ms. slav. 78).

Se cunoaşte şi o traducere în limba română, de pe la 1750 (B.A.R., ms. rom. 2865).

Originalul slavon a fost cunoscut de mulți cercetători, începând cu Axinte Uricariul (prima jumătate a sec. XVIII), continuând apoi cu Dimitrie A. Sturdza (descriere, 1879), Episcopul Melchisedec (descriere, 1883), Ioan Bogdan (1891 şi 1895: "cel mai vechi şi

mai bogat pomelnic din câte cunoaştem"), primul cercetător străin, bulgarul L. Miletič (1893: "foarte important izvor pentru istoria românească"), A. Iațimirski (1905), I. Minea (1931, 1933), Ecaterina Piscupescu (1939) şi alții. O ediție completă, cu un bogat studiu introductiv, traducere în româneşte, indice şi facsimile a dat Damian P. Bogdan (1941).

Bibliografie:

– D. P. Bogdan, *Pomelnicul Mânăstirei Bistrița*, Bucureşti, 1941;
– Panaitescu, *Manuscrisele*, p. 101-102;
– Ştrempel, *Catalog, II*, p. 391-392 (descrierea ms. rom. 2865).

8. Pomelnicul de la Bisericani (v. textul nr. **8**)

Manuscris pe hârtie (45 file) din prima jumătate a sec. XVIII, actualmente la Biblioteca Universitară din Cluj-Napoca (ms. 4363). Provine de la mănăstirea Bisericani, aşezată între Bistrița şi Pângărați, la 10 km nord-vest de Piatra Neamț. A fost început de egumenul Parthenie care trece mai întâi lista domnilor Moldovei de la Alexandru cel Bun (1400-1432) până la Miron Barnovski (1626-1629), continuat apoi de alți scriptori până la începutul sec. XVIII.

Redacție mediobulgară, cu numeroase elemente de limbă română (nume de persoane şi de locuri, articol enclitic românesc, cuvinte româneşti, uneori paralel cu termenii slavi respectivi). În afară de arhetipul slavon, a mai existat o traducere în româneşte făcută de egumenul Misail la 1762 (pierdută) şi o copie a acestei traduceri, completată de Mitrofan la 1821 (publicată de N. Iorga).

Bibliografie:

– G. Ghibănescu, în "Uricariul", Iaşi, XXII, oct. 1892, p. 309-375 (text şi traducere);
– Elena Linția, *Pomelnicul de la Bisericani*, în Rsl, XIV, 1967, p. 411-454 (amplu studiu istorico-filologic, text, traducere, 6 facsimile, indice);
– Elena Linția, *Catalog Cluj-Napoca*, p. 107 (descriere).

III. LITERATURA ISTORICĂ

A. Moldova

1. Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei (Letopisețul de la Bistrița sau **Letopisețul anonim al Moldovei)**; v. textul nr. **9**.

Cea mai veche cronică internă a Moldovei, cuprinde relatarea evenimentelor petrecute între anii 1352-1507. Este o copie din secolul al XVI-lea a letopisețului scris la curtea lui Ştefan cel Mare de unul sau mai mulți autori, în etape succesive, cu un adaos pentru ultimii trei ani (1504-1507). A fost descoperit de I. Bogdan la Tulcea într-un manuscris miscellaneu de la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începului secolului al XVII-lea. Se păstrează la B.A.R., ms. slav. 649; a fost publicat de I. Bogdan (1895) şi de P. P. Panaitescu (1959).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, Bucureşti, 1895, p. 3-78 (studiu, text şi traducere);
– I. Bogdan, *Scrieri*, p. 375-393 (studiu);
– Panaitescu, *Cronicile...*, p. 1-23 (studiu, text şi o nouă traducere);
– G. Mihăilă, *Contribuții...*, p. 140-147;
– *DLitRom*, p. 505-506 (autor: Rodica Şuiu);
– G. Mihăilă, *LRV*, I, p. 26-29 (prezentare) şi 29-41 (traducere şi note);
– *SVSR*, p. 362-364 (Elena Lința).

2. Cronica scurtă a Moldovei (1359-1451)

Este un scurt rezumat (o simplă listă de voievozi) al istoriei Moldovei de la întemeiere (Dragoş) până la Bogdan-Voievod (1451); se găseşte în ms. slav. 280 de la B.A.R. (f. 100). A fost publicată de I. Bogdan (1901), A. Iațimirski (1905) şi P. P. Panaitescu (1959).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Un fragment de cronică moldovenească în limba slavă*, "Convorbiri literare", XXXV, 1901, p. 527-530 (reprodus în I. Bogdan, *Scrieri*, p. 413-416);
– A. Iațimirski, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, S. Petersburg, 1905, p. 429;
– P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 38-40 (prezentare, text şi traducere).

3. Letopisețul de la Putna (I); v. textul nr. **10.**

Сказаніє въ кратцѣ о молдавскыхъ господарѣхъ (Povestire pe scurt despre domnii Moldovei), cuprinde istoria Moldovei de la 1359 până în 1526, fiind o versiune a vechilor letopisețe ale Moldovei, prelucrată la mănăstirea Putna în anii 1517-1527. A fost descoperit de Ioan Bogdan la Kiev (în Biblioteca Academiei Teologice) şi publicat tot de el în 1891, apoi de P. P. Panaitescu (1959). Anterior a fost descris de V. Berezin (1881).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Vechile cronici...*, p. 1-11, 143-148 (reprodus în I. Bogdan, *Scrieri*,);
– P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 41-52;
– *DLitRom*, p. 506-507 (autor: Rodica Şuiu);
– *SVSR*, p. 362 (Elena Linţa; prezentare, fragmente de text).

4. Letopisețul de la Putna (II); v. textul nr. **11.**

Cu acelaşi titlu ca şi "Putna I", a fost alcătuit tot la mănăstirea Putna; relatează evenimentele din istoria Moldovei de la 1359 numai până la 1518. A fost descoperit de I. Bogdan în biblioteca publică din St. Petersburg şi publicat tot de el în 1909, apoi de P. P. Panaitescu în 1959. Există şi o traducere românească făcută pe la 1770 de Vartolomei Măzăreanu (B.A.R., ms. 3560).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, AARMSI, XXXI, 1908-1909, p. 57-125 (reprodus în I. Bogdan, *Scrieri*, p. 416-467 şi 681-683 – notele editorului);
– P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 53-66 şi 67-73;
– *DLitRom*, p. 506-507 (autor: Rodica Şuiu);
– Ştrempel, *Catalog*, III, p. 171-172 (descrierea manuscrisului traducerii româneşti);
– G. Mihăilă, *LRV*, I, p. 26-41 (prezentare, traducere românească şi note);
– G. Mihăilă, *Contribuții*, p. 140-147.

5. Cronica lui Macarie (v. textul nr. **12**)

Macarie (?-1558), episcop de Roman (1531-1548 şi 1551-1558), numit şi "învățătorul Moldovei", a fost cronicarul de curte al lui Petru Rareş. În continuarea letopisețului redactat la curtea lui Ştefan cel Mare, cronica sa relatează evenimentele din istoria Moldovei între anii 1504-1551. Se păstrează în trei manuscrise, la Kiev, St. Petersburg şi Moscova. Al doilea, cel de la St. Petersburg, este cel mai complet, cuprinzând forma definitivă a cronicii până la 1551. Este scrisă într-o slavonă de redacție

mediobulgară, cu serioase influențe pe plan stilistic din partea cronicii bizantinului Constantin Manasses. A fost publicată de două ori, după două manuscrise diferite (de la Kiev şi St. Petersburg) de către I. Bogdan (1891 şi 1901), apoi de P. P. Panaitescu (1959), după un microfilm de la B.A.R. al manuscrisului de la St. Petersburg.

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Vechile cronici...*, p. 149-162 (text) şi 198-212 (traducere) şi I. Bogdan, *Scrieri,* p. 320-335;
– I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie...*, p. 152-168 (text) şi 187-202 (traducere) şi I. Bogdan, *Scrieri,* p. 431-438;
– P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 74-105 (studiu, text şi traducere);
– G. Mihăilă, *Contribuții...*, p. 153-155;
– G. Mihăilă, *LRV*, I, p. 168-171 (prezentare) şi 171-190 (traducere şi note);
– *DLitRom*, p. 525-526 (autor: Rodica Şuiu);
– *DTR*, p. 238-239;
– *SVSR*, p. 365-366 (Elena Linţa, prezentare şi fragment de text).
– D. H. Mazilu, *LRR*, p. 280-304;
– D. H. Mazilu, RLRV, III, p. 23-28.

6. Cronica lui Eftimie (v. textul nr. **13**)

Scrisă din porunca lui Alexandru Lăpuşneanu, în slavonă mediobulgară, continuă relatarea evenimentelor din istoria Moldovei între anii 1541-1554. Autorul este Eftimie, egumen al mănăstirii Căpriana (au existat păreri cu privire la alți doi Eftimie, episcopul de la Rădăuți din 1552 şi egumenul mănăstirii Neamț la 1553, devenit mai târziu episcop ş mitropolit în Ardeal); datorită accentelor critice la adresa lui Iliaş şi Ştefan, fiii lui Petru Rareş, autorul a fost definit ca "întâiul pamfletar din literatura română" (D. H. Mazilu).

Cronica lui Eftimie s-a păstrat într-o copie a lui Isaia de la Slatina (1561), în cadru ms. 116 de la Kiev. A fost publicată de descoperitorul ei, I. Bogdan (1891) şi de P. P Panaitescu (1959). Stilistic, este influențată de cronica lui Manasses, ca şi de a predecesorului său, Macarie, al cărui ucenic şi admirator a fost.

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Vechile cronici...*, p. 162-171 (text) şi 211-222 (traducere); cf. I. Bogdan *Scrieri*, p. 335-346;
– P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 106-109 (introducere), 109-116 (text), 117-125 (traducere);
– G. Mihăilă, *Contribuții...*, p. 155-156;
– G. Mihăilă, *LRV*, I, p. 191-192 (prezentare) şi 192-203 (traducere şi note);
– *SVSR*, p. 366-367 (Elena Linţa, prezentare şi fragment de text);
– *DLitRom*, p. 310-311 (autor: Rodica Şuiu);

– *DTR*, p. 159-160;
– D. H. Mazilu, *LRR*, p. 305-320;
– D. H. Mazilu, RLRV, III, p. 29-36.

7. Cronica lui Azarie (v. textul nr. **14**)

Este ultima cronică slavonă din Moldova, scrisă din porunca lui Petru Şchiopul, relatează evenimentele din perioada 1541-1574. Autorul se prezintă ca un continuator al lui Macarie, dascălul său. Scrierea este redactată, ca şi cele anterioare, în slavona mediobulgară; de asemenea prezintă elemente stilistice manassiene. S-a păstrat, ca şi cronica lui Macarie, în manuscrisul miscellaneu de la St. Petersburg. A fost publicat în acelaşi an, 1909, de I. Bogdan şi A. Iațimirski, apoi de P. P. Panaitescu (1959).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, AARMSI, seria a II-a, XXXI, 1909, p. 168-181 (text) şi 202-214 (traducere) (reprodus în I. Bogdan, *Scrieri*, p. 416-463 şi 681-683 – notele editorului);
– A. Iațimirski, *Славяно-молдавская летопись монаха Азария*, în "Известия отделения русского языка и словесности, Академия наук", St. Petersburg, XIII, 1909, p. 23-80;
– P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 126-129 (introducere), 129-139 (text), 139-151;
– G. Mihăilă, *Contribuții...*, p. 156-157;
– G. Mihăilă, *LRV*, I, p. 204-205 (prezentare) şi 206-220 (traducere şi note);
– *SVSR*, p. 367-368 (Elena Lința, prezentare şi fragment de text);
– *DLitRom*, p. 67 (autor: Rodica Şuiu);
– *DTR*, p. 25;
– D. H. Mazilu, *LRR*, p. 321-349;
– D. H. Mazilu, RLRV, III, p. 36-47.

Alte *patru* variante de cronici moldoveneşti sunt: *moldo-germană, moldo-polonă, moldo-rusă* şi *sârbo-moldovenească*; ele sunt o mărturie a interesului față de faptele din istoria Moldovei la alte popoare. Ultimele două, *moldo-rusă* şi *sârbo-moldovenească*, sunt încadrabile în sistemul cronicilor slavone.

8. Cronica moldo-rusă (v. textul nr. **15**)

Este de fapt ultimul capitol, al 13-lea, din corpul unor cronici ruseşti, intitulat *Voskresenskaja Letopis*, alcătuit în secolul al XVII-lea. Titlul este identic cu cel al letopisețului de la Putna. Autorul moldovean a redactat-o într-o slavonă mediobulgară, modificată de către compilatorul rus. Cuprinde în plus o legendă despre venirea romanilor vechi, ortodocşi, care s-au despărțit de romanii noi, catolici (aici apar eroii eponimi,

raportări la procedee similare din alte culturi (începând de la mitul biblic al celor trei frați până la cultura slavilor) sau la conceptul curent în epocă, al "celei de a treia Rome".

În *plan cultural mai larg*, narațiunea se înscrie în mentalitatea epocii, tot mai sensibilă la *ideea originilor*; este, credem, *prima expresie cultă, literară a ideii latinității în mediul românesc*, expresie în care se unesc, în perfectă simbioză, cele două etnonime de bază ale acestei idei: cel romanic (*Roman*) şi cel slav (*Vlahata*).

În *plan strict lingvistic*, textul *Cronicii*, aşa cum s-a păstrat în *Voskresenskaja Letopis,* a fost calificat încă de I. Bogdan (*Vechile cronici*, 1891; ed. G. Mihăilă, p. 316) ca o "transcriere din mediobulgară în rusească, pentru a nu se deosebi de restul cronicei *Voskresenskaja*". Autorul moldovean al cronicii ştia slavona de redacție medio-bulgară, dar, adăugăm, este posibil ca măcar unele elemente de redacție rusă (semnalate, de altfel, de I. Bogdan), să fi aparținut încă acestuia. I. Bogdan însuşi a remarcat în câteva rânduri caracterul compozit mixt, mediobulgar-nord(est)slav, al slavonei din Moldova (în cronici şi hrisoave mai ales), comparativ cu cea din Muntenia (mai curat mediobulgară).

În legătură cu cele două nume, *Roman* şi *Vlahata*, ale celor doi eroi eponimi din primele rânduri ale *Cronicii moldo-ruse*, ne îngăduim o ipoteză.

Primul nume, *Roman*, nu are nevoie de nici o explicație; el face legătură directă cu lat. *romanus*, indicând fără echivoc originea latină a românilor. Şi al doilea, *Vlahata*, prin rădăcina *Vlah-*, spune acelaşi lucru, căci este denumirea slavă pentru români, care însemna inițial 'roman, latin', fapt recunoscut de multă vreme şi care nu mai presupune alte comentarii.

O întrebare ridică însă finala *-ata* din *Vlahata*. P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 153, punea acest nume alături de *planina* (munte), *kral* (rege) şi *grad* (cetate), printre cuvintele "care nu sunt ruseşti, ci provin din limba mediobulgară folosită de cronicarii moldoveni". Putem admite această alăturare, dar numai pentru rădăcina *Vlah-*, care prezintă aceeaşi metateză sud-slavă ca şi termenii invocați. P.P. Panaitescu adaugă însă pe *Vlahata* nu pentru metateză (aşa cum menționează pentru *grad*, unde precizează: "şi nu *gorod*"!), ci pentru faptul că *Vlahata* ar prezenta "articolul bulgăresc post-pus".

Dacă acceptăm această explicație, atunci trebuie să admitem că forma inițială a numelui, fără *-ta* (articol post-pus pentru substantive de genul feminin în bulgară), ar fi fost *Vlaha*, deci cele două segmente sunt *vlaha* şi *ta* (ca şi bg. *жена* + *-та* > *жената* 'femeia'); ar mai trebui să admitem existența unui apelativ feminin bulgar *влаха*, acesta putând deveni nume propriu, *Влаха*, fapt neatestat nici în vechea slavă, nici în bulgară

raportări la procedee similare din alte culturi (începând de la mitul biblic al celor trei frați până la cultura slavilor) sau la conceptul curent în epocă, al "celei de a treia Rome".

În *plan cultural mai larg*, narațiunea se înscrie în mentalitatea epocii, tot mai sensibilă la *ideea originilor*; este, credem, *prima expresie cultă, literară a ideii latinității în mediul românesc*, expresie în care se unesc, în perfectă simbioză, cele două etnonime de bază ale acestei idei: cel romanic (*Roman*) şi cel slav (*Vlahata*).

În *plan strict lingvistic*, textul *Cronicii*, aşa cum s-a păstrat în *Voskresenskaja Letopis,* a fost calificat încă de I. Bogdan (*Vechile cronici*, 1891; ed. G. Mihăilă, p. 316) ca o "transcriere din mediobulgară în rusească, pentru a nu se deosebi de restul cronicei *Voskresenskaja*". Autorul moldovean al cronicii ştia slavona de redacție medio-bulgară, dar, adăugăm, este posibil ca măcar unele elemente de redacție rusă (semnalate, de altfel, de I. Bogdan), să fi aparținut încă acestuia. I. Bogdan însuşi a remarcat în câteva rânduri caracterul compozit mixt, mediobulgar-nord(est)slav, al slavonei din Moldova (în cronici şi hrisoave mai ales), comparativ cu cea din Muntenia (mai curat mediobulgară).

În legătură cu cele două nume, *Roman* şi *Vlahata*, ale celor doi eroi eponimi din primele rânduri ale *Cronicii moldo-ruse*, ne îngăduim o ipoteză.

Primul nume, *Roman*, nu are nevoie de nici o explicație; el face legătură directă cu lat. *romanus*, indicând fără echivoc originea latină a românilor. Şi al doilea, *Vlahata*, prin rădăcina *Vlah-*, spune acelaşi lucru, căci este denumirea slavă pentru români, care însemna inițial 'roman, latin', fapt recunoscut de multă vreme şi care nu mai presupune alte comentarii.

O întrebare ridică însă finala *-ata* din *Vlahata*. P. P. Panaitescu, *Cronicile...*, p. 153, punea acest nume alături de *planina* (munte), *kral* (rege) şi *grad* (cetate), printre cuvintele "care nu sunt ruseşti, ci provin din limba mediobulgară folosită de cronicarii moldoveni". Putem admite această alăturare, dar numai pentru rădăcina *Vlah-*, care prezintă aceeaşi metateză sud-slavă ca şi termenii invocați. P.P. Panaitescu adaugă însă pe *Vlahata* nu pentru metateză (aşa cum menționează pentru *grad*, unde precizează: "şi nu *gorod*"!), ci pentru faptul că *Vlahata* ar prezenta "articolul bulgăresc post-pus".

Dacă acceptăm această explicație, atunci trebuie să admitem că forma inițială a numelui, fără *-ta* (articol post-pus pentru substantive de genul feminin în bulgară), ar fi fost *Vlaha*, deci cele două segmente sunt *vlaha* şi *ta* (ca şi bg. *жена* + *-та* > *жената* 'femeia'); ar mai trebui să admitem existența unui apelativ feminin bulgar *влаха*, acesta putând deveni nume propriu, *Влаха*, fapt neatestat nici în vechea slavă, nici în bulgară

sau în altă limbă slavă. Ce-i drept, în antroponimia sud-est europeană (greacă-bizantină, general sud-slavă şi română) există nume proprii masculine cu terminația *-a* (*Toma, Sava* etc.), dar acestea nu provin din apelative sau etnonime; pe de altă parte, la antroponimele bulgare (indiferent de gen) nu se obişnuieşte adăugarea articolului post-pus (ar însemna să admitem, de exemplu, formarea unui nume propriu *Савата*, de la *Сава* + *та*, *Тодорът*, de la *Тодор* + *ът* sau *Пенчото* de la *Пенчо* + *то*!)

Aşa stând lucrurile, credem că explicația formei ВЛАХАТА din *Cronica moldo-rusă* trebuie căutată în altă parte.

Credem că, în primul rând, segmentarea corectă a numelui trebuie să fie nu ВЛАХА + ТА, cum propunea P. P. Panaitescu, ci ВЛАХ + АТА, căci nu avem motive să admitem existența unei forme inițiale *Vlaha*, cu *-a* final. Presupunând că autorul legendei (cine va fi fost) ştia de existența unor nume asemănătoare pentru frați eponimi (*Lech, Czech* şi *Rus*), în care toate aceste nume aveau formă masculină (terminată în consoană), atunci nu i-a fost greu să creeze forma *Vlach* (alături de *Roman*), la care să adauge sufixul *-ata*, căci acest sufix (conținând un formant cu *-t-* în radical) există în limbi slave ca rusa, polona, ucraineana şi altele (deci în aria slavă apropiată de Moldova!).

Dacă textul ar fi fost scris, de pildă, în polonă, am fi avut, probabil, **Włachata* sau **Włochata*; oricum, sensul este de "apartenență, cel ce aparține de neamul vlahilor (românilor)", unul dintre sensurile care li se conferă numelor proprii formate cu sufixele ce conțin *-t-* în radical[1].

Nume proprii româneşti în *-otă* (cu *-t-* în radical) nu sunt puține, unele putând fi raportate direct la formele vechi slave cu -ОТА (*Dobrotă* < vsl. ДОБРОТА; *Dragotă* < vsl. ДРАГОТА), altele putând fi formate după acest model pe teren românesc (*Balotă, Haşotă, Calotă, Marcotă*, cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963, s.v.; I. Iordan, *Dicționar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, 1983, s.v.). Autorul moldovean era contemporan cu persoane din rândul boierilor, demnitarilor de la curtea domnească, purtând nume ca *Dragotă, Micotă* (cf. I. Bogdan, *Documentele de la*

---

[1] De altfel, formarea numelor proprii masculine cu un sufix având radicalul *-t-* este destul de veche, putându-se regăsi şi în alte limbi indoeuropene: în traco-dacă (*Dalutius, Magutis, Mussatis, Myndrytus* etc., cf. A. Vraciu, *Limba traco-dacilor*, ed. II, 1967, p. 169) sau în iliră (*Audata, Dennata, Dazeta, Mandeta, Dazinnota, Etuta* etc., cf. I.I. Russu, *Ilirii. Istoria, limba şi onomastica, romanizarea*, Bucureşti, 1969, p. 125).

Ştefan cel Mare I-II, Bucureşti, 1913). Cam în aceeaşi vreme se cunosc şi toponime (*Arnota, Probota* – devenit apoi *Pobrata, Corlata, Bârzota*, ca şi *Başoteni, Drăgoteşti, Drăgoteni, Rohoteşti*, care ne trimit la radicale antroponime, formate cu *-ota*, de tipul *Başotă, Dragotă, Rohotă* (cf. Mihai Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Bogdan Voevod – 1504-1517*, Bucureşti, 1940, *indice*).

Mai notăm că formații antroponime nord-slave formate de la apelative sau toponime cu un sufix având pe *-t-* în radical (vezi F. Sławski, *Słownik prasłowiański*, III, Wrocław, 1979, p. 16-17) de tipul *-eta*, *-ita*, *-ota*, *-uta* (în polonă) sau *-ata* (în ucr.) erau foarte răspândite în epocă: în pol. *Miechowita* (numele unui cunoscut cronicar, Maciej z Miechowa), *Borzęta, Lasota, Boruta*; ucr. *Chronowiat, Romančat, Kocowiata* şi multe altele, înregistrate în lucrări poloneze şi ucrainene de onomastică (I. Franko, *Pryčynki do ukrains'koj onomastiki*, Lwów, 1906, p. 185-218; W. Taszycki, *Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu*, Kraków, 1951; Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, I, Warszawa, 1961, p. 123-124) sau în lucrări de onomastică general-slavă (B. Lindert, *Formanty służące do tworzenia nazw mieszkańców w językach słowiańskich*, Lublin, 1967).

În concluzie, autorul anonim al adaosului despre Roman şi Vlahata din *Cronica moldo-rusă*, având cunoştință de limbi nord-slave (rusă, ucraineană, polonă), în care a întâlnit nume proprii masculine, formate de la radicale în consoană cu sufixe de tipul *-ata, -ęta, -ota, -uta*, a creat şi el, de la **vlach*, forma *Vlachata* (în text: ВЛАХАТА); spre o asemenea inovație în planul antroponimiei slavone din Moldova l-au putut conduce şi numeroasele exemple locale, moldoveneşti, cu sufixul *-ota* (cf. *supra*). Înclinăm să credem, însă, că autorul formei *Vlahata* a avut în vedere nu sufixul *-otă*, căci, în acest caz, ar fi rezultat forma *Vlahota* (ca în *Başotă, Caşotă, Narotă, Vacotă*, cf. I. Pătruț, *Nume cu sufixul* -ot- , în *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj, 1974, p. 163-168), ci *–ata* pe care l-a folosit, nu neapărat pentru armonie vocalică, ci pentru că l-a întâlnit ca atare (cu *-a-* inițial şi final) în polonă şi ucraineană.

Mai poate fi luată în considerație şi o altă ipoteză, ca *-ata* din *Vlahata* să fie un sufix antroponimic romanic (italian). Dacă se va dovedi (aşa cum presupune O. Pecican) că legenda cu Roman şi Vlahata a fost concepută în secolul al XIV-lea de un preot sau călugăr din vreo biserică sau mănăstire bihoreană, care a putut cunoaşte pe membrii

numeroasei colonii italiene din Oradea acestor vremuri (concentrați în cartiere drăgene numite *Florența, Bologna, Veneția*!), atunci nu este exclusă posibilitatea ca acest presupus autor să se fi inspirat din modul italian de formare a unor nume proprii (cu sufixele *-eta, -ata*). Pentru aceasta, va fi însă nevoie să se cunoască, eventual, lista acestor italieni; dar chiar şi în lipsa ei, ipoteza este plauzibilă (cf. mai târziu, în sec. XVI, numele lui Giorgio *Blandrata*, vestitul medic italian din Transilvania).

Poate că nu greşim admițând că, *în planul atestărilor scrise*, slavona a precedat latina şi polona în privința concretizării literare a ideii romanității românilor. Inainte ca, în secolul XVII, Gr. Ureche şi Miron Costin, şcoliți în Polonia, să se convingă, o dată în plus, de existența unei conştiințe slave şi general europene a romanității românilor, prin lat. *Roma*, pol. *Rzym* (la cronicari: *Râm*); lat. *Romanus*, pol. *Rzymianin* (la cronicari: *râmlean*); lat. *Valachus*, pol. *Wołoski* (la Costin "Chronika ziemi Wołoskiej"), termenii corespondenți ai acestora: **римъ, римлѣне, влахата** apăreau cu mai bine de un secol în urmă în *Cronica moldo-rusă*. Un singur român înainte de Ureche şi M. Costin va mai face apel la altă limbă de cultură decât slavona, la latină, pentru a demonstra romanitatea limbii române: *Nicolaus Olahus* în Transilvania, dar şi acesta se situează, *strict cronologic*, în urma autorului legendei despre Roman şi Vlahata, redactată în slavonă!

9. Cronica sârbo-moldovenească (v. textul nr. **16**)

Cuprinde ştiri din istoria Moldovei din anii 1359-1512, augmentate cu altele din istoria Imperiului Otoman, extrase, probabil, din cronici sârbeşti, uneori ad litteram, în redacție mediobulgară. Se cunosc două manuscrise, ambele provenind de la mănăstirea Neamțului; unul se găseşte la Biblioteca Academiei de Ştiințe din Moscova (copie foto la B.A.R.), celălalt la B.A.R. (ms. slav. 636, f. 220 şi 224-225).

A fost publicată de I. Bogdan (1895), Al. Iațimirski (1898) şi P. P. Panaitescu (1959).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Cronici inedite atingătoare de istoria românilor*, Bucureşti, 1895, p. 81-102 (reprodus parțial în I. Bogdan, *Scrieri*, p. 393-398;
– Al. Iațimirski, *Из славянских рукописей*, Moscova, 1898, p. 82-84;
– P. P. Panaitescu, *Cronicile*, p. 188-189 (introducere), 189-191 (text) şi 191-193 (traducere);
– G. Mihăilă, *Contribuții*, p. 108-109, 121-122, 138-140.

10. Cronica murală de la Suceava (v. textul nr. **17**)

Este o simplă inscripție, cuprinzând date din timpul domniei lui Petru Şchiopul în anii 1574-1590; se află pe unul dintre pereții bisericii Sf. Gheorghe din Suceava. A fost publicată de E. Kozak (1903), P. P. Panaitescu (1959) şi P. Şt. Năsturel (1983).

Bibliografie:

– E. Kozak, *Din Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903, p. 134 (numai textul slav);
– P. P. Panaitescu, *Cronicile*, p. 162-163 (introducere, text şi traducere);
– Petre Şt. Năsturel, *Minutiae Variae*, în "Cyrillomethodianum", Salonic, VII, 1983, p. 44-45 (*A propos de la Chronique murale de Suceava*): textul slavon şi traducere în franceză, cu comentarii şi note.

B. Țara Românească

Spre deosebire de Moldova, istoriografia slavonă din Țara Românească este foarte modestă. Nu s-au păstrat texte întinse, de tipul *cronicilor* sau *letopisețelor*, ci numai *o singură cronică murală*, foarte scurtă. Alte două texte, ce-i drept, fundamentale pentru cultura română veche, nu sunt, de fapt, texte istorice propriu-zise, ci aparțin, am putea spune, "literaturii de frontieră", în care informația istorică se îmbină cu intenția pedagogică, didactico-moralizatoare şi cea literar-artistică, în bună măsură de sorginte folclorică. Ele îşi au locul aici, totuşi, pentru că sunt în directă legătură cu două personalități de frunte ale istoriei noastre: *Vlad Țepeş şi Neagoe Basarab.*

1. Cronica murală de la mănăstirea Bucovăț (v. textul nr. **18**)

Este singura cronică munteană în slavonă; se află pictată pe peretele interior al bisericii de la Bucovăț (Coşuna), lângă Craiova; cuprinde date, relatate la persoana întâi, din timpul domniei lui Alexandru Mircea, domnul Țării Româneşti (1568-1577). Sunt de reținut formele româneşti ale termenului slav **воєвода**: **вода** (= vodă), **воєвод** (= voievod), **Іѡн вод(ѵ)** (= Ion Vodă) şi ale unor nume proprii: **Петрѵ** (= rom. Petru), **Іѡн** (= rom. Ion), în loc de slav. **Петръ**, **Иоанъ**. Puternică influență sârbească. A fost publicată de D. Bălaşa (1940), Stoica Nicolaiescu (1941) şi P. P. Panaitescu (1959).

Bibliografie:

– P. P. Panaitescu, *Cronicile*, p. 194-196 (introducere, text şi traducere).

2. Povestirile slave despre Vlad Ţepeş (v. textul nr. **19**)

Viaţa şi faptele lui Vlad Ţepeş, domn al Ţării Româneşti (1456-1462 şi 1476) au făcut obiectul unor scrieri, alcătuite în limbile germană şi slavonă, încă în ultimele decenii ale secolului al XV-lea.

Сказаніе ѡ Дракоулѣ воєводѣ *(Povestire despre Dracula Voievod)* cuprinde 19 povestiri despre Vlad Ţepeş şi faptele sale, care sunt totodată un preţios izvor de informaţie istorică asupra domniei sale. Din acest punct de vedere prezenţa ei printre textele istoriografice, alături de cronici, este justificată. În acelaşi timp însă, această scriere, prin valoarea sa literară, artistică, impune includerea ei şi printre *operele literare originale* în limba slavonă.

Alcătuită înainte de 1468, *Povestirea despre Dracula voievod* a fost foarte răspândită în epocă: se cunosc până azi nu mai puţin de 22 de manuscrise, toate păstrate în Rusia. Cel mai vechi este cel copiat de "păcătosul Eufrosin" de la mănăstirea Kirillo-Belozersk, în anul 1490 (28 ianuarie), după un original (sau tot o copie) din anul 1486 (13 februarie); acest manuscris se găseşte la Biblioteca publică "Saltâkov-Şcedrin" din St.-Petersburg (ms. 11/1088). A fost descoperit de A. D. Sedelnikov, care l-a publicat în 1929.

Înainte de Sedelnikov, textul *Povestirilor*, în alte versiuni manuscrise, a fost cunoscut şi comentat de istoricul rus. N. A. Karamzin (1825), de poetul polonez Adam Mickiewicz, în cursurile sale de literaturi slave de la Collège de France (1841-1842), precum şi de filologii ruşi A. H. Vostokov (1842), A. S. Pâpin (1857, prima ediţie a textului) şi Buslaev (1861 şi 1881, alte ediţii). La noi, o primă ediţie a patru din cele 7 versiuni manuscrise cunoscute de I. Bogdan a apărut ca anexă la studiul acestuia din 1896 (care s-a bucurat de o substanţială recenzie a lui A. Iaţimirschi, în 1897).

După Sedelnikov, textul a mai reţinut în continuare atenţia multor cercetători, care au publicat alte studii şi ediţii: N. Smochină (1939, ediţie, cu traducere românească); P. P. Panaitescu (1959, ediţie şi studiu); J. Striedter (1961); Pandele Olteanu (1961, studiu şi text); I. S. Luria (1964, ediţie şi studiu asupra a 11 variante după cele 22 de manuscrise); Emil Vrabie (1966, studiu), Gr. Nandriş (1964, studiu); Ş. Papacostea (1966, studiu).

După *1968* (data volumului de *Scrieri* ale lui I. Bogdan, în ediţia lui G. Mihăilă, cu observaţiile editorului, în introducere, p. 63-66 şi în notele la studiul lui I. Bogdan din 1896, p. 683-684) şi *1975* (data manualului colectiv de *Slavă veche şi slavonă românească*, cu comentariul Luciei Djamo-Diaconiţă, p. 261 şi cu prezentare şi fragmente de text, datorate

lui Pandele Olteanu, p. 368-371), în anii 1976-1979, cu prilejul celei de-a 500-a comemorări a voievodului muntean, apar noi contribuții ale unor istorici şi filologi: N. Stoicescu (1976), Şt. Andreescu (1976), Ion Stăvăruş (1978, ediție, cu traducere), Radu Ştefan Ciobanu (1979). La acestea trebuie menționate alte câteva contribuții apărute în Occident: Riccardo Picchio (1962), Gr. Nandriş (1966), Gianfranco Giraudo (1972), Ioan Guția (1972), Matei Cazacu (1974).

Asupra locului şi limbii în care a fost scrisă *Povestirea...* s-au conturat de-a lungul anilor *trei* ipoteze:

a) autorul şi limba erau de sorginte *rusă* (Kurițân – sol rus la curtea lui Matei Corvin, a scris într-o slavonă rusă: A. H. Vostokov, I. Bogdan, A.I. Iațimirski, A. Sedelnikov, J. Striedter, I. S. Luria, E. Vrabie, G. Mihăilă, G. Giraudo, M. Cazacu).

b) autorul era *român* ardelean cunoscător de slavonă, iar limba, inițial slavonă de redacție medio-bulgară (N. Smochină, P. P. Panaitescu, A. Balotă, A. Boldur);

c) autorul era un *transilvănean – român sau slav* – sau un cleric ortodox cunoscut la curtea din Buda a lui Matei Corvin şi care a scris într-o slavonă de redacție "carpatică" (P. Olteanu).

Nu se cunoaşte prototipul scrierii, anterior anilor 1482-1486 (data aproximativă a versiunii care a stat la baza copiei lui Eufrosin din 1490) şi, deci, "nu dispunem de nici o indicație privind un *text scris* care a fost «tradus» în ruseşte", cf. G. Mihăilă, studiu introductiv la I. Bogdan, *Scrieri*, p. 65, care conchide: „Teza contrară, justă întrucât subliniază existența unui fond de narațiuni orale – unele cu bază românească –, introduce în schimb prea multe necunoscute şi se depărtează de la analiza textului propriu-zis, căci în ultimă instanță este vorba de o operă literară"; în consecință, aşa cum ni se prezintă textul care ni s-a păstrat şi care a circulat în numeroase cópii pe teritoriul rusesc, cu elemente neîndoielnice aparținând limbii ruse literare, limba în care a fost redactat poate fi caracterizată ca fiind o „slavonă rusă", aşa cum au opinat încă I. Bogdan, apoi I.S. Luria şi Emil Vrabie.

Bibliografie:

– *SVSR*, p. 261 (Lucia Djamo-Diaconiță, comentariu şi note), p. 368-371 (prezentare şi fragmente de text).
– *DLitRom*, p. 707-709 (cu bibliografia până în 1978, autor: Algeria Simota).
– C. Rezachevici, *Vlad-Țepeş. Cronologie. Bibliografie*, în "Revista de istorie", XXIX, 1976, nr. 11, p. 1745-1766; acelaşi, *Vlad Țepeş – Chronology and Historical Bibliography*, în vol. *Dracula. Essays on the Life and Times of Vlad Țepeş*, Iaşi, 1991, p. 253-294.

Fundamentale pentru *limba slavonă* a textului şi alte probleme (paternitate, răspândirea manuscrisului) sunt următoarele lucrări:

– I. Bogdan, *Vlad Ţepeş şi naraţiunile germane şi ruseşti asupra lui. Studiu critic*, Bucureşti, 1896 (reprodus parţial în vol. *Scrieri alese*, ed. G. Mihăilă, 1968; despre "povestire", p. 472-481).
– N. Smochină, *Elemente româneşti în naraţiunile slave asupra lui Vlad Ţepeş*, Iaşi, 1939 (extras din "Moldova Nouă", V, 1939, nr. 5, p. 119-145).
– N. Iorga, *Contribuţii la legăturile literare româneşti cu ruşii şi ungurii. I. Ceva nou despre povestirea rusească a isprăvilor lui Vlad Ţepeş*, Bucureşti, 1939 (extras din AARMSI, s. III, t. XXI, 1939, p. 195-202).
– Panaitescu, *Cronicile*, p. 197-214 (introducere, text, traducere).
– Pandele Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, Bucureşti, 1961 (studiu, text şi traducere în română, p. 355-365).
– J. Striedter, *Die Erzählung vom walachischen Voyevoden Drakula in der russischen und deutschen Ueberlieferung*, în "Zeitschrift für slavische Philologie", 1961, p. 398-427.
– I.S. Luria, *În legătură cu originea subiectului povestirilor din secolul al XV-lea despre Dracula (Vlad Ţepeş)*, Rsl, X, 1964, p. 5-18.
– Emil Vrabie, *Limba povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, Rsl, XIII, 1966, p. 229-246.
– Ş. Papacostea, *Cu privire la geneza şi răspândirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Ţepeş*, Rsl, XIII, 1966, p. 159-167.
– Grigore Nandriş, *The historical Drakula. The theme of his Legend in the Western and in the Eastern Literatures of Europe*, în "Comparative Literature Studies", III, 1966, nr. 4, p. 368-396.
– G. Mihăilă, *Studiu introductiv* la I. Bogdan, *Scrieri alese*, Bucureşti, 1968, p. 63-66.
– A. Boldur, *Un român transilvănean – autor presupus al "Povestirii ruse despre Dracula"*, în "Apulum", Alba Iulia, VIII, 1970, p. 67-77.

La acestea, adăugăm:

– Gianfranco Giraudo, *Drakula. Contributi alla storia delle idee politiche nell' Europa orientale alla svolta del XV secolo*, Venezia, Ca' Foscari, 1972.
– Ioan Guţia, *Il nome di Dracula*, în "Archivio glottologico Italiano", Firenze, LVII, 1972, nr. 2, p. 141-152.
– N. Stoicescu, *Vlad Ţepeş*, Bucureşti, 1976, p. 175-194.
– Ştefan Andreescu, *Vlad Ţepeş (Dracula). Între legendă şi adevăr istoric.*, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 171-196 (ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1998, p. 207-233).
– M. Berza, *Vlad Ţepeş, ses règnes et sa légende. En marge de deux livres recents*, RESEE, XV, 1977, nr. 2, p. 325-354 (despre cărţile lui N. Stoicescu şi Ş Andreescu).
– Ion Stăvăruş, *Povestiri medievale despre Vlad Ţepeş-Draculea. Studiu critic şi antologie*, Bucureşti, Editura Univers, 1978, p. 40-49 (studiu) şi 146-163 (text şi traducere).
– Radu Ştefan Ciobanu, *Pe urmele lui Vlad Ţepeş*, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1979, p. 266-293.
– Matei Cazacu, *A propos du récit russe "Skazanie o Drakule voevode"*, în "Cahiers d monde russe et soviétique", Paris, XV, 1974, nr. 3-4, p. 279-296.
– Matei Cazacu, *Le thème de Dracula (XVe-XVIIIe siècles). Présentation, édition critique traduction et commentaire*, Paris, 1979; ed. II, Genève, 1988.

– G. Barbă, *Schiță a istoriei literaturii ruse vechi, sec. XI- XVII*, Bucureşti, 1989, p. 133-140.
– Anton Balotă, *An Analysis of the Dracula Tales*, în vol. *Dracula...*, Iaşi, 1991, p. 153-184 (reluare, amplificată, a textului din SCL, XIII, 1962, nr. 1, p. 90-97).

3. Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie (v. textul nr. **20**)

"Întâia mare carte a culturii româneşti" (Constantin Noica), a fost redactată de voievodul cărturar Neagoe Basarab (1512-1521) într-o slavonă de redacție medio-bulgară, cu unele elemente sârbeşti şi româneşti, cel mai probabil în perioada 15 iunie 1520 – 15 septembrie 1521 (G. Mihăilă). Din originalul slavon s-au păstrat numai 111 file (din cele circa 390), care se păstrează la Biblioteca Națională "Chiril şi Metodie" din Sofia. A fost publicat, parțial sau integral, de P. A. Lavrov (1904), P. P. Panaitescu (1959), G. Mihăilă (1967), D. P. Bogdan (1968), G. Mihăilă (1996).

Din slavonă textul a fost tradus în *română* în secolul al XVII-lea, probabil pe la 1635, de către Udrişte Năsturel sau altcineva dintre apropiații săi. Se cunosc *opt* manuscrise ale acestei traduceri; cele mai vechi şi mai bune se păstrează la Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române (ms. 109, anterior anului 1736) şi la B.A.R. Bucureşti (ms. rom 3488, sec. XVIII, f. 2-206). Pe baza versiunii complete româneşti s-a putut reconstitui cuprinsul integral al *Învățăturilor* (două părți, cu 13 capitole în partea a II-a). Această versiune românească a fost editată, parțial sau integral, de Ioan Eclisiarhul (1843), B. P. Hasdeu (1865), N. Iorga (1910; reproducere a ediției din 1843), Florica Moisil şi Dan Zamfirescu (1970, 1971).

Traduceri moderne ale originalului slavon au dat P. P. Panaitescu (1959) şi G. Mihăilă (1970, 1971 şi 1996).

Există şi două manuscrise ale unei versiuni în limba greacă a *Învățăturilor*:

a) primul, datat înainte de 1530, se află la mănăstirea Dionisiu de la Muntele Athos, ms. 211 (cf. V. Cândea, *Mărturii*, I) şi publicat la noi de V. Grecu (1942); această versiune a fost atribuită lui Manuil din Corint de către învățatul L. Vranoussis (care, o vreme, l-a crezut pe acesta chiar autor al *Învățăturilor*!);

b) al doilea, identic cu primul, descoperit de cercetătorul italian Santo Luca în "Biblioteca Vallicelliana" din Roma (1988), prelucrat prin schimbarea numelor: "Învățături ale lui Varlaam către fiul său Ioan"; autorul a identificat pe "Varlaam" ca fiind Vasile al III-lea, marele cneaz al Moscovei şi pe "Ioan" ca fiind fiul acestuia, viitorul Ivan al IV-lea "cel Groaznic" (cf. comentariul lui G. Mihăilă la ediția din 1996, p. XCVII-XCIX).

Textul *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* a făcut obiectul unei îndelungate controverse în legătură cu paternitatea lor. Astăzi, problema poate fi considerată ca rezolvată. Întreaga discuție a fost expusă în câteva rânduri de G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu (1970-1971, 1972, 1973, 1996), care, prin cercetările lor, au demonstrat clar că *Învățăturile* sunt rodul gândirii originale a lui Neagoe Basarab.

Dintre studiile asupra caracterului limbii slavone a *Învățăturilor* se remarcă şi cele ale Luciei Djamo-Diaconiță despre elementele româneşti şi sârbeşti (1976, 1977).

În plan strict lingvistic, importanța textului slavon al *Învățăturilor* este multiplă; pe baza lui, cercetările pot fi aprofundate, cu rezultate foarte utile, în *patru* direcții: caracterul slavonei ca limbă de cultură în Țările Române; istoria limbii bulgare; istoria limbii sârbe; istoria limbii române (cf. concluziile lui G. Mihăilă, în studiul la ediția din 1996, p. CIII).

Bibliografie:

– *SVSR,* p. 385-387 (prezentare), p. 387-389 (fragmente din originalul slavon, după ms. 313 de la Sofia; G. Mihăilă);
– Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab şi Învățăturile sale către fiul său Theodosie. Problemele controversate,* Bucureşti, Editura Minerva, 1973;
– P. P. Panaitescu, *Cronicile*, p. 215-218 (introducere), p. 218-263 (textul slavon), 263-316 (traducere);
– Lucia Djamo-Diaconiță, *Contribuții la cunoaşterea slavonei româneşti. Elemente româneşti în varianta slavonă a Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, SCL, XXXIII, 1977, nr. 3, p. 295-302;
– Lucia Djamo-Diaconiță, *Elemente sârbeşti în Învățăturile lui Neagoe Basarab*, în *Actele Simpozionului româno-iugoslav (Bucureşti, 21-25 octombrie 1976)*, Bucureşti, 1979, p. 113-124;
– G. Mihăilă, *Поученията на Нягое Басараб (1512-1521) – забележителна творба на славяно-румънската литература* (referat la Institutul de Literatură al Academiei Bulgare în 16 noiembrie 1971), în vol. *Langue et culture...*, p. 469-482.
– *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie.* Ediție facsimilată după unicul manuscris păstrat. Transcriere, traducere în limba română şi studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă, membru corespondent al Academiei Române. Cu o prefață de Dan Zamfirescu, Bucureşti, Editura Roza vânturilor, 1996;
– Virgil Cândea, *Mărturii*, I, p. 451 (înregistrarea versiunii greceşti de la Athos, cu bibliografie);
– *CrestLitRomV*, I, p. 145-153, prezentare, fragmente din traducerea românească a sec. XVII, bibliografie (Cătălina Velculescu).
– *DLitRom*, p. 470-472 (autor: Rodica Şuiu, cu bibliografia până la 1978);
– D. Zamfirescu, *LRV*, I, p. 113-154 (prezentare, trad. românească şi note);
– D. H. Mazilu, *LRR*, p. 187-254.

IV. LITERATURA JURIDICĂ

1. Sintagma lui Matei Vlastaris (v. textul nr. **21**)

Matei Vlastaris a fost un scriitor juridic bizantin din secolul al XIV-lea, originar din Salonic. *Sintagma* este principala sa scriere, un *nomocanon*, adică un compendiu de elemente de drept ecleziastic, combinate cu altele de drept civil şi penal şi a fost elaborată în anul 1335. S-a răspândit repede în sud-estul Europei, mai întâi printr-o traducere în slavona sârbă, în timpul ţarului Ştefan Duşan (1348), apoi la bulgari, la români şi la ruşi.

În Ţările Române s-a păstrat în mai multe cópii (14), din care 11 în Moldova şi 3 în Ţara Românească. Cea mai veche copie păstrată este cea executată de grămăticul Dragomir din Târgovişte la 1451, iar în Moldova de ieromonahul Ghervasie de la mănăstirea Neamţ (1472 sau 1474); prima se păstrează la Biblioteca "Saltâkov-Şcedrin" din St. Petersburg, a doua la Biblioteca Academiei Române (ms. slav. 131).

Dintre celelalte cópii mai sunt de reţinut:

a) manuscrisul de la Muzeul istoric din Moscova (fondul Barsov, nr. 152), copiat şi aranjat în ordinea alfabetului slav de episcopul Macarie al Romanului, cronicarul lui Petru Rareş; cuprinde şi trei însemnări (prima aparţinând lui Macarie însuşi);

b) manuscrisul de la B.A.R. (ms. slav. nr. 286) – cópie de la începutul sec. al XVI-lea, dăruită mănăstirii Bistriţa din Oltenia de cneaghina Despina, doamna lui Neagoe Basarab, semnalată prima dată de Al. Odobescu (1860), important în istoria culturii române datorită însemnărilor şi gloselor marginale ale lui Udrişte Năsturel (1636).

Sintagma lui Matei Vlastaris, în copiile manuscrise care au circulat la noi, este importantă şi pentru *istoria lexicografiei române* datorită prezenţei, în patru dintre acestea, a unor glose (aproape 400), sub forma unui *glosar latin-slavon* (semnalat prima dată de I. Bogdan şi reprodus, recent, cu comentariu şi traducere românească de G. Mihăilă).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Glose române într-un manuscris slavon din secolul XVI*, "Convorbiri literare, XXIV, 1890, nr. 9, p. 727-752, reprodus în I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 542-558 şi note, p. 688-689;
– Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare*, în "Cercetări literare", V, 1943, p. 124-129 şi 167-169 (reprodus în vol. *Oameni şi cărţi de altădată*, I, Bucureşti, Editura enciclopedică, 1997, p. 51-57 şi 90-92);
– P. P. Panaitescu, *Manuscrisele*, p. XV, 158-159 (ms. 131) şi 383-385 (ms. 286);

– P. P. Panaitescu, *Începuturile dreptului scris în limba română* (1954), reprodus în vol. *Contribuții*, p. 371-372;
– I. Iufu, *Manuscrisele slave din bibliotecile din Transilvania şi Banat*, Rsl, VIII, 1963, p. 460 (nr. 39);
– Diomid Strungaru, *Începuturile lexicografiei române*, Rsl, XIII, 1966, p. 142-143.
– G. Mihăilă, *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris şi începuturile lexicografiei româneşti (secolele XV-XVII)*, în vol. colectiv *Studii de slavistică*, I, Bucureşti, Ed. Academiei, 1969, p. 9-44, reprodus în G. Mihăilă, *Contribuții*, p. 261-306 (cu bibliografie);
– Dan Horia Mazilu, *Udrişte Năsturel*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. 59 şi 177-178;
– Elena Linţa, *Catalog Cluj-Napoca*, p. 108-109 (descrierea ms. 4104 de la BCU – Cluj);
– Emil Turdeanu, *Etudes de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés roumaines*, Leyde, 1985, p. 144 şi 148-149 (cu bibliografia anterioară);
– Emil Turdeanu, *Autori, copişti, cărți, zugravi şi legători de manuscrise în Moldova (1552-1607) (I)*, "Anuarul Institutului de istorie "A.D. Xenopol", Iaşi, XXX, 1993, p. 55 şi 87;
– *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, Bucureşti, Editura Academiei, 1988, p. 320-321 (articolul *nomocanon*, semnat de Valentin Al. Georgescu).

2. Pravila ritorului Lucaci (v. textul nr. **22**)

Manuscrisul slav 692 de la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, provenit de la mănăstirea Putna, cuprinde textul unei pravile în slavonă şi română. Dintr-o însemnare (f. 8^{v}) rezultă că textul a fost scris (copiat) de "Lucaci, ritor şi sholastic". Se crede că acest cărturar era originar din satul Costeşti, pe Prut (azi, în Republica Moldova), după alții ar fi originar din Transilvania. Şi-a făcut studiile – se pare – în Polonia şi a funcționat ca profesor de retorică şi logică la Mănăstirea Putna în jurul anilor 1580, deci pe vremea lui Petru Şchiopul.

Cunoscut sub titlul de *Pravila ritorului Lucaci*, manuscrisul cuprinde trei părți:

a) text exclusiv *slavon* (f. 1^{r}-8^{v}: aici, însemnarea în slavonă a lui Lucaci; 9^{r} -189^{v}; 194^{v}-198^{v}; 199^{v}-204^{v}; 211^{r}-213^{v}; 283^{r}-354^{v});

b) text *slavon* cu traducere *românească* interliniară (f. 190^{r}-193^{r}; 215^{r}-240^{v}; 241^{r}-246^{v}; 249^{r}-279^{v});

c) text exclusiv *românesc* (f. 204^{v}-210^{v}).

Textele de sub *b)* şi *c)* constituie *cel mai vechi manuscris juridic românesc* şi a fost analizat ca atare, cu studiu, facsimile şi glosar, de I. Rizescu (1971).

Bibliografie:

– *Pravila ritorului Lucaci.* Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1971 (p. 10-12, descrierea textului slavon; p. 13, descrierea textului slavo-român; p. 247-253, 267-390 facsimilele textului slavo-român);
– P. P. Panaitescu, *Contribuţii*, p. 378-384;
– Ion Gheţie, Al. Mareş, *Originile scrisului în limba română,* Bucureşti, 1985,p. 280-289;
– *DLitRom*, p. 709-710 (autor: C. Teodorovici);
– *CrestLbRomV*, 1994, p. 114-117 (textul românesc şi bibliografia la zi).

V. LITERATURA BELETRISTICĂ

Cele mai reprezentative pentru acest gen de scrieri sunt aşa numitele *cărți populare*, romane medievale de mare circulație în diferite limbi de cultură (latină, italiană, greacă, slavonă), traduse şi în limba română (începând din secolul al XVII-lea), precum şi unele *opere moral-didactice*.

1. Varlaam şi Ioasaf (v. textul nr. **23**)

Este o prelucrare a legendei indiene a lui Budha; prin versiuni succesive în *persană, arabă, ebraică*, a ajuns şi în Europa, fiind tradus mai întâi în *greacă* (se cunosc cópii din sec. XI-XII la mănăstiri de pe Muntele Athos), apoi în *latină*, de mai multe ori (cele mai vechi cópii, din sec. XII); din greacă sau latină a fost tradus în multe limbi occidentale (franceză, italiană, germană, spaniolă, engleză, norvegiană, daneză, suedeză), precum şi la slavi, atât cei de vest (în cehă şi polonă), cât şi în sud (mediobulgară, croată) şi răsărit (rusă), începând din sec. XIII (manuscrisul de la Rila, în Bulgaria) şi mai ales în sec. XIV-XV. Se cunosc, de asemenea, şi versiuni prescurtate precum şi cazuri de includere a unor fragmente în alte scrieri (de pildă, la noi, în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, sau în *Viața patriarhului Nifon* a lui Gavriil Protul).

Răspândirea acestei cărți a fost înlesnită de versiunile tipărite: cele mai vechi aparținând ariei est-slave sunt cea de la mănăstirea Kutein (Belarus), din anul 1637, şi cea de la Moscova, din 1681.

La noi romanul a circulat mai întâi în versiuni slavone manuscrise, apoi în manuscrise bilingve, slavo-române şi, în sfârşit, numai în româneşte (în cópii manuscrise şi în tipărituri).

La Biblioteca Academiei Române se păstrează *două* manuscrise slavone ale romanului *Varlaam şi Ioasaf*:

– ms. *132* (fost la Mănăstirea Neamțului din Moldova), copie din sec. XV, în slavonă mediobulgară, cu câteva însemnări care dovedesc marea sa circulație în timp şi în spațiu;

– ms. *158*, miscellaneu, cu trăsături predominante ale slavonei sârbeşti, copiat tot la Mănăstirea Neamț la sfârşitul sec. XIV sau în prima jumătate a sec. XV.

Tot la B.A.R. se păstrează şi *două* manuscrise bilingve ale acestui roman, ambele copiate de "Fota, grămăticul domnesc", cuprinzând, pe două coloane, textul slavon şi textul traducerii în limba română, efectuate de Udrişte Năsturel la 1649:

– ms. rom. *2470*, datat precis la 1671;

– ms. rom. *588*, probabil din a doua jumătate a sec. XVII.

Traducerea în limba română a lui Udrişte Năsturel, efectuată după *altă* versiune slavonă decât cea cuprinsă în ms. *588* şi *2470*, şi cu consultarea de către acesta şi a unei versiuni latineşti (D. H. Mazilu), s-a răspândit repede în toate provinciile româneşti, fiind copiată de multe ori; a fost editată în câteva rânduri, începând de la 1874.

Se cunosc şi alte versiuni în limba română făcute din italiană (Vlad Boțulescu, 1764; Samuil Micu, înainte de 1782) sau după o versiune în slavona ruso-ucraineană, cu punerea la contribuție a unei versiuni greceşti şi a traducerii în româneşte a lui Udrişte Năsturel (în *Viețile sfinților*, tipărite la Mănăstirea Neamț, volumul pe luna noiembrie, 1811).

Marea popularitate a acestui roman medieval în spațiul românesc – mai întâi în slavonă, apoi în traduceri româneşti (manuscrise şi tipărite) s-a reflectat şi în numeroasele analize şi exegeze ale istoricilor literari şi slaviştilor români (N. Cartojan, Dan Simonescu, P. P. Panaitescu, I. C. Chițimia, Emil Turdeanu şi alții). Întreaga discuție asupra diferitelor aspecte ale acestui text (origine, conținut, paternitatea traducerilor în slavonă şi română, circulația în spațiul european şi românesc, filiația manuscriselor etc.) este cuprinsă în monografia fundamentală a lui D. H. Mazilu (1981), cu concluzii originale (privind, între altele, şi valoarea literară a textului), rezultate ale unor cercetări proprii.

Bibliografie:

– *DLitRom*, p. 885-886 (Algeria Simota), cu bibliografia până în 1977).
– P. P. Panaitescu, *Manuscrisele*, vol. I, p. 160 (descrierea ms. slav *132*) şi 235-236 (descrierea ms. slav *158*).
– Moraru – Velculescu, *BACP*, II, p. 437-500 (la p. 495-500, bibliografie).
– D. H. Mazilu, *Varlaam şi Ioasaf. Istoria unei cărți*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.
– D. H. Mazilu, *RLRV*, I, p. 203-209.

2. Alexandria (v. textul nr. **24**)

Carte populară de mare răspândire în cultura europeană, înfățișând istoria cuceririlor lui Alexandru cel Mare, *Alexandria* a circulat la noi mai întâi într-o versiune slavonă de redacție sârbă (efectuată, la rândul ei, după o versiune latină), începând din secolul al XVI-lea au fost reproduse fragmente de Neagoe Basarab în *Învățăturile* sale. O copie a acestei versiuni sârbeşti s-a făcut prin 1562 la mănăstirea Neamț, din porunca mitropolitului Grigore Roşca al Sucevei (se păstrează la Biblioteca Publică "Saltâkov-Şcedrin" din St. Petersburg, cota XV.Q.45, şi a fost descrisă de V. Jagić în 1873).

Prima traducere românească, făcută în timpul lui Mihai Viteazul, nu s-a păstrat; cea mai veche copie cunoscută a versiunii româneşti este din 1619-1620 (miscelaneul *Codex Neagoeanus*, B.A.R., ms. 3821) şi aparține preotului Ion Românul din satul Sâmpietru (Hațeg). Se cunosc numeroase cópii manuscrise ale traducerii româneşti, unele frumos ilustrate (de ex. B.A.R., mss. 869, copiat şi ilustrat de Năstase Negrule); de asemenea, numeroase ediții (prima, din 1794, Sibiu). Unele manuscrise româneşti se găsesc în străinătate (Kiev, Sofia), iar din româneşte *Alexandria* a fost tălmăcită şi în bulgara modernă în primele decenii ale secolului al XIX-lea.

Alexandria a fost cea mai răspândită carte populară la români, lăsând urme evidente în folclor şi în literatura cultă, de la cronicari până la I. Agârbiceanu. Studiul ei sub diverse aspecte (origine, răspândirea versiunilor slavonă şi română, interferențele cu realitatea românească, ecourile externe etc.) s-a situat printre preocupările predilecte ale istoricilor literari (B.P. Hasdeu, M. Gaster, N. Iorga, N. Cartojan, Dan Simonescu, I.C. Chițimia ş.a.).

Bibliografie:

– Vatroslav Jagić, *Život Aleksandra Velikoga po tekstu recenzije bugarske, ili, ako vas volja, vlaško-bugarske*, în "Starine", V, Zagreb, 1873, p. 22-27 (descrierea manuscrisului slavon moldovenesc de la 1562-1563);
– B.P. Hasdeu, *Ochire asupra cărților poporane*, în *Cuvente den bătrâni,* II, Bucureşti, 1879, p. XXXV-XXXVI (ediție îngrijită şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1984, p. 25, şi notele editorului, p. 522-523);
– N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească. Noi contribuții. Studiu şi text*, Bucureşti, 1922;
– N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, I, Bucureşti, 1929 (ed. îngrijită de Alexandru Chiriacescu, Bucureşti, 1974, p. 269-291);
– *Alexandria*. Ediție îngrijită, cu o prefață, glosar şi note de Dan Simonescu, ed. I, Bucureşti, 1956; ed. II, 1958; şi în vol. *Cărțile populare în literatura românească*, I, Bucureşti, 1963, p. 5-84;

– I. C. Chițimia, *Romane populare româneşti pătrunse prin filieră slavă*, Rsl, XIII, 1966, p. 93-103;
– D. Zamfirescu, *Neagoe Basarab...*, p. 342-345;
– G. Mihăilă, *Două fragmente inedite din textul slavon al Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, Rsl, XIV, 1967, p. 359-375;
– Moraru-Velculescu, *BACP*, I, p. 55-94 (descrierea manuscriselor româneşti) şi 95-115 (bibliografia edițiilor şi studiilor);
– *DLitRom*, p. 30 (Lucia Berdan);
– D. H. Mazilu, *Vocația europeană a literaturii române vechi*, Bucureşti, 1991, p. 258-288;
– D. H. Mazilu, *RLRV*, I, p. 198-200.

VI. DOCUMENTE DE CANCELARIE

La puțină vreme după întemeierea statelor feudale româneşti, Țara Românească şi Moldova, s-au constituit, ca şi în alte țări, cancelarii domneşti, în care se concepeau şi se redactau acte oficiale. Acestea reflectau multitudinea relațiilor social-economice şi politice ale statului feudal pe plan intern sau extern. Denumirea slavonă cea mai răspândită era, pentru Țara Românească, **хрисовоулъ** (din gr. χρυσόβουλος = fr. *chrysobulle*, rom. *hrisov*), iar pentru Moldova, **листъ** (termen de origine polono-ucraineană). Au mai circulat şi alți termeni: **повелѣник** "poruncă (domnească)", **грамота, записъ, книга, ѳрикъ, исписокъ, ѡризмо, привилик, ръваш** ş.a. Uneori termenul **листъ** – răspândit în Moldova, apare şi în Țara Românească, dar aproape numai în actele externe, foarte rar în cele interne şi numai începând din a doua jumătate a sec. XVI. În funcție de conținutul şi destinația actului, s-au constituit şi alte denumiri, unele formate din 2-3 cuvinte (de ex: **привилик ѡт мартѳрю** "privilegiu de mărturie"; **ѳрик на потвръжденик** "uric de întărire"; **запис за долженик** "zapis de împrumut" ş.a.).

Numărul documentelor păstrate este de aproximativ 7000 (cam 4000 din Moldova şi 3000 din Țara Românească; 11 din Transilvania); ele au fost mai multe, cea mai bună dovadă este referirea, în unele documente, la alte documente mai vechi, care s-au pierdut. Alături de actele cunoscute şi înregistrate (multe editate în colecția DRH, altele aşteptându-şi editarea), se mai descoperă şi se editează documente până acum necunoscute (vezi, de exemplu, cele publicate în "Romanoslavica" IV, p. 337-344; V, p. 151-155; VIII, p. 425-441; XI, p. 333-355; XV, p. 245-254 ş.a. sau în "Hrisovul", II, 1996, p. 193-204).

Clasificarea actelor după conținut şi destinație.

Actele **interne** – al căror destinatar sunt persoane şi instituții din interiorul țărilor române – se împart în mai multe categorii: a) acte de *danie*, b) acte de *întărire*, de *confirmare* a unor proprietăți, c) *acte juridice* (privind judecarea şi rezolvarea unor litigii între supuşi), d) *scrisori particulare* (de la mănăstiri, boieri şi alți supuşi domneşti) şi altele.

Actele **externe** reflectă multitudinea de relații stabilite între țările române şi statele feudale vecine: a) *tratate* politico-diplomatice, b) *acte omagiale* (sau de supunere), c) *scrisori de liberă trecere* (acordate solilor străini), d) *privilegii* comerciale (adresate negustorilor străini) şi altele.

Locul de păstrare a documentelor. În țară, cele mai multe documente slavone se păstrează la Arhivele Statului (Bucureşti şi filiale), apoi la Muzeul de Istorie a României (conform legii din 1974 a Fondului Arhivistic Național), în unele colecții mănăstireşti şi la particulari. De asemenea, numeroase sunt documentele slavone de proveniență românească păstrate în străinătate: în Bulgaria, Iugoslavia, Republica Moldova, Rusia, Ucraina, Polonia, Ungaria, Austria, Franța, Israel, Grecia (mai ales la muntele Athos).

Bibliografie:

– D.P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, vol. II, Bucureşti, Ed. Academiei, 1956, p. 22-32 (*Nomenclatura actelor*);
– D.P. Bogdan, *PRS*, p. 123-130;
– *SVSR*, p. 262-263, 371-377;
– Cândea, *Mărturii*, I-II.

Din toate categoriile de texte slavone din Țările Române, actele de cancelarie sunt izvorul cel mai important de informație privind *lexicul limbii române*, pentru *antroponimia* şi *toponimia* românească. Un cuvânt ca *roată* poate fi întâlnit în trei ipostaze: ca *apelativ* (да ми к8пит *роатє* wт коло, 1512-1521), *ca nume de persoană* (аз стан *роат*, 1570), ca *nume de sat* (поп станчюл wт *роат*, 1582), cf. Mihăilă, DLRV, p. 148.

Cea mai veche atestare într-un act de cancelarie este cea nediftongată, рота (< lat. *rota*), sub formă de toponim: манѣ и радꙋл над *ротж* ("Manea şi Radul de la Roata") în Țara Românească la 1451 (cf. DERS, p. 202), deci anterioară celor mai vechi atestări din texte româneşti (cf. DLR, IX, p. 497-500, din *Psaltirea Scheiană*).

Exemplele de acest gen sunt numeroase.

Bibliografie:

– D.P. Bogdan, *Caracterul limbii textelor slavo-române*, Bucureşti, 1946;
– G. Mihăilă, *În legătură cu alcătuirea unui dicționar al slavonei româneşti*, în *Studii*, p. 136-153;
– G. Mihăilă, *DLRV*, p. 31-58;
– T. Ionescu-Nişcov, *Les actes de chancellerie de princes des Pays Roumains – sources historiques pour l'onomastique et la toponymie roumaine* în vol. *Actes*

du XIe Congrès International de sciences onomastiques (Sofia, 1972), Sofia, 1974, p. 441-448.
– G. Bolocan, *Introducere* la *DERS*, p. VII-XXXVI;
– *SVSR*, p. 289-301 (Lucia Djamo-Diaconiță).

ȚARA ROMÂNEASCĂ

Actele de cancelarie din *Țara Românească* sunt redactate într-o slavonă de *redacție medio-bulgară*, la care se adaugă unele elemente specifice *redacției sârbești*. Influența limbii române este evidentă în toate compartimentele (cu deosebire în lexic). Cel mai vechi act cunoscut este hrisovul lui Vladislav I (1364-1377) către mănăstirea Vodița (datat, cu aproximație, 1374). Ultimul act muntean redactat în slavonă este, probabil, cel de la Constantin Brâncoveanu din 8 ianuarie 1702 către mănăstirea Trebinje (Muntenegru), prin care se acordă mănăstirii o danie de 6000 de aspri la fiecare trei ani.

Bibliografie:

– Mihăilă, *DLRV*, p. 224-227 (text şi traducere);
– D.P. Bogdan, *PRS*, p. 123-124;
– Guțu, *Album*, p. 11 şi 19 (facsimil);
– Cândea, *Mărturii*, II, p. 275.

În planul analizei lingvistice, cartea Luciei Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV-XV* (Bucureşti, Editura Academiei, 1971) – rămâne monografia fundamentală. Foarte bine primită de specialişti, cf. recenziile inserate în *Lista lucrărilor prof. Lucia Djamo-Diaconiță* (Rsl, XXVI, 1988, p. 337). Recenzia semnată de Florica Dumitrescu (RRL, 1973, nr. 4) a fost reprodusă şi în volumul acesteia, *Dinamica lexicului românesc*, Cluj, 1995, p. 135-138.

Dintre lucrările consacrate limbii documentelor cancelariei muntenești, este de reținut amplul studiu al slavistului rus S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалекктологии.Том I. Язык валашских грамот XIV-XV веков* (Moscova, 1948). În cele 370 de pagini ale cărții autorul trecea în revistă particularitățile medio-bulgare, sârbeşti şi româneşti din limba actelor de cancelarie muntene, pornind însă de la premisa greşită că la baza acestei limbi s-ar afla "un *strat slav local*, care oglindeşte trăsăturile graiurilor slave din Țara Românească". Recenzenții (G. Mihăilă – 1956, Al. Rosetti – 1961) au arătat că nu poate fi vorba de un "grai slav local", ci de "particularități ale limbii pisarilor de origine bulgară veniți de peste Dunăre şi

ale românilor care au învățat atât limba scrisă mediobulgară, cât şi pe cea vie de la cea dintâi". S. B. Bernstein a revenit mai târziu asupra tezei sale (1962), acceptând, în linii generale, criticile aduse. Întreaga discuție a fost rezumată de G. Mihăilă, în studiul introductiv la DLRV, p. 45-49 (cu bibliografie).

Reproducem următoarele documente slavone din Țara Românească (sec. XIV-XVI):

1. **Document de la Vladislav I către mănăstirea Vodița (1374)**; v. textul nr. **25**. Originalul la Arh. Statului din Bucureşti. Reprodus, între altele, în *DRH, B*, vol. I, nr. 6, p. 17-19; G. Mihăilă, *DLRV*, p. 224-227 (cu traducere); Olimpia Guțu, *Album*, p. 19 (facsimil).

2. **Document de la Mircea cel Bătrân către braşoveni (6 aug. 1413)**; v. textul nr. **26**. Original la Arh. Statului Braşov (nr. 779). Publicat de I. Bogdan, *Documente Ț.R. cu Braşovul şi Țara Ungurească*, I, p. 3-6 (cu traducere); Gr. Tocilescu, *534 documente...*, p 4-6 (cu traducere); DRH, seria D, vol. I, nr. 120; Olimpia Guțu, *Album*, p. 32 (facsimil).

3. **Document de la Mircea cel Bătrân către negustorii din Lvov** (v. textul nr. **27**); originalul la Arh. orăşenească din Lvov (Ucraina). Publicat de B.P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, I, p. 3-4 (cu traducere); I.D. Negrescu, *Limba slavă veche*, Bucureşti, 1961, p. 2.

4. **Document de la Vlad Țepeş către mănăstirea Tismana (1458)**; v. textul nr. **28**. Originalul la Arh. Statului Bucureşti. Publicat de P.P. Panaitescu, *Documentele Ț.R.*, p. 238-240 (cu traducere).

5. ***Document de la Neagoe Basarab către sibieni (1512-1521)***; v. textul nr. **29**. Originalul în Arh. Sibiu (doc. chirilice, nr. 39). Publicat de P. P. Panaitescu, *Doc. Sibiu*, p. 24-25 (cu traducere).

MOLDOVA

Actele slavone de cancelarie din Moldova sunt scrise într-o slavonă de redacție ruso-ucraineană, elementele medio-bulgare şi sârbeşti fiind secundare, explicabile – acolo unde se găsesc – prin condiții speciale (tradiția scrisului slavon în anumite centre, mai ales mănăstireşti, originea pisarului etc.); în stratul extern al documentelor slavone din Moldova apar nu puține elemente de origine polonă (dar şi acestea, de multe ori, cu aspect fonetic sau cu morfologie est-slave). Şi aici, elementul românesc (fonetică, morfologie, lexic) este tot mai puternic, pe măsura trecerii timpului.

Cel mai vechi document slavon păstrat din Moldova este o scrisoare din 1388 (probabil, 10 februarie) a lui Petru Muşat către Vladislav Jagiello, regele Poloniei; ultimul datează din 29 iunie 1706, dat de Antioh Cantemir mănăstirii Sf. Ioan Teologul din insula Patmos (Grecia), cf. D.P. Bogdan, *PRS*, p. 125-126.

Unele sugestii asupra limbii documentelor slavone din Moldova a făcut încă Iuri Venelin (1840), dar analiza lor lingvistică mai aprofundată aparține lui A. Iațimirski (1906) şi Ioan Bogdan (1908); dintre ultimele lucrări, mai ample şi cu bibliografie la zi, amintim studiile lui Mihai Mitu (1963) şi Olga Stoicovici (1974).

Bibliografie:

– A. Iațimirski, *Молдавские грамоты в палеографическом и дипломатическом отношениях*, în "Русский филологический Вестник", Varşovia, LV, 1906, p. 177-198;
– I. Bogdan, *Über die Sprache der ältesten moldauischen Urkunden* (Despre limba celor mai vechi documente moldoveneşti), în *Jagić – Festschrift. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića*, Berlin, 1908, p. 369-377, reprodus în I. Bogdan, *Scrieri alese*, ediție de G. Mihăilă, Bucureşti, Ed. Academiei, 1968, p. 568-574 şi notele editorului, p. 689-690;
– Mihai Mitu, *Termeni de origine polonă în documentele slavo-moldoveneşti. I. 1388-1517*, Rsl, VIII, 1963, p. 155-224 (aici, la p. 161-176, schiță bibliografică asupra limbii documentelor);
– Olga Stoicovici, *Limba documentelor moldoveneşti de la sfârşitul sec. al XIV-lea şi din prima jumătate a sec. al XV-lea*, Bucureşti, Tipografia Universității, 1974.

Reproducem următoarele documente slavone din cancelaria Moldovei (sec. XIV-XVI):

1. **Document de la Petru Muşat către Władysław Jagiełło, regele Poloniei (10 februarie 1388)**; v. textul nr. **30**. Publicat de M. Costăchescu, *Doc. mold.*, II, 1932, p. 603-604 (text, traducere).

2. **Document de la Roman Voievod, danie către Ioanăş Viteazul (30 martie 1392)**; v. textul nr. **31**. Original la Arh. Statului Bucureşti. Publicat de B.P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României,* I, p. 18; M. Costăchescu, *Doc. mold.,* I, 1931, p. 7-13 (text, traducere); DRH, A, vol. I, p. 3-4 (text, traducere); *SVSR*, p. 374; Olimpia Guțu, *Album*, nr. 8, p. 26 (facsimil).

3. **Document de la Alexandru cel Bun către negustorii din Lvov** (v. textul nr. **32**). Originalul în Arhiva oraşului Lvov (Ucraina), o copie la Academia Română. Publicat de B. P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, I, p. 130-132; M. Costăchescu, *Doc. mold.*, II, 1932, p. 630-637 (text şi traducere).

4. **Document de la Alexăndrel Voevod (5 iunie 1449)**; v. textul nr. **33**. Rezolvarea unui litigiu între doi supuşi, Costea pârcălabul şi Gheorghe heregariul. Original la Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varşovia (fotografii la Bibl. Academiei Române şi Arh. Statului Bucureşti). Publicat de M. Costăchescu, *Doc. mold.*, II, 1931, p. 385-388 (text şi traducere); DRH, A, vol. II, p. 4-6 (text şi traducere).

5. **Document de la Ştefan cel Mare (13 sept. 1457)**; v. textul nr. **34**. Mihul logofătul, refugiat în Polonia, este invitat să se întoarcă în țară. Originalul la Arhiva Centrală a Actelor Vechi din Varşovia (fotografii la Bibl. Academiei Române şi Arh. Statului Bucureşti). Publicat de I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 157-159 (text şi traducere); DRH, A, II, p. 97-98 (text şi traducere).

6. **Document privat din 1481 (scrisoarea vornicului Tricolici către familie)**; v. textul nr. **35**. Originalul la Arh. Statului Braşov. Publicat de I. Bogdan, *Doc. din arhivele Braşovului*, p. 57-58; St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 313-315; I. Bogdan, *Doc.*

Ştefan, II, p. 358-359 (text şi traducere); Gr. Tocilescu, *534 documente*, p. 533-534; G. Mihăilă, *DLRV*, p. 292-293 (text şi traducere); Olimpia Guțu, *Album*, nr. 37, p. 55 (facsimil).[1]

7. **Document de la Ştefan cel Mare (Hârlău, 12 iulie 1499), tratatul cu Jan Olbracht, regele Poloniei** (v. textul nr. **36**). Publicat în *Documentele Hurmuzaki*, II, 2, p. 714-724, nr. DXXXIII; I. Bogdan, *Doc. Ştefan*, II, p. 417-435 (text, traducere, note).

8. **Document de la Bogdan Voievod (15 ian. 1513/1515) către magistrații oraşului Lvov** (v. textul nr. **37**). Publicat de B.P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, I, p. 7-8 (text şi traducere); *Documente Hurmuzaki*, II/2, p. 728-729; M. Costăchescu, *Documente Bogdan*, p. 509-510 (text şi traducere).

9. **Document de la Bogdan Voievod (20 apr. 1515), danie către mănăstirea Dobrovăț** (v. textul nr. **38**). Publicat de B.P. Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, I/1, p. 157 (text şi traducere); M. Costăchescu, *Doc. Bogdan*, p. 367-373 (text şi traducere).

TRANSILVANIA

Puținele documente slavone din *Transilvania* (11) provin din Braşov, de la notabilități ale acestui oraş către feudali (voievozi şi boieri) din Țara Românească (nici unul către Moldova) şi au fost publicate şi analizate de I. Bogdan şi Gr. Tocilescu. Sunt scrise într-o slavonă de redacție *medio-bulgară*, cu unele elemente *sârbeşti* (fonetică, morfologie, lexic).

Cel mai vechi document braşovean este datat 1462-1463 şi a fost adresat de județul şi pârgarii Braşovului unui Duca din Greci (probabil boierul Duca al lui Radu cel Frumos).

S-a mai păstrat *un singur document*, maramureşean, redactat de un român la 1 mai 1404, într-o slavonă asemănătoare – prin limbă şi ortografie – cu cea a actelor moldoveneşti.

Bibliografie:

– Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Româneşti cu Braşovul şi cu Țara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, 1413-1508, Bucureşti, 1905;
– Gr.G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603*, Bucureşti, 1931;

[1] În edițiile S. Nicolaescu şi I. Bogdan lipseşte ultima literă, а, cu valoare cifrică 1, după ѓєн (adică ѓєнаріѧ, ianuarie). În realitate, aceasta se distinge clar (cf. facsimilul din *Albumul* Olimpiei Guțu), şi de aceea Gr. Tocilescu şi G. Mihăilă o reproduc în edițiile lor. Ni se pare firesc ca *Tricolici*, autorul scrisorii, să o fi alcătuit chiar în ziua de *1 ianuarie* a (probabil) anului 1481, ținând seama de situația în care se găsea, departe de familie, închis în Țara Românească şi cu slabe speranțe de a-şi revedea familia. Răscrucea anilor a fost întotdeauna un moment de reflecție, de bilanț, de speranțe spre mai bine şi, în acest sens, redactarea unei scrisori cu un astfel de conținut, într-un asemenea moment, este semnificativă.

– D.P. Bogdan, *PRS*, p. 126-127;
– Mihăilă, *DLRV*, p. 269-271;
– *SVSR*, p. 376-377.

Reproducem următoarele *trei* documente:

1. Unicul document păstrat din Maramureş (1404) – v. textul nr. **39** –, prin care câțiva nobili români confirmă zidirea mănăstirii din Peri de către voievodul Balc şi Drag meşterul, cf. *SVSR*, p. 376 (cu bibliografie).

2. Cel mai vechi document braşovean (1462-1463) – v. textul nr. **40** –, către Duca din Greci, publicat de I. Bogdan, *Documente Braşov*, I, p. 297-298 (text, traducere) şi de I.D. Negrescu, *Limba slavă veche*, p. 258-259.

3. Document de la judele şi pârgarii Braşovului către Vlad Călugărul (post 1482); v. textul nr. **41**. Publicat de I. Bogdan, *Documente Braşov*, p. 298 şi I.D. Negrescu, *Limba slavă veche*, p. 259.

VII. ÎNSEMNĂRI SLAVONE

De-a lungul secolelor, cartea românească în slavonă sau în română, manuscrisă sau tipărită, a circulat de la un proprietar la altul, de la o mănăstire la alta; a fost vândută şi cumpărată; a fost dăruită sau jefuită ("robită"); a fost răscumpărată şi reaşezată la locul ei; uzată de prea multă folosință, a fost legată pe cheltuiala unor oameni de bine, de la boieri şi preoți până la obştea sătească. Foarte multe dintre aceste cărți conțin însemnări manuscrise care se întind de la câteva rânduri până la pagini întregi, aşternute pe părți libere ale manuscrisului sau tipăriturii. Unele țin de *biografia* propriu zisă a exemplarului respectiv (date privind copistul sau autorul, locul şi data alcătuirii scrierii, date privind proprietarii succesivi, asupra vânzării-cumpărării, dăruirii, jefuirii, răscumpărării, legării, date privind prețul şi circulația cărții etc.); altele, nu puține, n-au nici o legătură cu cartea, cuprinzând date *istorice* propriu-zise (urcarea pe tron sau moartea unui voievod, războaie, ocupații străine, năvăliri etc.) – de la simple semnalări, până la relatări mai ample, adevărate *mini-cronici* –, ori date de *istorie socială, economică şi administrativă* internă, date *meteorologice* şi *astronomice*, privind *calamități* naturale (indundații, cutremure ş.a.), date de *mitologie populară* şi multe altele. Nu lipsesc nici însemnările *marginale* (cugetări pe marginea conținutului, corecturi, nedumeriri etc.), atestând *interesul* şi *gradul de cultură* al cititorului. Pe bună dreptate, prin ineditul şi originalitatea lor, prin valoarea lor *istorică* (unele sunt chiar izvor unic de informație), *literară-estetică* (unele sunt scurte texte literare propriu zise, în versuri sau în proză, cuprinzând chiar şi interesante reflecții filozofice) şi *lingvistică* (prin caracterul de *primă* atestare a unui termen, prin variante fonetice,sensuri şi forme gramaticale mai rare), aceste însemnări au reținut de multă vreme atenția celor mai diverşi cercetători, istorici (este cunoscută formula sugestivă a lui N. Iorga, "cronica țării prin cei mici"), istorici literari, istorici ai culturii, bibliologi, teologi, filologi şi alții.

Desigur, numărul şi varietatea acestor însemnări este mult mai mare o dată cu răspândirea scrisului în limba *română* (începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea). Dar şi în perioada anterioară, când scrisul în slavonă era predominant, au existat asemenea însemnări, care, *prin vechimea lor*, au o valoare inestimabilă pentru istoria României, pentru istoria culturii româneşti. Fiind redactate în slavonă, ele au, asemenea celorlalte texte slavone din Țările Române, o anumită valoare şi pentru istoria unor limbi slave (bulgara, sârba, rusa, ucraineana ş.a.). Au fost reproduse de mai multe ori în

cataloage de manuscrise slavone – de regulă, cu traducerea în limba română –, sau au fost analizate în studii de sinteză sau de amănunt ale unor specialişti români şi străini (B. P. Hasdeu, I. Bogdan, A. I. Iațimirski, P. P. Panaitescu, Emil Turdeanu, G. Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiță, Elena Linţa şi alții).

Evident, cele mai multe însemnări *slavone* se găsesc pe manuscrise sau tipărituri *slavone*, dar edificatoare sunt şi acelea care au fost redactate *tot în slavonă*, deşi textul manuscrisului sau tipăriturii este în limba română (sec. XVII-XVIII). Acestea din urmă sunt de ce în ce mai puține, pe măsura înlocuirii tot mai accentuate a slavonei cu româna. La rândul lor, însemnările în *limba română* pe manuscrise sau tipărituri slavone sau româneşti (începând din sec. XVI) – asemeni actelor de cancelarie sau particulare (zapise, mărturii etc.) –, prin *amestecul de slavonă şi română* (fraze întregi sau numai formule şi expresii slavone consacrate, rămase prin tradiție în textul românesc, chiar în limba română vorbită), oferă un material interesant pentru studiul *interferențelor lingvistice româno-slavone*. Din acest ultim punct de vedere (al interferențelor lingvistice româno-slavone) nu este de neglijat nici materialul oferit de însemnările în limba *română* pe manuscrise şi tipărituri *româneşti* (evident, în acest caz, este vorba numai de *unele slavonisme lexicale* în română ce s-au dovedit mai viabile, în anumite medii, uneori până destul de târziu, spre sfârşitul secolului al XIX-lea).

Bibliografie:

– I. Bogdan, *Câteva manuscripte slavo-române din Biblioteca Imperială de la Viena* (1889), în I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 491-511 şi 685 (notele editorului);
– I. Bogdan, *Manuscripte slavo-române în Kiev* (1891), în I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 517-523 şi 686 (notele editorului);
– I. Bogdan, *Evangheliile de la Homor şi Voroneț din 1473 şi 1550* (1907), în I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 527-536 şi 687 (notele editorului);
– A.I. Iațimirski, *Опись старинных славянских рукописей собрания П. И. Шукина*, 2 vol., Moscova, 1896-1897;
– A.I. Iațimirski, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, St. Petersburg, 1905;
– Emil Turdeanu, *Manuscrise slave din timpul lui Ştefan cel Mare*, în "Cercetări literare", V, Bucureşti, 1943, p. 99-234 (reprodus în vol. *Oameni şi cărți de altădată*, I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 25-167 şi nota la p. 386-388);
– Emil Turdeanu, *Manuscrise robite de cazaci la 1653*, în vol. *Oameni şi cărți de altădată*, I, Bucureşti, 1997, p. 353-384 şi nota la p. 397;
– *SVSR*, p. 377-381;
– Panaitescu, *Manuscrisele*;

– Elena Linţa, *Catalog Cluj-Napoca;*
– Elena Linţa, *Catalog Iaşi;*
– Elena Linţa, *Catalog Braşov;*
– Elena Linţa, Lucia Djamo-Diaconiţă, Olga Stoicovici, *Catalog Bucureşti.*

Dintre însemnările slavone pe manuscrise slavone, reproducem, spre exemplificare, următoarele:

– 1-3: Trei însemnări pe *Tetraevanghelul* dăruit de Ştefan cel Mare mănăstirii Humor (1473), (după I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 528-530); v. textele nr. **42**, **43**, **44**.

– 4-5: Două însemnări pe *Tetraevanghelul* dăruit de Grigorie, mitropolitul Moldovei, mănăstirii Voroneţ (1550), după I. Bogdan, *Scrieri alese*, p. 532 şi 534 (v. textele nr. **45**, **46**).

– 6: Însemnarea de pe ms. slav *49* de la B.A.R., f. 105^{v}-107 (după Panaitescu, *Manuscrisele*, p. 68); v. textul nr. **47**.

– 7: Însemnarea de pe ms. slav *252* de la B.A.R., f. 246^{v}-247 (după Panaitescu, *Manuscrisele*, p. 351); v. textul nr. **48**.

– 8: Însemnare a lui Udrişte Năsturel pe mss. *Învăţătura lui Theodor Studitul* (1642), de la Bibl. Naţională din Moscova (fond Egorov, nr. 949), după D. Mioc, *Materiale româneşti în arhive străine*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, VI, 1973, p. 346-347); v. textul nr. **49**.

– 9-10: Două însemnări pe *Liturghierul lui Atanasie Crimca* (1616), de la Muzeul de Istorie Bucureşti (după Elena Linţa, *Catalog Bucureşti*, p. 122-124); v. textul nr. **50**, **51**.

– 11: Însemnări pe un sbornic din sec. XVI de la Bibl. Filialei Cluj a Academiei Române, ms. slav 26 (după Elena Linţa, *Catalog Cluj-Napoca*, p. 179); v. textul nr. **52**.

Însemnarea slavonă de pe incunabulul cracovian de la Braşov
(v. textul nr. **53**)

În 1972, Emil Micu a descoperit în Biblioteca Muzeului Culturii Române din Şcheii Braşovului unicul exemplar de pe teritoriul ţării noastre al uneia din cele mai vechi tipărituri chirilice, *Triodul înflorat*, Cracovia, 1491, aparţinând tipografului Szwejpolt Fiol. Exemplarul a stârnit interesul specialiştilor din ţara noastră (Ion-Radu Mircea, L. Demény) şi din străinătate (E. Nemirovski – Moscova, Eliza Szandrowska – Cracovia; S. Zimmer – New York). La a 500-a aniversare a apariţiei tipăriturilor lui S. Fiol, s-a organizat la Cracovia o sesiune festivă, în cadrul căreia am prezentat comunicarea: *Din studiile româneşti despre Szwejpolt Fiol.* Exemplarul de la Braşov este interesant, între altele, prin prezenţa (pe f.2^{v}, sub gravură) a criptogramei chirilice a numelui tipografului, ca şi prin însemnarea manuscrisă slavonă din 1541 privind împrejurările achiziţionării acestui exemplar de către un anume Popa Smadul din Râşnov.

Bibliografie:

– Ion Radu Mircea, *Primele tipărituri chirilice şi incunabulul cracovian de la Braşov*, în vol. *Târgovişte – cetate a culturii româneşti*, Bucureşti, 1974, p. 111-127;
– S. Zimmer, *The Beginning of Cyrillic Printing. Cracow 1491. From the Ortodox Past in Poland*, New York, 1983, p. 178-181;
– Mihai Mitu, *Ze studiów rumuńskich nad Szwajpoltem Fiolem*, în vol. *Rękopis a druk. "Najstarsze druki cerkiewnosłowiańskie i ich stosunki do tradycji rękopismiennej". Materiały z sesji Kraków 7-10.XI.1991*, Kraków, 1993, p. 69-77 (cf. prezentarea din "Romanoslavica", XXIX, 1992, p. 473-478, şi "Revista de istorie şi teorie literară", XXXIX, 1991, nr. 3-4, p. 432-434).

VIII. INSCRIPȚII (PISANII)

În afara unor inscripții mai vechi, redactate în vechea slavă sau preslavonă (sec. X-XIV), după sec. XIV s-au alcătuit în slavonă numeroase inscripții (pisanii), cu diverse prilejuri, atestând folosirea curentă a acestei limbi de cultură nu numai în practica oficierii cultului religios sau în cancelarii, ci şi în diferite momente ale vieții românilor: construirea de biserici şi mănăstiri, danii acordate de voievozi şi boieri unor lăcaşuri de cult, decesul şi înmormântarea unor voievozi, demnitari sau oameni ai bisericii şi altele.

S-au păstrat inscripții *murale* sau pisanii (pictate pe pereții unor biserici sau mănăstiri), inscripții *tombale* scoase în relief (pe pietre de mormânt), inscripții săpate (incizate) pe obiecte de cult (clopote, cruci, potire ş.a.), precum şi *epitafuri* (brodate cu fir de argint sau de aur pe acoperământul unor morminte). Ele vădesc nu numai o foarte bună cunoaştere a limbii slavone, ci şi o mare pricepere tehnică, o măiestrie artistică indiscutabilă, un gust rafinat dovedind înclinarea pentru frumos a meşterului popular, întâlnită în atâtea rânduri. De aceea, aceste monumente – cu înscrisurile slavone pe care le conțin – fac şi obiectul istoriei artei româneşti.

Reproducem următoarele *inscripții:*

1. Inscripția de pe zidul Bisericii Domneşti din Curtea de Argeş (1352); v. textul nr. **54**.
2. Inscripția de pe piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru Voievod, Câmpulung (1364); v. textul nr. **55**.
3. Inscripție de pe piatra de mormânt a lui Ştefan cel Mare la Mănăstirea Putna (1492-1504); v. textul nr. **56**.
4. Inscripție de la Biserica Sf. Nicolae-Domnesc din Iaşi (1500); v. textul nr. **57**.
5. Inscripție de la Mănăstirea Dealului (1512-21); v. textul nr. **58**.
6. Inscripții de pe morminte la Mănăstirea Humorului (1527, 1539); v. textul nr. **59**.
7. Inscripție de la mănăstirea Dragomirna (1602); v. textul nr. **60**.
8. Inscripție pe un sfeşnic de argint dăruit de Matei Basarab Mănăstirii Tismana (1646); v. textul nr. **61**.

Bibliografie:

– Eugen Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, Viena, 1903;
– St. Nicolaescu, *Documente slavo-române*, Bucureşti, 1905;
– Al. Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana,* Bucureşti, 1909;
– G. Mihăilă, *DLRV*, p. 298-299;
– *SVSR*, p. 360-361.

Epitafuri:

1. Epitaful dăruit de Ştefan cel Mare Mănăstirii Putna (1490); v. textul nr. **62**.

2. Epitaful dăruit de boierul Gavril Trotuşanul Mănăstirii Voroneț (1516); v. textul nr. **63**.

3. Epitaful dăruit de Petru Rareş Mănăstirii Dionisiu de la Muntele Athos (1545); v. textul nr. **64**.

4. Epitaful dăruit de Ieremia Movilă Mănăstirii Sucevița (1597); v. textul nr. **65**.

5. Epitaful dăruit de boierul Nestor Ureche şi soția sa Mitrofana Mănăstirii Secul (1608); v. textul nr. **66**.

Bibliografie:

– Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les epitaphioi moldaves au XV-e et XVI-e siècles*, în "Cercetări literare", IV, 1940, p. 164-214 + 10 planşe;
– V. Cândea, *Mărturii...*, I, p. 454 (epitaful lui Petru Rareş), cu bibliografie;
– Vasile Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, Bucureşti, 1976, p. 70-71 (broderie), 136-137 (epitaf), 235 (pisanie) şi 324-329 (bibliografie).

IX. DOUĂ EPILOGURI LA CĂRȚI TIPĂRITE (SEC. XVI):

1. *Epilogul* la *Liturghierul lui Macarie (1508)*; v. textul nr. **67**.
2. *Epilogul* la *Tetraevanghelul lui Coresi (1562)*; v. textul nr. **68**.

Bibliografie:

– *B.R.V.*, I, p. 5-6 şi 47-48;
– I. Gheție, Al. Mareş, *Diaconul Coresi şi izbânda scrisului în limba română*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1994, p. 162-164 şi 172 (nota 24);
– LRV, I, p. 56-58, Epilogul *Liturghierului* lui Macarie (G. Mihăilă, prezentare şi traducere rom.).

INTERFERENȚELE LINGVISTICE SLAVONO-ROMÂNE

Am amintit mai sus că trăsăturile esențiale ale slavonei româneşti sunt: a) prezența elementelor din limbile slave vii în stadiul lor de dezvoltare din epoca respectivă (sec. XIV-XVII), elemente de fonetică, morfologie şi lexic din mediobulgară, sârbocroată, ruso-ucraineană (cf. *SVSR*, p. 263-289) şi b) elemente româneşti, în grafia, fonetica, morfologia, sintaxa, frazeologia textului slavon (cf. *SVSR*, p. 289-301). Numeroasele exemple din ambele categorii – cuprinse în paragrafele din *SVSR*, semnate de Lucia Djamo-Diaconiță – sunt edificatoare pentru dovedirea caracterului mai accentuat compozit, eterogen al slavonei româneşti, în comparație cu celelalte redacții slavone.

Cel de-al doilea aspect esențial pentru slavona românească din textele de slavonă românească este, în acelaşi timp, parte integrantă a tematicii generale a interferențelor lingvistice româno-slave în ansamblu şi al celor româno-slavone, în particular. Cu alte cuvinte, trebuie să înțelegem aceste interferențe ca un proces de exercitare a influențelor în ambele sensuri:

a) *de la română la slavonă* (elemente de limbă română în textele slavone);

b) *de la slavonă la română* (elemente slavone în limba română).

Ambele aspecte au fost sesizate de multă vreme în lingvistica românească, diferitele opinii, ca şi cercetările concrete, la obiect, constituindu-se într-o impresionantă bibliografie.

*
* *

În planul direcției de la română la slavonă s-a constat de mult că influența limbii române asupra slavonei româneşti se manifestă în *toate* domeniile limbii (fonetică, morfologie, sintaxă, lexic), ca şi în *grafia* chirilică.

Gradul de "românizare" este diferit în funcție de categoria de texte: *foarte slab* (aproape inexistent) în textele religioase; *mai prezent* în unele texte didactice (de ex. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*); *destul de puternic* în texte istorice (mai ales letopisețele "anonime", dar şi, în bună măsură, în cronicile "călugărilor" din sec. al XVI-lea) şi *foarte puternic* în actele de cancelarie (mai ales cele interne).

Limitându-ne la extreme, se poate observa, pe de o parte că într-un text ca *Pripealele* lui Filotei monahul – un imn religios – nu există, practic, nici un element de limbă română; dacă n-am şti că autorul era român, l-am putea atribui oricărui alt autor, de altă origine decât cea românească, bun cunoscător al slavonei mediobulgare. Pe de altă parte, la polul opus, în foarte multe acte de cancelarie (fie munteneşti, fie moldoveneşti), cu caracter intern, se pot depista uşor, pe măsura trecerii timpului, tot mai numeroase elemente de limbă română (morfologie, sintaxă, frazeologie, lexic, onomastică), încât, printr-o simplă operație de traducere, am putea obține, cu uşurință, până şi fraza sau expresia specific românească, "gândită" ca atare de autorul român al vremii (logofătul care a conceput-o, diacul, pisarul sau grămăticul care a transpus-o în slavonă). Trebuie să fii român, să gândeşti şi să vorbeşti româneşte – asemeni românilor acelor timpuri, ca să poți remarca, alături de numeroase "românisme" lexicale (obiective, în ultimă instanță, datorate ori necunoaşterii îndeajuns a slavonei, ori necesității de a le lăsa netraduse chiar în textul slavon, mai ales când era vorba de nume de persoane sau de locuri), şi alte multe "prezențe româneşti" ascunse sub veşmântul slavon al limbii. Formula **воисцѣ своєи** din *Letopisețul de la Bistrița* nu este altceva decât rom. *oastei sale*, cu ideea de gen feminin al cuvântului românesc care l-a făcut pe autorul român să schimbe genul neutru al formulei **воиско҃ свокмо҃** cu terminația de feminin -**ѣ** (în substantiv) şi -**єи** (în determinantul adjectival). Tot astfel, expresia **да ни нє проважда҃тє сь празни рѣчи** (dintr-un document slavon de pe la 1431-1433), cf. SVSR, p. 297, nu este altceva decât calchierea expresiei româneşti „să nu ne purtați cu vorbe goale", căci pentru a reda această idee un bulgar, un sârb sau un rus ar fi folosit alt termen sau altă expresie, proprii limbilor lor. Şi exemplele de acest fel sunt tot mai numeroase pe măsura trecerii timpului, mai ales în documentele de cancelarie, care erau în cel mai înalt grad legate de o realitate specific românească.

Pentru istoricul cercetărilor privind elementele româneşti în lexicul textelor slavone o bogată sinteză găsim în *Studiul introductiv* al lui G. Mihăilă la DLRV, p. 31-49: *Cercetări asupra vocabularului slavonei româneşti*. Lucrarea apărută în 1974 (cu numai un an înaintea *SVSR*), deci, aproximativ concomitent, este primul pas spre realizarea unui deziderat mai vechi, cel al alcătuirii unui "Dicționar general al slavonei româneşti" (cf. G. Mihăilă, *Studii*, p. 136-153); autorul a reunit aici în ordine alfabetică 628 de termeni româneşti prezenți în texte slavone (cu deosebire în acte de cancelarie) până la 1521

(anul *Scrisorii* lui Neacşu), revenind cu completări în alte 12 *addenda*, publicate ulterior (1975-1993) în reviste de specialitate (cf. lista acestora în "Thraco-Dacica", XVIII, 1997, nr. 1-2, p. 72); precum şi cu un studiu special, consacrat cuvintelor româneşti de origine autohtonă sau probabil autohtonă, prezente în texte slavone (şi în alte limbi decât româna) din sec. XII până la 1520, studiu apărut în "Thraco-Dacica" (1996-1997). Principalul câştig – alături de altele multe – pe care ni le oferă DLRV al lui G. Mihăilă, este, credem, *stabilirea exactă a datei primei atestări în scris a unuia sau altuia din cuvintele româneşti pe teritoriul țării noastre*, prin raportarea de fiecare dată, a primei atestări cu cea cunoscută (mult) mai târziu din textele în limba română (pe baza trimiterii la DA şi DLR).

A doua lucrare importantă în acest domeniu este *Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române 1374-1600*, (DERS), apărut în 1981. Redactorul responsabil al volumului a fost regretatul Gheorghe Bolocan, autorul "instrucțiunilor pentru extragerea materialului" (1964-1965) şi al unor "principii de elaborare a Dicționarului slavonei din Țările Române" (1971), cf. Mihăilă, *Studii*, p. 153. Colectivul coordonat de Domnia sa (Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, Mile Tomici, Ion Ciocea, Olimpia Guțu, Cornelia Popescu), s-a oprit la anul 1600, grupând în ordine alfabetică cca 2000 de cuvinte româneşti[1]. Amândouă aceste lucrări sunt, prin bogăția şi analiza materialului, "cărți de referință" în lingvistica românească actuală, impulsionând în continuare cercetările în domeniu. Unii dintre autorii DERS s-au remarcat, ei înşişi, prin asemenea cercetări (G. Bolocan, V. Nestorescu, I. Robciuc, Corneliu şi Aspazia Reguş, Olimpia Guțu, v. mai jos, *Bibliografia*); s-au depistat chiar cuvinte româneşti foarte rare, proprii epocii, neînregistrate de DLRV, DERS, nici chiar de DLR, sau existente aici cu alt sens ori cu atestări mai târzii[2].

Continuarea cercetării în acest domeniu şi după anul 1600 până la ultimele texte de slavonă românească (actele de cancelarie din primele decenii ale secolului al XVIII-lea) poate oferi un *tablou complet al istoriei vocabularului românesc*, aşa cum se oglindeşte acesta în slavona românească. Oricum, rezultatele de până acum sunt un bun câştigat

---

[1] Dintre recenziile asupra acestei cărți reține atenția cea semnată de Florica Dimitrescu (în AUB, seria limbă şi literatură română, XXXI, 1982, p. 96-104; reprodusă în vol. *Dinamica lexicului românesc*, Cluj, 1995, p. 146-154), care, relevând meritele lucrării, insistă asupra plusurilor şi minusurilor acesteia în raport cu *DRLV* al lui G. Mihăilă.

[2] Olimpia Guțu, *Cuvinte rare de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi din secolul al XV-lea (pe baza actelor emise din cancelariile voievodale româneşti)*, în "Hrisovul", II, 1996, p. 67-79.

pentru istoria limbii române în ansamblu, dovedind încă o dată, dacă mai era nevoie, că evoluția vocabularului românesc nu poate fi înțeleasă aşa cum se cuvine fără a se face apel la textele redactate la noi în alte limbi decât româna, printre care şi slavona.

Bibliografie:

– SVSR, p. 256-301;

– Lucia Djamo-Diaconiță, *Doc. Ț.R.*, p. 269-323;

– G. Mihăilă, *DLRV;*

– G. Mihăilă, *Славяно-румынские грамоты и другие письменные памятники как источник для истории румынского языка (вторая половина IX в – 1520 г.)*, în Rsl, XXXV, 1997, p. 7-35, reprodus în G. Mihăilă, *Langue et culture*, p. 7-35);

– G. Mihăilă, *Les plus anciennes attestations de mots roumaines autochtones (Xe siècle – 1520)*, în "Thraco-Dacica", XVII, 1996, nr. 1-2, p. 23-71;

– G. Mihăilă, *Les plus anciennes attestations de certains mots probablement autochtones en roumain (du XIIe siècle à 1520),* în "Thraco-Dacica", XVIII, 1997, nr. 1-2, p. 47-74;

– G. Bolocan şi colab., *DERS;*

– G. Bolocan, C. Reguş, I. Robciuc, *Словарь книжнославянского языка румынской редакции*, în Rsl, XXI, 1983, p. 65-73;

– Aspazia Reguş, Corneliu Reguş, *Nume de femei în vechi acte istorice (sec. XIV-XVI)*, Bucureşti, 1999.

*
* *

Cealaltă direcție a interferențelor lexicale slavono-române, *cea de la slavonă la română*, adică prezența cuvintelor de origine slavonă în vocabularul limbii române, rezultă cu necesitate, ca pandant obligatoriu al celei dintâi şi, ca atare, trebuie măcar amintită şi în limitele cercetării noastre. Este una dintre problemele capitale ale lingvisticii şi filologiei române, care a atras de multă vreme preocuparea multor cercetători, unii dintre cei mai iluştri, angajând uneori în polemică, nu numai pe filologi, ci şi pe istorici, filozofi, istorici ai culturii române ş.a. Despre *slavonismele lexicale ale limbii române*, manuscrise şi tipărite, în folclor şi în literatura cultă, despre evoluția lor semantică pe teren românesc, despre expresivitatea şi viabilitatea lor până în zilele noastre s-au scris sute şi mii de pagini, problema fiind reluată în vremea din urmă atât în mari lucrări de sinteză cât şi în altele, de amănunt (v. mai jos, *bibliografia selectivă*).

nelatin (1921)[1] sau entuziasmul nestăpânit, mereu reluat, al lui Constantin Noica, pe care ne-am îngăduit a-l cita primul în această lucrare, cel care ne-a dezvăluit cu adâncă înțelegere şi finețe marea încărcătură filozofică, creatoare de frumos, a atâtor vechi cuvinte româneşti de origine slavonă (în volumele *Rostirea filozofică românească*, 1970 şi *Creație şi frumos în rostirea românească*, 1973). Şi nu putem încheia nici noi decât cu vorbele sale: "La capătul ispitirilor, iscodirilor şi iscusirilor de tot felul, visăm şi noi ca oameni să facem lumi mai iscusite ...".

Bibliografie:

– L. Şăineanu, *Încercarea asupra semasiologiei limbei române*. Ediție îngrijită, studiu introductiv şi indice de Livia Vasiluță, Timişoara, Editura de Vest, 1999, p. 43-109.

– O. Densusianu, *Historie de la langue roumaine*, t. I-II, Paris, 1901-1938 (trad. rom. *Istoria limbii române*, I-II, Bucureşti, 1961);

– S. Puşcariu, *Limba română. I. Privire generală* (1940), prefață de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan, Bucureşti, Editura Minerva, 1976, p. 292-294;

– P. Olteanu, *Contribuții la studiul slavonismelor lexicale din textele rotacizante*, în SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 603-619; idem, *Contribuții la studiul elementelor slave din cele mai vechi traduceri româneşti*, în "Limbă şi literatură", VI, 1962, p. 67-97;

– G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 138-148;

– Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 575-578 şi 579-580.

– Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare I – De la origini până la începutul sec. al XIX-lea*, ed. II, Bucureşti, 1971;

– G. Mihăilă, *Influența slavonă în vocabularul limbii române literare (1963)*, în vol. *Studii...*, p. 117-135 şi versiunea rusă, în vol. *Langue et littérature*, p. 189-205;

– P. Olteanu, *Sintaxa şi stilul paleoslavei şi slavonei*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1974;

– *Istoria gândirii lingvistice româneşti*. Texte comentate, I-III, Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere, Facultatea de limbi străine, Bucureşti, 1991;

– V. Vascenco, *Franz Miklosich şi terminologia creştină românească de origine slavonă*, Rsl, XXIX, 1992, p. 73-82;

– Eugen Munteanu, *Studii de lexicologie biblică*, Iaşi, Editura Universității "Al. I. Cuza", 1995.

---

[1] În "Gândirea", I, 1921, nr. 10, p. 181-182 (reprodus în vol. *Ceasornicul de nisip*. Ediție îngrijită, prefață şi bibliografie de Mircea Popa, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 47-48).

– Mihai Mitu, *Cercetări lingvistice şi literare româno-slave*, Editura Universității din Bucureşti, 1996, cap. *Slavonisme şi polonisme la Dosoftei*, p. 28-37;
– *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*. Coordonator: Ion Gheție, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997 (*Elementul cult*, p. 191-208 şi 397-420, autor: Alexandra Roman Moraru);
– F. Király, Maria Király, Valeria Nistor, *Слова книжнославянского происхождения в церковной терминологии румынского языка*, Rsl, XXXV, 1997, p. 217-218;
– G. Chivu, *Civilizație şi cultură. considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Bucureşti, Conferințele Academiei Române, 1997;
– Liviu Onu, *terminologia creştină şi istoria limbii române*, Bucureşti, Conferințele Academiei Române, 2000;
– Mihai Mitu, *Studii de etimologie româno-slavă*, Bucureşti, Univers enciclopedic, 2001;
– Academia Română. Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", *Enciclopedia limbii române*, Coordonator: Marius Sala, Bucureşti, Univers enciclopedic, 2001, p. 526-527 (art. *Slavonă, influența*, autor: Marius Sala).

ABREVIERI

AARMSI – "Analele Academiei Române", Memoriile Secțiunii Istorice

D.P. Bogdan, PRS – Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă. Tratat şi album*, Bucureşti, 1978

I. Bogdan, *Scrieri* – Ioan Bogdan, *Scrieri alese*. Cu o prefață de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei, 1968

BRV I-IV – *Bibliografia românească veche*, 1908-1944, I-IV, alcătuită de I. Bianu, N. Hodoş şi Dan Simonescu

Cândea, *Mărturii* I-II – Virgil Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare. Mică enciclopedie de creații românești şi de izvoare despre români în colecții din străinătate*. I. *Albania-Grecia*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1991; II. *India-Olanda. Supliment Albania-Grecia*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998

Constantinescu, *Manuscrise* – Radu Constantinescu, *Manuscrise de origine românească din colecții străine. Repertorii*, Bucureşti, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1986

CrestLbRomV I – *Crestomația limbii române vechi*, volumul I (1521-1639). Coordonator: Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994

CrestLitRomV I-II – *Crestomație de literatură română veche*, I-II. Coordonatori: I. Chițimia, Stela Toma, Cluj-Napoca, 1984, 1989

D. Deletant, *Slavonic Letters* – D.J. Deletant, *Slavonic Letters in Moldavia, Wallachia and Transylvania from the tenth to the seventeenth Centuries*, în vol. *Studies in Romanian History*, Bucharest, Editura Enciclopedică, 1991

DERS – *Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române*. Coordonator: Gheorghe Bolocan, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1981

Djamo-Diaconiță, *Doc-ȚR* – Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV-XV*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1971

DLR – *Dicționarul limbii române*, vol. VI-XIV, lit. M-Z, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965-2000

DLitRom – *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Bucureşti, Editura Academiei, 1979

DRH – *Documenta Romaniae Historica*

DTR – Preot prof. univ. dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Bucureşti, Univers enciclopedic, 1996

Guțu, *Album* – Olimpia Guțu, *Scrierea chirilică slavo-română. Album de documente*, Bucureşti, 1998

Hrisovul – "Hrisovul", Bucureşti, I-V, 1995-1999

Linția, *Catalog Iaşi* – Elena Linția, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Iaşi*, Bucureşti, 1980

Linţa, *Catalog Cluj-Napoca* – Elena Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, Bucureşti, 1980

Linţa, Djamo-Diaconiţă, Stoicovici, *Catalog Bucureşti* – Elena Linţa (coordonator), Lucia Djamo-Diaconiţă, Olga Stoicovici, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Bucureşti*, Bucureşti, 1981

Linţa, *Catalog Braşov* – Elena Linţa, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Braşov*, Bucureşti, 1985

LRV – *Literatura română veche (1402-1647).* Introducere, ediţie îngrijită şi note de G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, I-II, Bucureşti, 1969

D.H. Mazilu, LRR – Dan Horia Mazilu, *Literatura română în epoca Renaşterii,* Bucureşti, Editura Minerva, 1984

D.H. Mazilu, RLRV – Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, I-III, Editura Universităţii din Bucureşti, 1994-2000

G. Mihăilă, *Contribuţii* – G. Mihăilă, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi,* Bucureşti, Editura Minerva, 1972

G. Mihăilă, DLRV – G. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi (sfârşitul sec. X – începutul sec. XVI),* Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1974

Mihăilă, *Langue et culture* – G. Mihăilă, *Langue et culture roumaines dans l'espace sud-est européen. Румынский язык и культура в юго-восточной Европе*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001

G. Mihăilă, SLF – G. Mihăilă, *Studii de lingvistică şi filologie*, Timişoara, Editura Facla, 1981

G. Mihăilă, *Studii* – G. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973

Miklosich, *Lexicon* – Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum,* Viena, 1862-1865

Moraru-Velculescu, BACP, I-II – Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărţilor populare laice*, I-II, sub îngrijirea ştiinţifică a lui I.C. Chiţimia, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1976-1978

Panaitescu, *Contribuţii* – P.P. Panaitescu, *Contribuţii la istoria culturii româneşti,* Bucureşti, Editura Minerva, 1971

Panaitescu, *Cronicile – Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan.* Ediţie revăzută şi completată de P.P. Panaitescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1959

Panaitescu, *Manuscrisele* – Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R., Bucureşti, Editura Academiei, 1959

RES – "Revue des études slaves", Paris

RESEE – "Revue des études sud-est européennes", Bucureşti

RsI – "Romanoslavica", I-XXXVI, 1958-2000

SCL – "Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti

Ştrempel, *Catalog,* I-IV – G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, I-IV, Bucureşti, 1978-1992

SVSR – Pandele Olteanu (coordonator), Gheorghe Mihăilă, Lucia Djamo-Diaconiţă, Emil Vrabie, Elena Linţa, Olga Stoicovici, Mihai Mitu, *Slava veche şi slavona românească,* Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1975.

CUPRINS

PREFAȚĂ 7

SLAVA VECHE ŞI SLAVONA. SLAVONA – LIMBĂ DE CULTURĂ, SPAȚIUL, TIMPUL ŞI MEDIUL SOCIAL ÎN CARE A FOST FOLOSITĂ; RAPORTUL EI CU LIMBILE NAȚIONALE ŞI CU ALTE LIMBI DE CULTURĂ 9
Slavona – limbă de cultură 12
Slavona în relațiile ei cu limbile naționale 14
Slavona românească – limbă de cultură la români. Locul ei în sistemul redacțiilor slavone 16

TEXTE DE SLAVONĂ ROMÂNEASCĂ 23

I. INSCRIPȚII VECHI SLAVE 25
1. Inscripția de la Mircea-Vodă (Dobrogea) (textul 1) 25
2. Inscripțiile de la Murfatlar (Basarabi)) (textul 2) 26
3. Inscripția de la Bucov (lângă Ploieşti) 26
4. Inscripția pe foițe de plumb din jud. Mehedinți (sec. XIII) (textul 3) 27
5. Inscripțiile de la Streisângeorgiu (Hunedoara) (textul 4) 27

II. TEXTE RELIGIOASE 29
1. *Pripealele* lui Filotei monahul (textul 5) 30
2. Patimile Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava (textul 6) 31
3. Eustatie de la Putna, Imnul Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava 32
4. Simeon Dediulovici, Lauda lui Mihail Mărturisitorul, Episcopul Sinadelor 33
5. Anastasie Crimca, Vers de plângere al omului căzut în păcate adresat sufletului său 33
6. Petru Movilă, *Prefață* la *Triod înflorit* (Kiev, 1631) 34
7. Pomelnicul Mănăstirii Bistrița (textul 7) 34
8. Pomelnicul de la Bisericani (textul 8) 35

III. LITERATURA ISTORICĂ 36

A. MOLDOVA 36
1. Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei (Letopisețul de la Bistrița sau Letopisețul anonim al Moldovei) (textul 9) 36
2. Cronica scurtă a Moldovei (1359-1451) 36
3. Letopisețul de la Putna (I) (textul 10) 37
4. Letopisețul de la Putna (II) textul 11) 37
5. Cronica lui Macarie (textul 12) 37
6. Cronica lui Eftimie (textul 13) 38
7. Cronica lui Azarie (textul 14) 39
8. Cronica moldo-rusă (textul 15) 39
9. Cronica sârbo-moldovenească (textul 16) 44
10. Cronica murală de la Suceava (textul 17) 45

B. ȚARA ROMÂNEASCĂ 45
1. Cronica murală de la mănăstirea Bucovăț (textul 18) 45
2. Povestirile slave despre Vlad Țepeş (textul 19) 46
3. Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie (textul 20) 49

IV. LITERATURA JURIDICĂ 51
1. Sintagma lui Matei Vlastaris (textul 21) 51
2. Pravila ritorului Lucaci (textul 22) 52

V. LITERATURA BELETRISTICĂ 54
1. Varlaam şi Ioasaf (textul 23) 54
2. Alexandria (textul 24) 56

VI. DOCUMENTE DE CANCELARIE 58
Țara Românească (textele 25-29) 60
Moldova (textele 30-38) 61
Transilvania (textele 39-41) 63

VII. ÎNSEMNĂRI SLAVONE 65
Textele 42-52 67
Însemnarea slavonă de pe incunabulul cracovian de la Braşov (textul 53) 67

VIII. INSCRIPȚII (PISANII) 69
Pisanii (textele 54-61) 69
Epitafuri (textele 62-66) 70

IX. DOUĂ EPILOGURI LA CĂRȚI TIPĂRITE (sec. XVI) (textele 67-68) 71

INTERFERENȚE LINGVISTICE SLAVONO-ROMÂNE 73

ABREVIERI 81

TEXTE

. . . . . .

. . . . ГЬ ρ Ь Ц Ѣ Х Ь

[В]Ь ЛѢТО ·З̃:УNа·

[П]ρИ ДИМИТρЬ БЪ...

. . . . . ЖОУПаNЬ . . . . . .

1. ИС ХЪ ѡдєлѣ.

2. ѣNЪ.

3. Nєр[а]дь
грѣ[шьNикъ].

4. ДнNь попъ пѧтьмь
идѧ свѣщица пола
гаѧ за своа грѣхъи
д.....жд. зи аі чє вь сєи
цркъви. бъ жє въи
помилоуи, оци, аминь
димиѣNь; маѣ.

5. придє отъцъ сн
мо въ сє мѣсто
....*зфN мѣсацd
октоумвриѣ
д придє къ Nа[мъ]
.....пъсdлъ
.....нєNdв....
.....цd.....

6. [въ и]ма отъцd и сыNd и сватddго д[оуха]
поклонии са рабъ Nєключ[имъ]
[с]имєоN първоє въ църкви
мѣ[с]ацd dгоустd въ: кd
.....ъ.....

7. писdNo бо єсть поража пастъира и
рази(дѧ)тъ са оцд

8. дльжьNи єсмъ

9. Nєрадь Nєрадь Nєрадь
Nєрадь

М(л) Х(С)Вда зда
трщєNиє ди
ћаволд
Вь име ѡцд и (с)и
[N]д и стго [дхд]
[з]дклиNдю тє
диђаволє стр
дшNимь име
Nемь гд Nдше
го Ісд Хд. закли
[Nдю тє] дид[во]
лє стоѧ мрѧ
[с]тоб(р)цеѧ и вь
семи стими (...)
здклиNдю тє
диђаволє сти
мь животво
рещимь кр(с)то
мь иже є(ст) пр
[и]гоNитєль дє
моNомь и вьс[ь]
мь дхомь Nє
чистим дд
Nє имдши влд
сти ѡ(т) дNьшNє
го дNє Nд рабъ
бжиємь гєѡ(р)
гиє братоулє (...)

М(л) ѡ(т) стр[д]хд і и
пр[стъ]и же всеми [.....]
р вѣчNи бє ѡ(т)риNи
ги диђаволд ѡ(т) члвкд
сего рабд бжиђд
гєѡ(р)гиђд братоулд
ѡ(т) глдви и ѡ(т) глдс
ѡ(т) влдс ѡ(т) врьхд
и ѡ(т) тѣмєNє [ѡт]
лица ѡ(т) ѡчиђд ѡ(т)
ушию ѡ(т) Nоздри
ѡ(т) єзикд ѡ(т) подьє
зичиђд ѡ(т) грьтдNд
ѡ(т) прьси ѡ(т) ср(д)цд
[ѡ](т) [тѣ]лд всего и ѡ(т)
оудовь и ѡ(т) сьстд
влєNиђд [ч]лдNовNдго
[в]ьNѧтрь юдў [и]
вьNє юдоу ѡ(т) кости
Nд жильи ѡ(т)
жилиць и ѡ(т) вьсѣх
сьствь ємоу вь
[.....]
име ѡцд и [сиNд]
[и стдго]
дхд и Nиnѣ.

∴ ВЪ ѧ:ⷭ: ТЪСѦЩЄ: И: И:СЪТNО
И:К: И:В: ПОЧИ[N]ЪМЪ[?] ЦРЬ̃ВЄ: П
ОМОЩИѦ СТ̃ѦГО: ГЄѠРГИ
Ꙗ И МѦТЄРЄ БИ̃Ѧ: И ВЪСѢ
ХЪ: СТ̃ЪХЪ: [Nа] ПОМОЩ[Ь]
[И ѠС(Т)ѦВЄNИЄ] ГРѢХ(О)МЪ КNⷭО[У]
БѦЛѢИ: И Nа ПОМОЩЬ И СПѦСЄNIЄ
∴ И ѠСТѦВЄNИЄ ГРѢ
ХОМЪ ПОПОУ NѦNЄ
ШОУ И ѲЄѠФИЛѢ ЗОГРАФѢ[·]

† ВЬ ИМѢ ѺЦа. И СNа. И СТ̃ѦГО
ДХ̃а: СЬЗИДа ЖѰПѦN КЄ(N)ДРЄШ(Ѱ)
И NЄГОВа ЖѰПѦNИЦа NИСТѠРа :И СNО
ВЄ ЄГО: СЄ(И) МѦNѦСТИР СТ̃ѦГО ВЄЛЇ
КОМѰЧЄNИКа И СТРѦСТѠТЄР(П)Ца ХР(И)
СТОВа ГЄѠРГЇЄ: И СОВЄРШИ СЄ
И NѦПИСа СЄ КОДѦМИ[?] Є(С) [?] Nа
ЗДРѦВ(И)[Є] ТЄЛЄ(С)NОЄ И ДШ̃ЄВNО[Є]
СП(С)NЇЄ: ВЬ ДÑИ ЖИКМОN(d)
КРѦЛѢ. И ЗѦГОРСКЇИ[(Х)] ВВОД[Ь]
ИѠѦNЄШа И ѢКОВа:· В Л(Т):
ꙀЦЗЇ ѠКТО(М) :В̃ Д(N): ~

Припѣла Nа вьсѣкы(их) вл(д)чNыи(х) и бгwрwдичNыи(х) праз(д)Nикь и вьсѣ(м) прп(д)бNыи(м) wце(м) великыи(м) и сты(м) и великыи(м) избраNNыи(м) м(ч)Nкw(м) и вьсѣ(м) Nарwчитыи(м) сты(м) припѣваѧщїаса съ избраNNыи(м) ѹлмо(м), егда поетса полїелеw. NачеNше w(т) осмаго дNе, се(п)тембрїа м(с)ца.

Творенїе кѵ(р) филоѳеа мwNaха лwгwѳетa бывша(г) мирча вwевwдѧ.

1. Nа рождьство пр(с)тыѧ бцѧ поетса сїе: ра(д)иса wбрадоваNNaa маріе гь с тобоѧ леге аллилоуїа.

2. Nа въздвиженїе ч(с)тNа кр(с)та: Далъ еси бwѧщи(м)са тебе знаменїе еже бѣжати w(т) лица лѧку. леге. кр(с)тъ твои хе бе.

3. Стмоу ап(с)лу и ев(г)листоу iw бгwслwвоу: пр(д)те вьси сNа грwмова. въсхвали(м) їwaNNa двестьвNика. леге. хва Nапръстника. (...)

31. Nа прѣwбраженїе:
Прѣwбразоуетса іс мои и гь Nа гwрѣ ѳавwр-стѣи. ле(г) показавь слава своѧ.

32. Nа оуспенїе бцы:
Пѣ(с)N ти исхwдNѧа приNашае(м) маріе пръстави бо са w(т) земныы(х). ле(г). къ вѣчныы(м) wбитѣле(м).

33. Nа ѵсѣкNовенїе главы прдтча iw:
Прдте женихова друга въсхвали(м) ирwдова обличитель. ле(г). прдтча iwaNNa.

М(Ч)NІЄ СТ҃ГО И СЛАВNАГО М(Ч)NКА ІѠАNNА NОВАГО. ИЖЄ ВЪ БЄЛЬГРАДѢ МѦЧИВШАГО СѦ. СЪ-ПИСАNО ГРЇГѠРІМЪ МNИХОМЪ, И ПРЄЗВИТЄРОМЪ ВЪ ВЄЛИКОИ ЦР҃КВИ МОЛДОВЛАХІИСКОИ. БЛАГОСЛОВИ Ѡ҃ЧЄ. (...) 32. 1. ѢЖЄ И ВЪ СЛОУХА ПРЇИДѠША ИЖЄ ТОГДА БЛ҃ГОЧЬСТИВАГ(О) ГОСПОДСТВОУЮЩОМОУ ВЪСЕѦ МОЛ-ДОВЛАХІѦ И ПОМОРЇѲ, Х҃ОЛЮБЄЗNѢИШОМОУ И ВЄ-ЛИКОМОУ ВѠЄВОДѢ І҃Ѡ АЛЄ҃АNДРОУ, МѦЖОУ ИNЫМИ ОУБО ОУКРАШАЮЩОУ СѦ БЛАГЫМИ, NѦ И М҃ЧNКОЛЮБ-NОУ СЮЩОУ. 2. ЄЛМА ОNЪ О М҃ЧNЧЬСКЫИХЪ ОУВѢДѢ МѠЩЄИ И СИХЪ ЖЄЛАNЇЄМЬ ОБЬАТЬ БЫВЬ И СЪ СЪ-ВѢТОМЬ ИЖЄ ТОГДА Ц҃РКѠВNАА ПРАВАЩАГО СЩЄNNѢИ-ШАГО АРХІЄП҃СКПА І҃ѠСИФА ПОСИЛАЄТЬ ВЄЛМѦЖА СЪ ДОВѠЛNЫИМЬ ВѠИNСТВОМЬ СЪ ВЄЛИКОѦ ЧЬСТЇѦ ПРѢNЄСТИ КЪ NЄМОУ ДОСТОИNО СЛАВNОЄ М҃ЧNКА ТѢЛО.

33. 1. ЄЖЄ ПРИЄМЬ ВЪ СКОРЬ СЪ ДОС(ТО)ИNОѦ ЧЬС-ТЇѦ И ПОДОБАЮЩЇИМЬ ОУСРЬДЇЄМЬ У҃СРЬТАЄТЬ СЬ ВЪ-СѢМИ СЛАВNЫМИ СВОИМИ И МNѠЖАИШИМЬ NАР҃Ѡ-ДОМЬ ЛЮДІИ БЖ҃ІИХЬ, ЄЩЄ ЖЄ И АРХІЄРЄОМЬ И ВЪСѢ-МЬ Ц҃РКѠВNЫИМ ПРИЧЬТОМЬ, СЪ СВѢЩАМИ И КАДІ-ЛЫ И МУРЫ БЛ҃ГОВѠNNЫМИ. 2. ПРИПАДАЄТЬ КЪ РАЦѢ СТ҃ГО, ОБЬЄМЛЄТЬ МNОГОСТР(А)ДАЛNОЄ ОNО ТѢЛО, ПРИЛАГАЄТЬ СВОИ ОЧИ И ОУСТNѢ КЪ ТОГО РЯКАМЬ, СЛЪЗЫ ИЗЛИВАЄТЬ Ѡ҃Т РАДОСТИ ДОВѠЛNЫ. 3. ТОГО ПРѢДЛАГАЄТЬ ХРАNИТЄЛЬ СВОЄѦ ДРЪЖАВЫ И ТАКО ВЪ СТ҃ѢИШОИ МИТР҃ѠПОЛІИ ПОЛАГАЄТЬ Ч(Ь)СТNО ВЬ СВѢ-ТЛѢМ СВОЄМЬ ГРАДѢ СѠЧАВѢ, СВОЄМЬ СТѠЛѢ. (...)

[В ЛѢТ(О) ϡ҃ЦМЗ, МСЦА С҃ЄП, К҃Г СЪВРЪШИ ГАВРЇИЛ СЇИ СЪБѠРNИК.]

ИЗВОЛЄНЇЄ(М) ѡЦА И СЪ ПОСП(Ж)ШЄНЇЄМЬ СNА. И СЪВРЪШЄНЇЄМЬ СТГО ДХА. NАЧА СА СИ ПОМЬNИКЬ. В ЛЬ(Т) ѕЦЄІ. ЄNДИКТІѠ(N) .ЄІ. КРЖ(Г) СЛNЦОУ. КЗ. ЛОУNЫ ЇІ: ВЪ ХРАМЬ ОУСПЄNІА ПРЧ(С)ТЫА ВЛd(Д)ЧЦЖ NАША БЦЖ И ПР(С)NО ДВЫ МРІА ИЖЄ NА БЫСТРИЦИ. (...) З(Д)Є ПОМИNАЖТ СА БЛГОЧ(С)ТИВЇИ. ГѠСПОДАРЇЄ ЗЄМЛИ МОЛДОВЛАХЫИСКЫА, ИЖЄ СѪТЬ СИ:

ПОМЬNИ ГИ ПРАВОСЛАВNЫА Г(С)П(Д)РА ЗЄМЛА СЕА.

ПОМЬNИ ГИ БОГДАNА ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ ЛАЦКА ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ, КОСТЬ ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ, ПЄТРА ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ, РОМАNА ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ, СТЄФАNА ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ, ЮГА ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ, ПРАВОСЛАВNАГО ГОСПОДАРЬ. АЛЄ-ЋАNДРА ВОЄВОДЖ. ИСТИNNАГО КТИТОРА СТЫЖ ѠБЫТЬЛИ СЕЖ. И БРАТА ЄГО, БОГДАNА. И МТРЄ И(Х), АNАСТАСІЖ. И ГЖ(Д)Ж АNNА. ГЖ(Д)Ж МАРІА. И ДЪЩЄРЬ ЄИ АNNА. ГЖ(Д)Ж МАРІЖ. И ГЖ(Д)Ж ВАСИЛИСЖ. И ГЖ(Д)Ж АNАСТАСІЖ.

ПОМЬNИ ГИ, ИЛЇА ВОЄВОДЖ.

ПОМЬNИ ГИ, СТЄФАNА ВОЄВОДЖ. И ГЖ(Д)Ж ЄГО МАРІЖ. И СNА И(Х), АЛЄѮАNДРА. И ДЪЩЄРА И(Х), АЛЄѮАNДРІЖ. И МАТЄРЄ ЄГО ГЖ(Д)Ж СТАNЖ.

Зде помиNаѧт са госпо(дa)рь земли Мо(л)дав(ь)стѣи. Помѣни гѵ дша рaб(ъ) свои(х).

Iѡ aлеѯaNдр(ъ) Воєводa стaрїи, Iѡ СтефaNъ Воєвода стaрїи и сNь єго Петръ Воєводa, БогдaNь Воєвода. Iѡ СтефaNь Воєво(д) млa(д). Iѡ Петръ Воєводa и гпж(д)a єго Марїa, и г(с)пж(д)a єго Єлєнa. Iѡ СтефaNь Воєво(д) млa(д), Iѡ aлеѯaNдръ воєво(д) и гспж(д)a єго рoѯaNдa, и сNь єго БогдaNь Воєво(д). IѡNь Воєводa и г(с)пж(д)a єго θєѡ(д)сїa и чa(д) и(х). Iѡ Єремїa Могил(a) Воєво(д) и мти єго Марїa, и г(с)пж(д)a єго Єлєсaθa. Iѡ Костaнти(N) Воєво(д). Iѡ Симиѡn(ъ) Воєво(д) и г(с)пж(д)a МєлaNїa и чa(д) их(ъ). Iѡ СтефaNь Воєво(д) и рѡ(дї)телеи єг, и чa(д) и(х), Ливїинь и г(с)пж(д)a Магдалинa, рoѯaNдрa, ЦaNaврa, Nастасїa. Iѡ Миро(N) (Барnовскыи) Воєво(д) и рѡ(дї)телє(и) єго Доумитрѵ, Саθa и чa(д) и(х). (...) Зде помиNаѧ(т) са болѣри.

Помѣни гѵ дша рабь свои(х). (...)

IѡNa(ш)ко, Тодосїa и чa(д) и(х). Петрь, Тодде(р), (питар), IѡaNa, Геѡр(ъ)гїє (драпѵл). Nастасїa и чa(д) и(х). Конста(N)ти(N) Прекоу(п), Nедѣлa и чa(д) и(х). Кости(N) (постелNик). Саθa и чa(д) и(х). (...)

Nикодрѧ (Прѧжѧскѵл), Марїa и чa(д) и(х). Корни-лїє (лѵпaшко Пръжѧскѵл), Саθa и чa(д) и(х). Доумитра(ш)ко, СтефaN(ъ), IѡNaшко (Ботѧш), Дрѧгыna и чa(д) и(х). Nиколaє (ЧюлпaN), Симїѡ(N) (Мѧлаю), aлеѯaNдра и чa(д) их.

СЇИ ЛѢТОПИСЕЦЬ ѠТ ТОЛИ NАЧА СѦ, ПРОИЗВОЛЕНЇЕМЬ БОЖІЕМ, МОЛДАВСКАА ЗЕМЛЬ

В ЛѢТО ѕѠѯЗ ПРЇИДЕ ДРАГОШЕ ВОЄВОДА ѠТ ѲГѠРСКОИ ЗЄМЛИ, ѠТ МАРАМѲРЫША, ЗА ТѲРОМ NА ЛОВ И ГОСПОДСТВОВА В̃ ЛѢТ. (...)

В ЛѢТО ѕЦЗЄ МѢСАЦА АПРИЛЯ В̃І ВЬ ВТОРNИК ВЕЛИКИ, ПРІИДЕ СТЄФАNЬ ВОЄВОДА, СЫNЬ БОГДАNА ВОЄВОДИ NА АРОNА ВОЄВОДИ, NА МАСТО NАРИЦАЄМОЄ ХРАСКЬ, Ѳ ДОЛЖЕЩИ И ВЪЗМОЖЄ СТЄФАNЬ ВОЄВОДА, БОЖІЄЮ МИЛОСТЇЮ, И ПРАѦТ СКИПТРЪ МОЛДАВСКІИ. (...)

В ЛѢТО ѕЦПА МѢСАЦА NОЄВРЯ Ї, ВЬ ПОNЄДѢЛNИК, РАЗДѢЛИ СТЄФАNЬ ВОЄВОДА ВОИСЦЬ СВОЄИ И СТЬГОВЄ Ѳ МИЛКОВИ. И ПАКИ ПОИХАША И СЪ БЪСЪРАБОМ, NА РАДѲЛА ВОЄВОДИ. И СЪNЄМШЕ СѦ ТОГОЖДЕ МѢСАЦА Ї̃, ВЬ ЧЄТВЄРТОК, NА МАСТѠ NАРИЦАЄМОЄ ПОТОК ВОДNА. И ТѲ БИШЯ СѦ ДО ВЕЧЕРА, ТАКОЖДЕ ЖЄ И ВЬ ПАТѠК И ВЬ СѪБОТА ДО ВЕЧЕРА, ЕЖЄ ЄСТ К̃ ТОГОЖДЕ МѢСАЦА. ВЬ СѪБОТА NА NЕДЕЛѢ ѠСТАВИ РАДѲЛ ВОЄВОДА ВЪСА СВОА ВЬ ѠКОЛ СВОИ И ПОБѢЖЕ СЪ ВЪСЄѦ ВОИСКОѦ СВОЄѦ ВЬ NАСТѠЛNЇИ ГРАД СВОИ, NАРИЦАЄМЇИ ДЪМБОВИЦА. ВЬ К̃Г ЖЄ ПРЇИДЕ СТЄФАN ВОЄВОДА СЪ ВЪСЄѦ ВОИСКОѦ СВОЄѦ И ѠБСАДЄ ГРАД ДЪМБОВИЦА. И ВЬ NОЩИ ТА ПОБѢЖЄ РАДѲЛ ВОЄВОДА ИЗ ГРАДА. ВЬ К̃Д, ТОГОЖДЕ МѢСАЦА, ВЬ СРАДЬ, ПРЇАТ СТЄФАNЬ ВОЄВОДА ГРАД И ВЪNИДЄ ВЬ NА. И ВЪЗАТ И ГОСПОЖДА

радула воєвода и дъщерь его, сѧща ему єдинородна,
и въса скровище его и въса ризы его и въси
стѣгове его. И ту сътвори г̃ дни, весела са.
И тако възврати са въ настолнии свои град Су-
чавскїи (...)

В лѣто ѕ̃ві, мѣсаца Юлїа в̃ в вторникь,
прѣстави са рабь Божїи господинь Iѡн Сте-
фань воєвода, господарь земли Молдавскѡи
нако въ г̃ час дьне. И быст тогождє лѣта, пръ-
жде оумартви его, зима тажка и крѣпкаа
ѕѣло, накѡва не бѣ николиже. И бахѫ въ лѣто
дъждеве крѣпцїи и пришелствїє водноє и
потопленїє ѡт вод мнѡгь. И прѣать скипътръ
Мѡлдавскыи сынь его, Богдана воєводы въ
него мѣсто. И господствова Iѡн Стефань вое-
вода м̃ѕ лѣт и в̃ мѣсаца и три недьли.

Сказанїе въ кратцѣ о молдавскыхъ господарехъ.

Въ лѣто шестотысѧщно и wсмосѧтное и шестьдесатѥ и сѥдмоѥ wт създанїа мира, Божїимь произволенїемъ, nача са Молдавскаа Землѣ, nача же са сице:

ā. Прїиде Драгошѥ воєвода wт Оугорска Землѣ, от Марамоурреша, nа лѡвь за тоурѡмъ и господствова. в̄. лѣта.

b̄. По немь же господствова сынъ его Сасъ воєвода. г̄. лѣта и оумрѣт.

g̃. И господствова Богданъ воєвода д̄. лѣта и оумрѣт.

(...) її. Стефанъ воєвода, сынъ Богда(na) воєводы, прїиде отъ Моунтѣнь и сътвори пръвоѥ побѣжденїѥ na дрона воєводы na Сиретѣ, na тинѧ оу Должещи, вторыи же бои сътвори съ нимь оу дрбикоу и паkы възможе Божїемь помощїемь Стефанъ воєвода. По томь събра са съ свѣтлѣишимь митрополитомь курь ѳеоктистомь вьсѣ землѣ и помаза его na господство na Сиретѣ, иде же именоуѥть са Дерептатѥ до сего дьнѥ, и приать скиптри Молдавскыа Землѣ.

(...) Въ лѣто ,ѕ̄ѥ̄ въздвиже са краль Лѣшскїи, Полонїискыи, нареченыи алберть съ вьсѣми силами своими na Стефана воєводи, лѣстїа твора са ити na градовє na Килїа и Бѣльградь. Стефанъ же воєвода сїа слышавь и поклисарїѥ прѣдь нимь Тьоутоула логофета и Ісака вистѣрника пославь съ многыми дарове, оньже сихь ать и оковавь ихь и посла ихь въ Ливовѣ, самь же прїиде до Сочавскыи градь и обьсѣдь его и много рѣвавъ и ничто же оуспѣвь, нѧ посрамлень отиде.

СказаNїє въ кратцѣ ѡ молдавскыхъ господарехъ.

ѠТ създаNїа мира в лѣто ϛѯѯз, ѡт толѣ, произволеніем Божїем, Nача са Молдавскаа Земла; прїиде Драгоше воевода ѡт Оугорскои земли, ѡт Марамоуриша, затворѡм Na лѯв и господствова в лѣт. И господствова сыNь его Сас д лѣт. И господствова БогдаN д лѣт. (...)

В лѣто ϛцзє априлїа вї въ Вел Четвръток, прїиде ѡт МоунтаN СтефаN воевода, сыNь БогдаNа воеводи и сътвори пръвое побѣжденіе Na арѡNа, Na Серети, Na тиNя оу Должещи; вторы побои сътвори съ Ним оу арбикоу; и пак възможе Стефан воевода. По томже събра са вьсѣ земла съ сватѣишим митрополитом кур ѳеѡктистом и съ помощїя Божїя помазаша его Na господство Na Серети, идеже именоует са мѣсто Na Дерептате и до селѣ. И прїатъ скуптри Молдавскои земли. (...)

В лѣто ѯє въздвиже са крал лѣдскыи албертъ съ въсѣми силами своими лѣстїя Na СтефаNа воеводоу; глагола ѭко градет Na Тоурци, възати градове Келю и Белград. И посла СтефаN воевод против немоу свои поклисѣри, Тъоутула логофета и Ісака вистѣрника съ великими и многыми дарми. ѠN же ѭт ихъ и ѡкова и посла до лиова. Сам же прїиде Na Соучавскыи град и ѡбсѣде его и рваша его ѓ недели и ничтоже оуспѣша.

Сїа ѣже до зде ѡт ихь же є пр҃ѣжде nас съписателїи любомѧдрьствова са и благополоучнѣ съставлена быша и namь чадомь ихь мнѡгоч(с)тнѣ пр҃ѣдаша, а ѡт ихже съпотр҃ождєнна быша, вьсѣчьскы namь невѣдомо, ѡт благоподражателєи ѣвь ѣко.

Приnєси оубо и мы єлико по силѣ ѡт сѧдоу люботр҃оудnѣ ѣже о сицевыхь себе коснѣм и до еже при nас лѣтѣх же и ц҃р(с)твїа слова и плєнницѧ, привлѣчємь, nи кычєnїємь р҃иторства высокомѧдроующе, nѧ ц҃р(с)кы(м) повелѣnїємь послѣдоующе, Петра гла израдnаго, иже съпротивnымь страшnаго, сна Стефаna воєводи доблаго, и того великаго словоположnика, кур ѳєѡдѡр҃а. Повелѣше бѡ моєи худости, послѣдnѣишому въ сѡєnnоиnоцѣх, смѣр҃єnому макар҃ію, о сълоучьших са вещех въ мимошєдших вр҃ѣменех же и др҃ъжавѣ и до nас дошєдших, nє забвєnїа гробом покр҃ыти nѧ лѣтописечъствоу пр҃ѣдати, и да nиже скѧдством обр҃ѣщем са мечь въ nожьnицѧ поnѧждаѧще nиже длъгословствоуѧще лъжицеѧ р҃ькѧ испр҃ажnѣѧще и nиже о бжїи пособлєnи възвишати са, nиже о nаказаnи малодшєствовати, nѧ о вьсѣх славѧ бжи вьзслати, строѧщомоу nа вьса полѕѧ, и сїа оубо сице. Nачьnѣм же оуже оукрасити слова вѣnєць словєси златоплєтєnnими и длъгъ повелѣnїа ѡтдати.

По конци присновъспоминаемъм и въ мѧжествѣ прѣславащаго Іωаннa Стефанa воєвωды, въспрїат цр(с)твїа скуптри чрѣслъ єго плод, Богданъ воєвωда, лѣта слънцу тогда ωтдаѧщу тысѧща седмосоугубна и единa пакы сугубнdd десатица и второє ношєнїє познaвddше са ѣвѣ въ вторыи їюлскых калaндъ. (...)

В лѣто ѯд врѣху седмых тысѧщ гнѣвно въста Стефан воєвода съ въсєѧ своєѧ силоѧ на радула Загорскаго воєвода, въ масних недєлеи, плѣнѣ и пожигаѧ до Трѣгшора достиже; радоул же воєвода нє дрѣзнѧ съпротив стати, нѧ о мирѣ помоли са; Стефан же воєвода възврати са. (...)

Тогожде оубо лѣта бѣше нѣкто Михул, великь оубо саном, родом арбанась, чловѣкь многокъзненъ, ѣкоже глаголать, вода и развращaa въса; срѣдечнѧa къ немоу ѣвлѣa са храна. въ таинѣ же лъсти растddше и съвѣти плъни клеветами съшиваddше, и придроужывь себѣ желаѧщих чюждdd възимати и своd възращати неправедным обычаем. И зачинaѧть сѣмене невѣрствїa, и къ великомоу Перскомоу царю писанїa скровнѣ посилaет, зрaщѧa къ ωтметнѧтїоу. Он же ничьсоже разложивь, нѧ абїє дъхнѧ, ѣкоже западникь, свєрѣподыханєнь и бѹра тажкоруѧщїa, и въста страшно ѣко лъвь ревыи, ведыи съ собоѧ легеωнa мнωжьство (...)

До зде твореніе и потроуждениіе въсесватьишаго отьца нашего епископа Макарїа романскаго, а ѣже отсѧдоу съловучиша са и намь повелѣно бысть отъ благочъстиваго и доблаа благочьстїа вѣтъвъ, господина Іоанна Александра воєводи, мнѣ повѣлѣ послѣдньишомоу въ їгоуменѣхь Єѳимїю їєрмонахоу въ кратцѣ писати, да не и сіа лѣтнымь прѣхожденіемь забытїемь глѧбинами покрыена бѧдѧть. (...)

Царство Александра воєводї доблаго и новаго

Тогожде лѣта и тогожде мѣсаца по откръвенїю божїю избранъ бысть и подвижень на господство доблестъвныи и прѣмѧдрыи воинъ и чюдныи Александръ от лѣшескыхь прѣдѣлѣхь съ прибѣги въсѣми Молдавскыми и отъ кралѣ лѣшьскаго помощь многѧ привлѣче ⟨и⟩ отъ великыхь властель тоѧ землѣ, и храброборци отъ краи и пѣшци многи, иже драпи обыша ихь звати. Есть бо и съ единъ отъ сыновь приснопоминаемаго Богдана воєводи, и съкрыенъ бысть ѣкоже нѣгде свѣтилникь подь спѧдомь или ѣкоже денница подь землеѧ, и въсїа ѣко свѣтозарнаа звѣзда отъ сѣвера, и къ югоу шествїемь оустръми са юношескы къ отъчьствоу си на въспрїатїе царства въ Молдовлахїи, и достиже до Нистръ съ въсѣми своими прибѣги и съ пълъконачалники лѣшьскыми и воисками. Молдавстїи же властеле и жителе, ѣко оуслышавше, сътѣкаахѧ са къ

NЄMOУ И СВѢТЛѢ dлєѯaNдра ВѢСПРЇИMaхѫ И ПОКЛа-
NѢХѫ Сѧ ЄMOУ; ONЬ ЖЄ СВѢТЛЫMa OЧИMa И ПРѢ-
КРaСNЫMЬ ЛИЦЄMЬ Na ВѢСѢХЬ ЖaЛOСТNѢ И MИЛО-
СРЪДNѢ ВѢЗРѢВЬ. (...)

ШЄСТВУѦЩOУ, ѣKOЖЄ ПРѢДРЄЧЄ Сѧ, dлєѯaNДРУ
ВOЄВOДѢ КЪ СЛaТИNOУ, БЫВШУ ЖЄ ЄMOУ MЄЖДУ КОР-
ЛѢТЄЩИ И ТOДЄРЄЩЄ СЄЛOMa ПOСРЬДЬ Молдава РѢКѫ,
КONЬ ЄГO ПРѢТЪКNѦВЬ Сѧ И ВЪПaДЄ СЬ ВOЄВOДOѫ
ВЬ ВOДѫ - БѢШЄ БO И NaВOДNЄNa РѢКa - ГOСПOДИNЬ
ЖЄ dлєѯaNДРЪ ПРѢХВaТИ Сѧ Na ДРOУГѢMЬ КONИ И
ГРaДѢШЄ NЄOУКЛONNO КЪ ЖЄЛaЄMOMOУ ЄMOУ MѢСТOУ,
И ѣKO БЛaГOРaЗOУMЄNЬ РaЗOУMЬ ДѢИСТВO ДЇaВOЛЄЄ
БЫТИ И NИЧТOЖЄ NЄ БРѢГЬ, NѦ ВЄСЄЛO ЗРѦ OЧИMa
И ДOБЛЄСТЪВNO ШЄСТВOУѦ И СВOБOДNOѫ ДOУШЄѫ
И ДOСПѢ ВЪ OУРЄЧЄNNOЄ MѢСТO И БOГOMЬ ПOКaЗaN-
NOЄ И ШѦДѢNNOЄ ЄMOУ MѢСТO СЪЗДaТИ MONaСТИРЬ
И ХРaMЬ ПРѢСВaТЂИ БOГOРOДИЦИ, И ВИДѢ И ВЪЗРa-
ДOВa Сѧ И ВЪЗЛЮБЇ Є ЅѢЛO, И БЛaГOДaРЄNЇЄ ВЪЗДa-
ДЄ БOГOВИ. И NaРЄЧЄ ИMѦ MONaСТИРѫ СЛaТИNa
И ПOСТaВИ ПРЪВaГO NaСТOaТЄЛѢ И ПРЪВaГO ИГOУ-
MЄNa ІѣKOВa, РЄКOMaГO MOЛOДЄЦa, И OУТВРЬДИ
СВaТOЄ MѢСТO СЪ СЄЛaMИ И MЄТOХИ И ИNЫMИ
РЬДИ, ЄЖЄ ЄСТЬ NA ПOТРЬБѫ MѢСТOУ. ВЪЗВРaТИ
Сѧ СЛaВЛѢ БOГa И ИЖЄ ИСТИNNO ТOГO РOЖДЬ-
ШѪA ПРЬЧЬСТѪA MaТЄРЬ И ПРЇИДЄ ПaКЫ ВЬ
СOЧaВСКЫИ ПРЬСЛaВNЫИ ГРaДЬ.

До зде постиже съплетенїа рыторства отца Макарїа. Начнѣм убо и мы, худыи того оученикь бывыи, дзарїа. (...)

Чьст же достоинства дле҃андроу доспѣ, и вѣнциде, никтоже възбранѣ҃ща его бѣ, и вѣнцемь паки одѣа са и владыка второе показа са, особлень бо быст дръжавы ѳ лѣта и ѕ мѣсаць, в лѣто ҂зог, Мартїа мѣсаца. Пакы видь дле҃андрь воевода день свободен, пакы быст самодръжець земли Молдавстьи, пакы въсїа лоуча благодати православлавїа. И исчезе главнѣ дымащїа злоивѣрїе, отбѣже убо зыма мръскых лоторь помраченя҃а и процъвте весня҃ иже въсѣкоя҃ твари радости виновня҃, цръквам благостоднїа глагола, и въ мѣсто влънь въсмїа са тишиня҃.

Кда же по сих? Събра убо иже прѣжде лъсти растраящих навѣтникы, паче же отметникы болѣри и въси оумиленьи кончины прѣдаст, царевы же воини отдарив въ своа отпоусти. (...)

Въ четвръто же лѣто втораго царства дле҃андрова въпаде въ ѕ҃лныи и конечныи недѣгь и прозоумѣ съмръть, призва свящєннонача҃лники и їерея҃ и въсь иже въ сноу сѫщих, и поученми мнѡгыми божествными растворивь, и скуптра прѣдаст самодръжества сыноу своемоу Богданоу; и еще живь сыи възлюби бѣдя҃щда паче наст҃оя҃щда, и въ мѣсто златотканїа порфыри

ВЛАСѢNЫА И ЧЄРNИЧЬСКЫА Nа СА ПРЇЄМЬ, И ВЪ БИСЕР-
NЫА И КАМЄNИЧЬСТNЫА ВѢNЦА ГЛАВОПОСТРИЖЕNІЄ
ОБЛОБИЗА ЖИТІЄ, ИЖЄ И ПРѢИМЄNОВАNЬ БЫСТ АГГЕЛ-
СКЫМ ЧИNОМ ПАХОМІЄ. NЯ ОБАЧЄ МАЛО ПОЖИВЬ,
ОУСПЄ СЪNОМ NЄВЪСТАЮЩЇИМ И ОБЩЇИМЬ ИЖЄ ѠТ
СЪМРЬТИ. И КАМЄNЬ ПРИКРИВ ТОЛИКАГО МЯЖА, NИ
ХѲЖДЬША МИЛОУЄТ, NИ ЛОУЧША ЩЕДРИТ, ВЪ КОУПЬ
ЖЄ ВЪСѢХ ПОЛАГАЄТ, В ЛѢТО ѧ҃ѱ҃ѕ҃, МАР(ТЇА) МѢСАЦА (...)

ЄГДА ЖЄ ВЬСЬ СЇА СЪБЫША СА ТѢМ, ТОГДА ОУСМИ-
ХNЯ СА ДРЪЖАВА ЦАРСТВЇА ДОБРОМОУ ПЄТРОУ ВОЄ-
ВОДѢ, МЯЖЬ БЛАГОРОДЄNЬ И БЛАГОЛЮБИВЬ, БЛАГО-
ЛѢПЄNЬ, СВѢТЛОДОУШЄNЬ, МИЛОСТИВ NРАВЫ, ДАРО-
ВИТ ВЄЛМИ, NЄПРАВДЯ NЄNАВИДѢ, КЪ NИЩИМ ТИХ,
ПРАВДОСЯДА, ЧЬСТ ЦАРЬ ПО ПИСАNОМОУ СЯД ЛЮБИТ.
ѠТ NЕГОЖЄ MNѠѕI ВЪСПРЇАША БЛАГОДАТЬ ОБИЛNЯ,
ИЗ NЕГОЖЄ МОNАСТЫРІЄ И MNИСИ NАПОИША СА
БЛАГОДѢТМИ ПРОХЛАЖДЄNІЄМ СТРОУА, И БОЖЕСТВNаа
ПѢNЇА ПАКЫ ЦРЪКВАМ ЦВѢТОКРАСИТЄЛЫА ПРОЦЬВ-
ТЄ, И ВЪСѢМЬ БѢ РАВNО ЖИТИ ТЄЧЄNІЄ, ТИХО ЖЄ И
NЄМѢТЄЖNО ПРѢБЫВАNІЄ. Ѡ ЛЄ, ТИХОСТИ ТВОЄѦ,
САМОДРЪЖЧЄ, СРЪДЦЄ ЦАРЮ БЛАГОВѢРNО, ЮАКОЖЄ ПИШЄ-
ТЬ, ВЬ РЯЦѢ БОЖЇИ. ПОДАЖДЬ, БОЖЄ, СЕМѲ MNОГОВРѢ-
МЄNЬNЇИ ЖИВОТЬ И МИРЬ MNОГЬ, ЛЮБАЩАГО ЗАКѠNЬ
ТВОИ, ЮАКОЖЄ ПОЄТЬ ДАВЫДЬ, БЄЗ СЪБЛАЗNСТВО.

СІЯ MNОЯ ХОУДЫИ, АЩЄ ѠТ ИЗРАДNАГО РѢЧИ
ТОЧЦА ѠТЦА И СЛОВОБОГАТОДАВЦА ПОСТИЖЕNІА
ДОСТОИNСТВА ОСТАХ, NЯ ТРОУДОЛЮБNЬ СЪПИСАNИ
БЫША, ЄЛИКО ОУМОМЬ ДОСТИГОХ.

Сказаніє вкратцѣ ѡ Молдавскых госѹдарехъ, ѡткол҃е нача сѧ Молдовскаа зємлѧ, въ лѣто *ѕ҃ѡ҃ѯ҃.

ѠТ града Виницѣи пріїдоша два брата: романъ да Влахата, во христіанствѣи вѣрѣ соущи, избѣгоша ѡт гонєніа єрѣтикъ на христіанѣ и приидоша в мѣсто нарицаємое старыи римъ и создаша себѣ градъ по имєни своємоу, романъ, и ижившє лѣта, ѡни и рѡд их, доколѣ ѡтлоучи сѧ формос папа ѡт православіа в латыньство.

И по ѡтлоученіи вѣры Христовы, создаша себѣ латина новыи градъ и прозваша єго Новыи римъ и зваша к себѣ в латыньство романовъцѡв в Новыи римъ; романовъци жє нє восхотѣша ⟨и⟩ начаша вєлию бран съ ними чинити и нє ѡтлоучиша сѧ ѡт вѣры Христовы; и ѡт того врємєни быша во брани до дръжавы Владислава короля Оугорьского. а Владиславъ краль бѣ братєнь сынъ Савє, архієпископѹ Серьпъскомѹ, и крєщєнъ быст ѡт нєго и дръжашє вѣрѹ Христовоу во сръдци таино, а азыкомъ и кральвьскимъ оукрашєнієм баше латынинъ.

И въ лѣто Владислава коралєвъства воздвижє сѧ на Оугры бран ѡт Татаръ, ѡт кназа Нєимєта с своих кочєвищъ, с рѣкы Прѹта и с рѣкы

Молдавы и преидоша чрезъ высокие горы и попе-
регъ Земли Оугорьскіа Ердела, и приидоша на
рѣкоу Морешь и ста тоу. И слышавъше же
Оугорьскии краль Владислављ нахождение та-
тарьское, и послаша вскорѣ в Римъ к кесарю
и папѣ, дабы пришли к нему на помощь, къ
старым римляномъ, к романовцемъ послаша
же. Новые же римляне и старые римляне сово-
купиша са и приидоша во Оугры, Владиславу
королю на помощь.

Новые же римляне послаша грамоту ко
Владиславу королю Оугорьскомоу таино: „вели-
кому краллю Владиславу, златыи Затокъ, рекше
Оугорьскому. Имѣют с нами бран ω вѣре ста-
рые римляне, не хоташе с нами в новыи
рымъскыи законъ и живаше вь греческои вѣре
во Старомъ римѣ; а нынѣча они всѣ приидоша
с нами к тебѣ на помощь, едины жены и дѣти
малые ωставиша во Старомь римѣ: и мы есма
съ тобою ωдинъ законъ, пріателемъ своимъ
есма задин пріяатели и непріателем своимъ
есма задωдинъ непріатели; а ихъ вы еси по-
слалъ на преди всѣх людеи противь Татар,
чтобы ωни побиты были, или ω⟨т⟩ таковых их
богъ свободит, и ты бы их ωставил оу себа
во своеи земли, толко бы ωни не возвратили са во
Старои римъ, и мы жены их и дѣти поемлемъ к
себѣ в римскыи законъ.

В лѣто ,ѕцпѳ оумрѣт царь Мехмед бегь прѣко морь прѣшед съ воискѡмь, маїа г оу четврѣтокъ, вї часа дьне. а Баѣзить сынъ его прїемь царство мѣсаца тогожде, аї в сѧботѧ и чема, брата си, прогна.

Сьи царь прїими Келїѧ и Бѣлград г-го лѣта царства его.

В лѣтѡ ,зк мѣсаца априлїа г, оставиль Баѣзить царство свое богомрѣзкомоу своемоу сыноу Сеилимѹ. И то лѣто при благочьстиваго ів Богдана воєводѣ быст морь и съмрѣтоносїе велїе и ѡ въсе нестроєнїе въ Земли Мѡлдавскои, божіимь попоущєнїемь ѡво съмрьтїѧ, ѡво же гладем, ино же частаа събираніа въ вѡисках, нако мнѡгымь глаголати еже быти сицевыа зли веще ради настати злочьстиваго царѣ, нако же пишет са о антихристѣ.

Ѡт царства Мехмед бега до царства Баѣзита сѧт кѳ и ѡт царства Баѣзита до царства Сеилима сѧт ла лѣто.

Сіа царстіа агарѣнскаа, ѥже пред началство-
вахѹ ѡт нелиже раздрѹшише и разорише
Въсточное царство Грецкое и пѡбладдаше
въсею Палестинею и Іерусалимом, по том
же, по попѹщєнїю Божію, възеше и сами
велики Константинополь, полѹночьны же и по-
лѹденїе и западнїе страни многые, реку же
Мацедонію, Сервию, Боснію, Хѹнгарію.

*ЗПВ Юлїа КД ста на господство Iω Петръ воєвода. В лѣтω *ЗЧЗ Юніа КД покри цръкωв митрополїѵ и сътвори и клопωтницѵ и приведє и сватагω Йωн ѵ митрополїѵ.

В лѣтѵ *ЗЧВ Юлїа ЛА, роди са Стефан воєвода, сынъ Петра воєводи.

И пакы в лѣтω *ЗЧИ февръарї В, съ помощїю Божїєю, принесошя емѵ скиптроωт царь Турецкаго и помаза съ на господство ржкоя прѣωсвящєннаго ωтьца нашєго, кир Гεωргїа Мωвиловича митрополита въсєи земли Мωлдавскои.

Ѡт рождение господства-ми, ѡт бытиа лѣтом *ЗѲЗ и родих се у сред вел пост. И егда ме Господь Богь подарова ми сь господствомь, бил сьм М лѣт и тѡгда ест бил течене лѣтом *ЗѲS и месѣца Ѳ, вь сватую и неразделимую Троицу и до сьда еже се пїса лѣт *ЗПВ и ат къда ест оумрьль покоиник Петрашко вода ⟨господство ми и братіа господства-ми смъ били⟩ оу ⟨Ца⟩ригард затворени и вь тьмніце, докле ест покоини Петрѹ воевод ѡт Земле Влашкое и егда стодх господство мї господар вьсое Земле Влашкое.

А ѡт врѣме еже подаровал Господь Богь сь господствомь Ів Алеѯандр воевод сь Земли Влашкое, а негова милост ест извадил братіа си ѡт тамнице, Милош вод и Петрѹ вод. А до тое врѣме све сѹт били вь тамніце, ѡт кол ест ѹмрьл покоїни Петрашко вод. Вь то лѣт еже подаровал Богь господство господства-ми, Алеѯандр воевод, беше теченіе лѣт⟨ом⟩ *ЗѲS.

И к тому прѣмінѹ беше мало лет, подарова Господь Богь Ів Петра воевод сь господствомь вь Земли Молдавскои. И честити ми царь посла вь Землю господствовати; а Івн вод не хте да излезе ѡт Молдовске Земле, како ест честит Цар велел да приде на Порту. А Петрь воевод ѡн ест подигал воиске и ѹбил ест Івн воду и главу му ѡтсече. І ѡбладда Петрь воевода сабле ⟨и⟩ юл вьсу Землою Молдавскои.

Сказанїє ѡ дракоулѣ воєводѣ

Бысть в моунтьнанскои земли греческыа вѣры христїанинъ воєвода именєм дракоула влашєским языком а нашим дїаволъ, толико зломоудръ накоже по имєни єго тако и житїє єго.

I. Прїидоша к немоу нѣкогда ѡт тоурьскаго поклїсарїє, и єгда внидоша к немоу и поклонишася по своємоу ѡбычаю, а капъ своих з главь не снаша. ѡн же вопроси их: „что ради тако оучинистє ко госоударю великоу прїидостє, и таковоу срамотоу ми оучинистє". ѡниже ѡтвѣщаша, таковъ ѡбычаи нашь госоударь и земла наша имѣєт. ѡн же глаголa имъ: и азъ хощоу вашєго закона потвєрдити, да крѣпко стоитє, и повелѣ имъ гвоздїємъ малым желѣзным ко главам прибити капы. И ѡтпоусти их, рєкъ им: шєдшє скажитє госоударю вашєму, ѡнъ навыкъ ѡт вас тоу срамотоу терпѣти, мыже не навыкохом. Да не посылаєт своєго ѡбычда ко инымъ госоударемъ, кои не хотат єго имѣти, но оу себє єго да держит.

VII. Нѣкогдаже прїидє коупєць гость нѣкы ѡт оугорскыа земли въ єго град. И по єго заповѣди ѡстави возъ свои на оулици града пред полатою. И товаръ свои на возъ остави а самъ спашє в полатѣ. И пришед нѣкто оукрадє с

возда р҃з доукать злата, коупец же иде къ Дра-
коулъ повѣда емоу изгоублєнїє злата. Дракоу-
ла же глаголда емоу: „Поиди в сїю ночь wбра-
щєши злато". И повелѣ по всемоу градоу
искати тата, глаголя: „аще не wбращетса
тать, то весь град погоублю". И повелѣ свое зла-
то несъ положити на возъ в ночи. И приложи
един златои. Коупец же въставъ и wбрѣте злато
и прочет единою и двацѣ; wбраташе са единъ
лишнїи златои. И шедъ къ Дракоулѣ глаголя:
„Госоударю, wбрѣтохъ злато. И се есть единъ зла-
тои не мои лишнїи". Тогда же приведоша и
тата wного и съ златом и глаголя коупцю:
„Иди с миром; аще бы ми еси не повѣдалъ зла-
то, готовъ бых и тебе с симъ татемъ на колъ посадити".

XVIII. Конец же его сице: живаше на Моунтїанс-
кои Земли и прїидоша на землю его Тоурци на-
чаша плѣнити. Wн же оудари на них и побѣгоша
Тоурци. Дракоулиноже воиско без милости начаша
их сѣщи и гнаша їх. Дракоула wт радости възгнавъ
на гороу да видить како сѣкоуть тоурковъ. И wтторгъ
са wт воиска, ближни его, мнѧщи са нако Тоурчинъ
и оудари его единъ копїемъ. Wн же видѣвъ нако wт
своих оубиваем, и тоу оуби своих оубїиць мечем сво-
им ѥ. Егоже мнозими копїи сводоша. И тако оубї-
енъ былъ: (...) Въ лѣто ⁂ѕцчд февроуарїа гї преже
писал. Таже в лѣто ⁂ѕцчи генаврїа ки в дроуге пре-
писах, азъ грѣшны Ефросинъ.

...иникωм Божїим єгда хощєт правити или посаждати правителє и сановникы или ωтєти имь сань противѧ дѣлом их.

И паκы, вы сыны мои, и помазанницы Божїи, єлико сє възмогох и азь вьразоумити, како подобаєть господару сановникы своѧ оутькмити, єгда хощеть над правителство комоуждо въ противѣ своєи. Сице подобаєт вамь правителя ваше, єгда хощетє ихь въмѣстити въ правителства ваша, нєпо лицємѣрїю и сьродникь ради, понєжє єда хощѧт єдиныи имѣти множьство сьрωдникь, или аще хощѧть ωт сьрωдникь ваших быти нѣцїи, также да дадатє сѧщїим подроужїє мнωгом правителство, или коимь хощѧт быти сьродници вашим господарωм. Понєже иже єст истинны господарь нє подобаєть єму имѣти сьрωдникы, нѧ тькмо правы слоугы. а слоугє иже сѧт посиромаси и потроудити са хошѧт о вас добрωм и правωм слоужбом, а вы да дадатє ихь възад, нѧ да призырѣєтє вы тычїа тѣми съ подроужїємь и вашємь сьрωдникωм. Или сице рекѧт и дроуѕїи: мы єсмы сыны велмѧжєи, нє подобаєть намь да нас дадашь, да смо въ зад тѣми сиромахωм. Да когда хощѧт быти сьродник мнωжьство и плъни бѧдѧт бесчьловечїа и хлап-

ства. Или, аще бѧдѧт вамь и сѫродници и не-
дѡстѡини бѧдѧт или и ѡт сынѡвь болѣрскых,
аще имь были сѧт родителя добры и ѡны недо-
стоины и непотрѣбны, что же бо трѣбоуѧт вам.
Веде, не помазаша тебе оны помазанника, ня
помазал та ест Богъ, да бѧдеши въсѣмь правє-
день. Въ истиня, аще бѧдѧть тѣми съ мнѡжь-
ством родства, или ѡт сѫродникь ваших, или
ѡт сынѡвь болѣрскых, добри и дѡстоини,
добро ест быти тѣмь въ правителъствѣ; не
рѣх азь зла быти, ня добрѣ сице да бѧдет, по-
неже подобаѣть има и ѡт прѣжде быти.

Али тѣми сиромаси, кои са потрудат са
слоужбом вамь и сѧщїе не оудалѣите ѡт болѣрь
сынове, ня при них близь да бѧдѣте, понеже хо-
щѧт и ѡны вамь трѣбовати нѣкогда, елико имь
ест и тѣмь мощно ѡт рѧкь их. Аще ли бѧдет
ѡт тѣх сиромах единого болши ѡт тѣх сѫрод-
ства мнѡга, или ѡт сѫродникь ваших, или ѡт
сыновь болѣрскых, да не въздадете вы имь мѣсто
чьстнѣише въ лицемѣрстви, недостоинымь, ня
въздадите тому достоиному, аще и сиромах ест.
И съблюдати хощет правителство съ чьстїа, подо-
баѣть ему быти въ чьсти болшеи сиромах и съ чь-
стїа да бѧдет ему, нежели ѡт болѣрь и недос-
тоини съ чьстїа быти ему, или ѡт болѣрь или ѡт
тѣх сиромах. (...)

I. Иже оубо тьскны(м) и нелюбопытны(м) дх҃о(м) и неуставны(м) и параши(м) оумо(м) проходити имна са, иже въ бг҃одъхновенны(х) лежаща писанїи(х), и оумь си(х) любопра са приати, въсегда обыче таковый плоды неразоумїа обирати, ихже трьпкость дш҃и омраченїе прибываетъ и бж҃їе послѣднее негодованїе наводить. а иже си(м) несытнѣ и люботроуднѣ и вънимателнѣ прилежащи(м), скоро си(х) опернатѣе(т) въ дѣ-ани и горѣ въ разоу(м) видѣнїа, съвъсхыщаетъ. егоже ради, мна, оусѣтивъше себе нѣцїи и, нако-же о(т) съна протрьгше са царю о се(м) въспомѣ-нявше. И царь оубо і҃ѡ александрь, г҃нь въсей земли Молдавской, оле бл҃гости твоея, г҃и, веле-мудрънѣ и съмслънѣ, въскорѣ нако прие(м), абїе призвана сътвори мене, смѣренаго и послѣд-нѣго въ епископѣ(х) Макарїа романскаго, изво-леніе(м) иже въ на(с) лоучшинствоующаго ми-трополита кура Григорїа, да нже приснопама-тьны(м) до[сто]бл[а]женны(м) гл҃а с҃щенны(м) Ма-тѳїѡ(м) съчинена и съложена правила по гръчь-ски(х) съставѣ(х), и съкрывшее са и заградив-шее са, въ азыкь въпа(д) блъгарскый и семоу съ-рѡдчымь, по(д)бнѣ и мы, наряшно, по нашей силѣ сътворити и подобны(м) подобнаа присъвокоу-плѣти, но иже въ на(с) боуквѣ(х) сирѣ(ч) съставѣ(х) бл҃гополоубнѣ такождє съставлѣти, обєщнѣ

сѧдивше. И на(м) таготѣ сїа възложити съмо-
трише, ꙗко да отсѧдоу прочее възро(к) лѣно-
сти прочитати прѣдлагѧщи(м) отати, и некто-
моу непщевати вины прѣсыщенїю многословїа.
И бѧди оубо [вѣдомо] ꙗко....вь тысѧщи лѣ(т)
седмо соугоубыѣи и шесть пакы десаторо соу-
гоубыѣй и четворо ношенїй прохождааше мирь,
егда сїе съмотри са.

II. Іѡ александръ воево(да) бжїею мл(с)тїю
г(с)п(д)рь въсеи мо(л)довлахїискои земли, ѡже
благопроизволи(х) г(сд)во ми наши(м) блги(м)
произволенїе(м), ч(с)ти(м) и свѣтли(м) ср(д)це(м)
и послахо(м) сїѧ книгѧ рекомаа правила
великаа стѣи(х) ѡ(т)ць въселенски(х) православ-
ному кнѣзу и великомоу црю въсеа великїа
русїа Иваноу Василїевичю.
в лто ,ззф се(п)тевріа м(с)ца и.

III. Іѡ александръ вода бжею милостию.

(...) аще хощеши познати что є(ст) бъ.
де вѣрь се коуноущи че асте дѹмнезъѹ.
и како є(ст) покланѣти са емѹ. ши коу(м)
асте а и се ѧкина лоуи. слыши и вѣими
разѹ(м)но, аскоултѧ ши а аминте ѧцелегъндоу.
и оувѣси истинно ѡца и сна и стго дха, ши
се цїи коу адевърѹ пре татѧ(л) ши пре фіюлъ
ши пре доухѹ(л) сфѧ(N)тѹ. еди(N) свѣ(т) едино
хотѣнїе, ѡ лѹминѧ. ѡ врѣре. едина прѣмѧд-
рос(т), ѡ прѣѧцелепчѹне. едина сила, ѡ
пѹтѣре. нѣ(ст) оубо ѡ(в) прѣж(д)е вѣкь. кѧ
нѹ асте оунѹ(л) маинте де вѣчь. (...)

(...) различїа многа и опасна и стѧзанїа.
т. алъцери ши ѧпърцири а фирь, апърь стринсоури
ши ѧтребъри. и(х)же по(д)обае(т) на(м) хрї(с)тїа-
но(м) истинны(м), т. дь чьлъ че не се кадѹ нодѡ
крещенилороу, челорь адевери. зѣло ѡпа(с)но
истазати. т(л), фоарте амъноултѹ(л) антреба.
и о брацъ(х), т(л) ши де нѹнте. и ѡ(т)нѧ(д)
до конца никакоже ѡбрѣсти (с)а, т(л) кътоу де
ачїи токма де сфършитоу нече ѧтроу кипоу се
ноу се афле. ни менша го степене родѹ, т(л),
ниче кѧтоу є степена ча маи микя а семен-
цїеи. тог(д)а съвръшати (с)а бракоу хри(с)тїанн-
скомоу, т(л). дѣчи атоунчи се се факя ноунта

крєщєнѣскꙗ · нꙗкоже є(ст) лѣпо рабѡ(м)
бж҃іи(м) быти, т҃(л). коу(м) ꙗсте дє се кꙋвинє
шєрбилѡ(р) лоуи дн҃ъоу · и бл҃(с)вєнꙋ быти
бм҃ъ таковомоу бракоу, т҃(л). ши а фи бл҃(с)вить
коу бинє ѡ ноунтꙗ ка ачѣста · или писанїє(м)
или без писанїа, т҃(л). макд(р) коу скриптоурꙗ,
макд(р) фърꙗ скриптоурꙗ, аноуме съвд коу
карте дє токмалꙗ, съвд фърꙗ дє карте · тъчїꙗ
по свѣ(д)ѣтелства многи(х) свѣ(д)ѣтелеи, т҃(л).
ноумаи доупꙗ мꙗртурїꙗ а моулци мартори ·
и мꙗжє(м) сꙗщє(м) и женд(м) въ свѣ(д)ѣтелствѣ,
т҃(л). ши сє фїє ши бръбаци, ши моуєри лтрꙋ
мъртоурїє · мꙗжоу сꙗщоу лѣ(т) є҃і. т҃(л). бръба-
тоу(л) сє фіє дє є҃і аи · таков бо бр҃а(к) въво-
ди(т) са, т҃(л). дѣчи ѡ ноу(н)тꙗ ка ачѣста сє
адоуче дє є ноунтꙗ · и женѣ несꙗщїи(х) лѣ(т) в҃і,
т҃(л) ши моудрѣ кънд҃ꙋ ва фи дє доиспръ҃ѣче аи ·
тако сїа бракоу да въводи(т) са. т҃(л) дѣчи аша
ачаста ноунтꙗ сє сє адоукꙗ · по произволєнїю же
и по хотѣнїю рѡ(дї)телеи свои(х). т҃(л) доупꙗ вр҃ѣрѣ
ши доупꙗ вод пърѵнцилорѣ съи · да съпр҃ѣженїє
бждє(т) свѣ(д)ѣтельство(м) многи(м), т҃(л). ка съ
фїє лсоцирѣ коу мъртоурїє моултꙗ, и бл҃(с)вє-
нїє, т҃(л) ши кꙋ бл҃(с)вєнїє ·:·

Вь градѣ же паче ѡсобнѣ полатя
създавь прѣдобря. и свѣтлыми храмы
оухытривъ. тамо ѡтроча посадивъ жити
повелѣ. по скончании прьваго емоу въз-
раста. неисходноу же быти повелѣ. пѣс-
тоунѣ емоу и слугы приставивъ. юны
възрастомь и ѡбразы красны. заповѣдав
имь ничтоже печалныхъ житиа не ѭвлѣти
емоу. ни смрти, ни старѡсти, ни бѡлѣзни,
ни ино что скрѣбныхъ. и могѫщихъ весели
его прѣсѣцати. ня въсѣ краснаа и весела
прѣдлагати да тѣми оумъ его наслажда
и насыщая. никакоже ѡбѣдѫщих помы-
слити възможетъ (...)

Варлаамъ же рец добрѣ рекль еси
ѭкоже не видѣль еси нїгдеже ми слышаль
таковых силъ и дѣйствъ ибо еже к тебѣ
мое слово не ѡ простѣ есть вещи ня
ѡ дивнѣ нѣкой й велицѣ.

Книга алеѯандра македон'скаго. Житїе и повѣсть достолѣпно и дивно къ воинствомъ оустрѣмлѣящи са, полез'но чѣсти и слышати добродѣтел'на благочѣстива же и велеоумна мяжа великаго алеѯандра македѡнскаго царѣ, како и ѿть кѧдѣ бысть и како и до где прѣиде и кыихъ ради добродѣтелеи подсльнѣчнои въсеи царь и самодрѣжець нарица са, подобаетъ чьтящомоу разоумѣти, а разоумѣящомоу сего воинствънымь и мяжьствънымь добродѣтелемь подобити са. имѣи съмысль да разоумѣть есть же сице.

Изволе(н)їемъ ѡ(тъ)ца и съпоспѣшенїемъ с(ы)на и съвръшенїемъ с(ва)т(а)го д(оу)ха нача са и съвръши сїѧ книга рекомаа алеѯан'дрїа повелѣнїемъ и даан'емъ прѣѡс(ва)щеннаго митрополита кур Григѡрїа с(о)учав'скаго и нѣмецьскы. И даде на въ нѣмецьскои манастырь, идеже ес(ть) храмъ възнесенїе г(оспод)а и спаса нашего і(со)ух(рист)а, да бѫдетъ емоу въ в(ѣ)кы памать. а кто разорить наша даанїа да бѫдетъ проклатъ ѿтъ г(оспод)а б(ог)а и ѿтъ прѣч(и)стаа его матерь и ѿтъ всѣх' с(ва)тых' и ѿтъ насъ амин'ъ. В лѣто ·ѯоа·, м(ѣ)с(а)ца ное(м)вр(їа) ·г·

Понєже азъ иже въ х(с)а ба блговѣрныи воєвода Владиславъ мл(с)тїя божїєя г(с)нь въсеи Вягровлахїи. блгоизволи(х) по божїєму наставлєнїю въставити монастырь на Водици въ има великаго и богоснаго анаонїа, послушавъ ч(с)тнаго въ иноцѣ(х) Никодима попче(ж) ѡ(т) г(с)по(д)ства ми єзодъ и приложенїє, а с ку(р) Никодимовѣмь трудомъ и того братїи, съзидахъ и описа(х).

И єлико врѣма принесє нинѣ приложи(х) тетроу(г)лъ оковань съ сребро(м) и позлащєнъ, кадилница сребрьна, сщєнни съсяды сребрьни, сщєничьска ѡдежда копринена єдна зигїа, завѣси ѡ(т) камхы єлико црковь трѣбоуєть, єпитрахиль и наряквиць сирмѣны.

По си(х), село Жидовщица свободно ѡ(т) въсѣкы(х) данковь и работь гспо(д)скы(х) и ѡ(т) воискы и по въсєму ѡхабя. и ѡ(т) Костина села на Тополници колико бяда(т) къблъ. и на Дунавѣ ѡ(т) ѡсмъ врьшищь доходъкь г(с)по(д)скы. и вирь ѡ(т) срѣдны вєсь съ въсѣмь и Доунавь ѡ(т) ѡреховы падины до наи горнє- га Мостища идяще в ръшавя и Водица Вє- лика по ѡбои(х) страна(х) съ орѣшїємъ и съ ливадами и съ Цєровцємъ съ Бахнина села ща. По си(х) въсѣ(х) на въсѣкь празникь стг

И БГОNОСNАГО dNДОNїd ХИЛЇАДА ПЄ(Ꙗ)ПИРЪ Ѡ(Т)
ДОМА ГСПО(Д)СТВА МИ. И ОУБОГЫМЬ ДА СѦ ꙖАЗ-
ДА(С)(Т) Т ПЄ(Ꙗ)ПИРЬ И ВЇ МѢХОВЬ СЫꙖЄNїd И ВЇ
СЫꙖОВЬ. И МАЖА ВОСКА И ВЇ NЄДРЪЦЬ ГЎNИЦЬ
И ВЇ NЄДРЪЦЬ ХОЛЄВЫ. И ВЇ ДОЖNИ(К). СЇѦ ВЪСѢ
ОУСТАВИВШЄ И ПꙖИЛОЖИВШЄ NА ВЪСѢКО ЛѢТО Ѡ(Т)
ДОМА ГОСПО(Д)СКАГО.

ПАКЫ ОУСТАВИ ГОСПО(Д)СТВО МИ, ПО СЪВѢТЎ,
ЮКО ПО СМ̃РЬТИ КУ(Ꙗ) NИКОДИМОВЬ ДА NѢ(С) NИКЫ
ГОСПОДАРЬ ВОЛЄNЬ ДА ПОСТАВИ NА МѢСТЬ ТОМЬ
СТАРѢИШИNѪ, NИ АРХЇЄРЄИ NИ ИNЬ КТО, NѪ КАКО
ꙖЄЧЄТЬ КУ(Ꙗ) NИКОДИМЬ И КАКО ЎСТАВИТЬ ТАКОЗИ
ДА ДРЪЖѦТЬ ИЖЄ ТАМО ИNОЦИ И САМИ ДА СИ
ПОЛАГАѦТЬ СТАРѢИШИNѪ.

И СИѦ ВЪСЬ МОЛА ВЪСѢКОГО NАСТОЛNИКА ДА
NЄ ПОТВОꙖИТЬ NИКТОЖЄ. КТО ЛИ СѦ ПОКЎСИТЬ СЇѦ
ПОТВОꙖИТИ ИЛИ NѢКОЄ Ѡ(Т) СИ(Х), ДА ГА ОУБЇЄТЬ
ГЬ БЬ И ПРЪЧИ(С)ТАА ЄГО МТИ И СТЫИ И ВЄЛИКЫИ
И БГОNОСNЫИ dNДОNЇЄ И ЗДЄ И ВЪ БѪДѪЩИМЬ
ВѢЦЬ dМЇN

† Іѡ ВЛА(Д)ЇСЛАВЪ ВѠЄВѠДА МИЛ(С)ТИѪ БЖЇЄѪ Г(С)NЬ

азъ иже въ Христа Бога благовѣрнии и Христолюбиви и самодръжавни Їѡ Мирча великыи воєвода и господинь, ѡбладаѭщу ми и господствуѭщу ми въсеи земи Угровлахїи и заплaнинскым, єщє же и къ татарскым странам и ѡба пол по въсєму Подунавиу даже и до великаго моръ и милостиѭ божїєѭ и дръстру граду владалец. Благопроизволи господство ми своим благим произволєниєм, чистим и свѣтлым срѣдцем и даровах сии хрїсовул господства ми и испльних прошєниє пръгарєм брашѡвскым, понєже просихѫ господство ми, ꙗко да поновим и да утвръдим закони, що са имали ѡт прѣродители господства ми за кумєрк, по тръговох у земи господства ми и на пѧти брашовском дорї до Браил(а): ꙗко да дават ѡт а̃ вилдръ Ипри фєртун, ѡт Хусолови пєр[пєр], ѡт Колуни в̃ дук[ати], ѡт Чєх[иїи] ⸗ дук[ати], а ѡт рѣзан виларъ нищо. И хто носит шапкы фряшскыѭ, нищо; ѡт возилниця мєд в̃ дук[ати], ѡт вино возилниця ⸗ дук[ати], ѡт конь, кои купит, ⸗ дук[ати], ѡт маѭ восѭк в̃ дук[ати], ѡт пипєр, ѡт шофрaн ѡт бабак, ѡт вльнѭ камилевѭ, ѡт агнатини, ѡт кожїє и ѡт купиѭ ини, що доходат ѡт моръ, ѡт ⸗ пєр[пєри] ⸗ пєр[пєри]; бравъ свини в̄ дук[ати], вол ⸗ дук[ати], крава ⸗ дук[ати], ѡт ѡвна дук[ат] ѡт єлениѭ кожѭ а̃ дук[ат]; ако бѫдат другиѭ

кожѧ с неѧ, да не даст нищо;ωт мѣх сирене а дук[ат]. коник, кои менет мимо Турчъ, г бани; пѣшец, бан. И еще кои поминят с рибѧ, ωт кола а рїбѧ, а врьхѹ що щет бит, да не даст нищо. а на браил(а) маѫа а п[ерпе]ра, а на кола ѹ Трьгшор а рїбѧ; оу Тѫрговище такождере; кωн товарен, бѫдї съ щим либо, г дѹк[ати]; и на Дѫбовицѧ, ѹ кола колико коне, толикози и дѹк[ати] и а рибѧ, а ωт кωн товарен г бани, а ωт иних купен нищо; и кон слободен а дѹк[ат] и пѣшец бан. И еще же кои си дават добитѫк ѹ длъгъ, да си ищет длъжника или емци, аще имат, а ωт права човѣка да са варѹят, а нихто права човѣка да не бантует. Еще же кто са щет покусит ωт болѣр господства ми, велицѣх же и малих, бѫдї да ест купен тоизи кумеркь, бѫдї да ест комѹ либо милость дадена, та прїложит та не стоит на що сѧм ѹтвръдил и законил на пръвом законѣ, тѽ такови имат прият велико зло и ωргиѧ ωт господства ми. И се быст еги доиде фелентин и Мартин и Круш ѹ Длъгомполи. И се свѣдѣтеле: радѹл бан, жупан андрїаш, жупан радѹлъ, брат жупана Казана, жупан Шербан Билчарев, жупан Стоика русин, жупан Бадь Вамешов. И азь лѽгωфет Балдовин писах, мѣсеца августа $\overline{5}$ день, вь лѣто ѫ$\overline{5цк}$а, енд[иктїон] $\overline{5}$.

Їѽ Мирча вшевшда, милостїа божїа господинь.

dзъ Iω Мирча великыи воивода и господинъ.
въсеи земи Угровлахiиской. и запланинскым
странам. дават господство ми вѣря и душѧ
господства ми. въсѣм купцем и пръгарем ωт
зема родителѣ и брата господства ми Владислава
краль ωт лεω. и пръгарем ωт земла брата господ-
ствами, великωго кназа Витолта. iако хто тре-
бует. да прiидет слωбодно на вѣря и на душѧ
господствами. съ премножъством дωбытком,
макар да донесет безчисла безчисль, тысяща
тысящ тъм. тъкмо на едином мѣстѣ где си
хтат купiя развезати, у Тръговище. ту да си пла-
тат вам и що полюба да си купа. а господ-
ством сищет купит. що ли не купим. а ωни
да ся слωбодни ходити по въсеи земи. и ωб-
ласти господствами. продавати и купувати,
по въсѣх тръговох. по въсѣх бродовох подунав-
ских. почавше ωт желѣзных врат. дори до са-
мого Браилова. ешеж, и по въсѣх пѧтевех прѣз-
планинскыих. нигде да не даст вамя ни на коем
тръзѣ. ни на коем брωдѣ, где бѧдет вама прода-
дена ωт господствами. а тъизи вамеш господ-
ствами да сокотит на мене. а еже вамя да не смѣе
узати, а где нѣст продадена. тузи да си и не погле
дат. кто ли бы посрамотил сыи хрисовул господ-
ствами, такъвыи имат пriати велико злω и ωргия
ωт господствами како и невѣрник сiѣму хрисовулу
господствами. Iω Мiрча воевода милостiа божiа господ

† Іѡ Влад воєвода и господинъ въсеи земли Угровлахїиской, сынь великаго Влада воєвода, дават господство-ми сіє ѡризмо ѡбитѣли свѣтыя Богородице, монастирю господства-ми Тисмене, нако да им сут елико су имали и дръжали въ дни свѣтопочивши родител господства-ми, Влада воєвода, нако или сут села, или блата Бистрец, или ина блата, или Цигани, или воденица, или хотар, или лозїа, или ино що либо, или є много, или мало, що єст монастирско да им єст въ ѡчинѫ и въ ѡхабѫ и въ вѣчное въспоминанїє родителю господства-ми и єще за живота и здравїє господства-ми и ни ѡт когоже непотъкновено по ѡризму господства-ми. Сего ради да не смет бантувати села монастирска, или блата, или хотари, или водѣница, или лозїа, или Цигани, или що либо, ни сѧдец, ни глобник, ни бирчїа, ни вамеши ѡт пчел, ни кѧблар, ни кнез дцигански, ни вамеши ѡт блатах, ни ин нихто ѡт болѣри господства-ми посилаемих по службах и работах господства-ми, понеже кто не би послушал

ѡ҃ризму господства-ми. та им би бантовал,
такови хощет ѹмрет [въ] съпрѣчи съ пр҃ѣ-
чистоѧ Богородицѧ и пр҃їати зло и ѡ҃ргїѧ
ѡт господство-ми, како невѣрник и пр҃ѣ-
стѧпник ѡ҃ризму господства-ми.

Сеже свѣдѣтелиє: жупан Драгомир
Цакал, жупан Воико Добрица, жупан Стан
Негрев дворник, Іѡва вистиар, Буда стол-
ник, Гергина комис, Стоика пахарник, Пътр҃ѹ
страторник, Казан лѡгѡѳет, и азь р҃аду гра-
матик, еже исписах въ монастир Тисмени,
месѣца Мартии ѕ҃, влѣт ,ѕ҃ц҃з҃ѕ҃ индиктїѡн ѕ҃.
† Іѡ Влад воєвода, милостїа божїа господинъ.

† Милостию Божиєю, Іѡ Басараб воивода и господинь, пишєт господство-ми нашим чьститим братиам и добрим приятєлом и ближним сусєдом, пургар-мещеру и судцу и вї-тим пръгаром ѡд Сибин, много здравїє приносим господству-ви. И по сих, давам у знанїє господству-ви за работу ѡвємузи човѣку господства-ми именєм Богдан ѡт рибника, єрє єст бил длъжєн єдиному човѣку ѡт дръжаву господства-ви. а нѣкои човѣци ѡт дръжаву господства-ви ѡни су били длъжни нѣкоим човѣцем господства-ми. Тогаи радї теизи човѣци ѡт дръжаву господства-ви, ѡни су ухватили єдин човѣкъ господства-ми за радї тои длъг. Сего радї, молю господство вашє, како наши братиє и приятєли, да ни ѡставитє човѣка у мир и слободно, а що хтєт имати човѣци господства-ви длъговє у нашоу землю, а ѡни им хтєт платитї свє. А паки човѣци господства-ви да плащат нашим човѣком. Тако господство-ви съмотрите, єрє ни стє господство-ви братиє и приятєли, терє да такои требє да єст мегю нами братство и приятєлство и живот и да имают човѣци господства-ви

† Милостию Божиєю, Іѡ Басараб воивода и господинь, пишєт господство-ми нашим чьститим братиам и добрим приятєлом и ближним сусєдом, пургар-мєщеру и судцу и вї-тим пръгаром ѡд Сибин, много здравїє приносим господству-ви. И по сих, давам у знанїє господству-ви за работу ѡвємузи човѣку господства-ми именєм Богдан ѡт рибника, єрє єст бил длъжєн єдиному човѣку ѡт дръжаву господства-ви. а нѣкои човѣци ѡт дръжаву господства-ви ѡни су били длъжни нѣкоим човѣцем господства-ми. Тогаи ради тєизи човѣци ѡт дръжаву господства-ви, ѡни су ухватили єдин човѣкъ господства-ми за ради тои длъг. Сєго ради, молю господство ваше, како наши братиє и приятєли, да ни ѡставитє човѣка у мир и слободно, а що хтєт имати човѣци господства-ви длъговє у нашоу землю, а ѡни им хтєт платити свє. А паки човѣци господства-ви да плащат нашим човѣком. Тако господство-ви съмотрите, єрє ни стє господство-ви братиє и приятєли, терє да такои трєбє да єст мєгю нами братство и приятєлство и живот и да имают човѣци господства-ви

ѡд нас сѫд и законъ правъ и такогерє и
наши чловѣци да имат ѡт господства-ви
правъ законъ и сѫд. И Богъ ви весєлит.
† Іѡ Басарабъ вѡєвода, милостїа божїа
господинъ

(Verso) Нашим чьститим братиам и добрим
приятєлом, пѫргар-мєщєрѫ и сѫдцѫ и вї-тим
пръгаром ѡт Сибин.

ВЛОДИСЛАВУ БЖЄЮ МЛ(С)ТИЮ КРОЛЮ ПОЛЬСКОМУ,
ЛИТОВЬСКОМУ ДѢДИЧЮ И РУСКОМУ И ИНѢ(Х) МНОГЫ(Х)
ЗѢМЛЬ ГОСПОДАРЮ ОУСЄ СЕРД(Є)Ч(N)Є ПОКЛАNАNИЄ
Ѡ(Т) ПЕТРА ВОЄВѠ(Д) МОЛДАВЬСКОГО ЧИNИ(М) СВѢ-
ДОМО ВЄЛЄБNОІ ТВОЄІ МЛ(С)ТИ ЖЄ ЄСМИ ДАЛИ
ТОМУ ИСТИNОМУ ПАNУ ВАРШОВЬСКОМУ Г̃ ТИСАЧЬ
ФРА(Ж)КОГО СЕРЄБРА, ТѢМЬ ВѢС(О)МЬ ШТО ЄСМИ ПО-
ЧАЛИ ДАВАТИ ОТ ЛУЦКИ, А ДОДАЛИ ЄСМИ ОУ СО-
ЧАВЬ ОУСѢХЬ. СТОИТЬ NА СИМЬ ЛИСТУ Г̃ ТИСАЧИ
РУБЛИІ ФРА(Ж)КОГО СЕРЄБРА. ЗА (Т)[О]ЖЬ ЧИNИМО
СЄСЬ ЛИСТЬ О Г̃ ТИСАЧИ, А ВАШЄИ МЛ(С)ТИ
СТОИТЬ ЛИСТЬ О ЧОТИРИ ТИСАЧИ ОУ МАСО[ПУСТЬ].
ПРОСИМО ВАШЄІ МЛ(С)ТИ ШТО БЫ ЄСТЄ ОУЧИNИ-
ЛИ ИNЫІ ЛИСТЬ, АКО И ТОТЬ, ШТО ПИСАТЄ NЄ NА
Д̃ А(Л) NА Г̃ ТИСАЧИ ПОДЬ КРОЛЄВОЮ ЖЬ ПЕЧАТИЮ.
КТО К NАМЬ ПРИNЄСЄТЬ ЗАПИСЬ NА Г̃ ТИСАЧЬ, ТО-
МУ МЫ ДАМЬ ВАШЬ ЛИСТЬ, ШТО ПИСАNЬ NА Д̃
ТИСАЧИ. А ПИСАNЬ ЛИСТЬ ОУ ГОРОДѢ СОЧАВЬ,
ОУ ПОNЄДѢЛNИКЪ, ПЄРВОІ NѢДЄЛИ ПОСТА, ПОДЬ
NАШЄГО ПЄЧАТЬЮ, ОУ ЛѢТО БЖЬЄГО РОЖЄСТВА,
Ѧ И Т̃. П̃. Й̃.

Велики самодержавнъи, м(и)л(о)сти б(о)жи г(осподи)нъ, їѡ романъ воєвода обладаа Землею Молдавьскою ѡт(ъ) планины до мора. Даль єсмь, ис моимъ сынъми, Олександро и Богданъ, слу-зъ нашєму, Иванышю витазю, за єго вѣрную службу, ѿ села на Серетъ, єму, оурукъ со оу-сѣмъ доходомъ, оу вѣкы, и дѣтємъ єго, и оу-[ноу]чатомъ єго, и праоунучатомъ єго, и пра-шюрѣтомъ єго, со оусѣмъ правомъ. Имєна селомъ: Чюрсачвъцы и Владимировъци и Бу-куровци. д хотарь имъ: нижни ѡт(ъ) Марышєвъ ци, вдалъ што попєрєкъ Пола, до Серєта, та на ту сторону Серєта оу нижнимъ конъци поланы могылд, д ѡт(ъ) тола, простѣ чересь лугъ, оу кръ-ницы, могилд, д ѡт(ъ) тола, простѣ оу Буковину, могилд, д ѡт(ъ) [т]ола, по краи Буковины, горѣ, до Шєрб[ан]овьского хотарь, оу липы, могылд, ѡ-тола к теплици, тутъ могилд, д ѡтола к Серєту, середь[н]ад могилд, д ѡтола [чрѣзъ] Серєта, горѣ, до великої Буковины, кдє вышєлъ путь ѡт[ъ] Добрѣно[вц]ь, на конъц Пола, д ѡтола, по краи Буковины, дѣломъ доловь, до валу. То, єму, хотарь все око[л]. д на то вѣра моа и моихъ сыно вѣра вѣра жупана Юги Жюржевича, вѣра жюпана Стєцькова и съ братиами єго, вѣра Братулова Натєдулова, вѣра Станиславова, вѣра пана Дра-гоєва, вѣра анъдриашєва и пана Жюржєва,

вѣра пaNa Драгуша вѣтазева, вѣра Стравича, вѣра пaNa Оуладова, пaNa Гидевова, пaNa ГрозиNa, вѣра пaNa КостиNa, вѣра Орищева, вѣра оусѣхъ боаръ [молда] молдавьскихъ.

d N[a] крѣпость тому и Na памать, велѣлъ есмо Nашю печать великую привѣсити, што бы Nепорушено то Николиже, до вѣка.

Писанъ листь оу лѣто шесто тисачное полNо ф сотъ, мѣс(а)ца марта, оу л̃ день, оу Nашемь городѣ, оу ромaNa воеводы.

Милостью Божьею мы Александръ воєвода, господарь земли молдавской, чинимъ знаменито и симъ нашимъ листомъ, усѣмъ, кто на нь узрить или єго услышитъ, оже єсмы докончали съ радцами и съ мѣстьчаны илвовского мѣста и съ усѣмъ поспольствомъ ихъ и учинили єсмы уставництво о мытахъ, у нашеи земли, и докончали єсмы съ ними, штобы ходили у нашои земли, и съ своими торговлами. а мыта єсмы имъ такъ поставили и улєгчили, штобы давали у нашеи земли мыто такъ. наипервоє головноє мыто сочавьское, на искладѣ, отъ сукна, отъ гривну три гроши. а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ, или камкы, или тебенкы, или темьянъ, или грецкыи квасъ, отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши. а коли имуть купити татарьскыи товаръ у иныхъ торгохъ нашихъ, тамъ имуть дати гдѣ єго купатъ, отъ гривну два гроши, а на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну три гроши, та смѣетъ єго продати кому любитъ. а кто идетъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошь, отъ десать свинїи одинъ грошь, отъ десать овець одинъ грошь, а отъ кобылы по шесть гроши, а отъ каждого коня по шесть гроши, отъ сто бѣлиць одинъ грошь, отъ сто лисиць десать гроши, отъ сто овчины суранныи четыри гроши, отъ сто кожи агнячїихъ

ДВА ГРОШИ, ОТЪ СТО КОЖИ СКОТІИХЪ ПАТNАДЕСАТЄ ГРОШИ. ТО МЫТО СОЧАВСКОЄ. А КТО ИДЄТЪ ДО ТАТАРЪСКОИ СТОРОNЬ, ОТЪ ВЇ КАNТАРИ, У СОЧАВЬ, ОДИNЪ РУБЕЛЬ СЕРЕБРА, У АСЫ ТРИДЕСАТЄ ГРОШЬ, А У БЬЛЫИ ГОРОДЪ ПОЛЪ РУБЕЛЬ СЕРЕБРА. (...)

А ЄЩЄ ЄСМЫ ИМЪ ДАЛИ ВОЛЮ ШТО БЫ СОБЬ ДЕРЖАЛИ, У СОЧАВЪ, ОДИNЪ ДОМЪ, А У ТОМЪ ДОМУ КОРЧЬМУ NЄ ДЕРЖАТИ, NИ ПИВА ВАРИТИ, NИ МЕДУ, NИ МЕСNЇИ ЬТКЫ ДЕРЖАТИ, NИ КЛЬБА ПРОДАВАТИ. ПАКЪ ЛИ ТОТЪ КТО ИМЄТЬ ЖИТИ, У ТОМЪ ДОМЬ, БЫ ХОТЬЛЪ NЬЩТО ОТЪ ТЬХЪ ДЕРЖЬТИ, ТОГДЫ МУСИТЬ СЪ МЬСТОМЪ ТЕРПЬТИ. А ТО ЄСМЫ УЧИNИЛИ КУПЦЕМЪ ГОСПОДАРЬ NАШЕГО, КОРОЛА ПОЛСКОГО, ИЗЪ УСЄИ РУСКОИ ЗЕМЛИ И СЪ ПОДОЛСКОИ. А ТО МЫ ИЖЄ ЄСМЫ ВЫШЄ ПИСАЛИ СЛЮБУЄМЪ ИМЪ ВЬЧNО УЗДЕРЖАТИ, БЄЗОЛСТИ И БЄЗЬ ХЫТРОСТИ, NА ВЬКЫ ВЬЧNЫІА, МЫ И NАШИ NАМЬСТКЫ, NИКОЛИ ТО NЄПОРУШЄNО, ПРИ NАШЄИ ЧТИ И ПРИ NАШОИ ВЬРЬ, ПОДЛУГЪ КРЄСТЬАNСКОГО ПРАВА. А NА ТО СВЬДКОВЄ, ПАNЬ ЖЮРЖЬ СТАРОСТА, ПАNЪ МИХАИЛО ДОРОГУNСКЫИ, ПАNЬ ВЛАДЬ СЕРЕТСКЫИ, ПАNЬ ОАNА ДВОРNИКЪ СОЧАВСКЫИ, ПАNЬ АЦКО И ПАNЬ ИЛЇАШЬ ЧАШNИКЬ. А ЄЩЄ ПРИ ТОМЬ БЫЛИ ПОСЛЫ СЪ ЛЬВОВА, ШТО СЪ NАМИ СЕСЄ ДЬЛО ДОКОNАЛИ, МЫЧКО КУЛИКОВЬСКЫИ И ЗИМИРЪСТАМЬ ХАNЫСЬ И ХАNЫСЬ ВЕРЗЬСТЬ И РУСЬ NИКЛЮСЬ И ПИСАРЬ ЛЬОВСКЫИ ХАNЫСЬ. А NА ПОТВЕРЖЕNЇЄ ТЬМЬ УСЬМЬ ВЕЛЬЛИ ЄСМЫ NАШЕМУ ВЬРNОМУ БРАТАЮ ЛОГОѲЄТУ, ПИСАТИ И ПРИВЬСИТИ ПЕЧАТЬ NАША ВЕЛИКАА КЬ СЕМУ ЛИСТУ NАШЕМУ. У СОЧАВЬ, У ЛЬТО ШЕСТОТЫСАЧNОЄ ДЕВАТЬ СОТЬ И ШЕСТЬNАДЕСАТОЄ ЛЬТО ОКТАБРА S.

МЛ(С)ТЇЮ БЖЇЮ МЫ ѦЛЄ$\overset{\text{ѕ}}{\text{ѕ}}$ѦNДРЪ ВОЄВОДѦ Г(С)П(Д)РЪ ЗЄМЛИ МО(Л)ДѦВСКОИ ЧИNИ(М) ЗNѦМЄNИТО И С СѢМЪ ЛИСТѠ(М) NѦШИ(М) КѦЖДОМОУ ДОБРОМ(У), КОЛИ КТО NѦ NЄ(М) УЗРИ(Т) ѦЛИБѠ ЄГО ЧТУ(Ч) ОУСЛЫШИ(Т), КОЛИЖЄ ТОГО КОМУ БОУДЄТ ПОТРЪБИЗNѦ, ОЖЄ ПРЇИДЄ ПРЪ(Д) NѦ(С) И ПРЪ(Д) ОУСѢМИ NѦШИМИ БОЊРЄ ПѦ(N) КОСТЄ ПРЪКѦЛѦ(Б) И ТЪГА(И) NѦ ГЄРГЪ ХЄРЄГАРЪ, РЄКОУ(Ч): ДѦ(Л) ЄСМЪ ТОБѢ ОУ РОУ-КѦ(Х) ѠСМЪ СО(Т) ЗЛѦТ NѦ ПОДЄРЖѦNІЄ, КѦ(К) ПРЇѦТЄЛЮ, ДѦИ МИ И(Х). И ГЄРГЄ СѦ ТОУ(Т) NЄ ЗѦПРЪЛЪ, РЄ(К) ПРЪ(Д) NѦ(С): ПРѦВДѦ, ЄСИ ДѦ(Л) У МОИ(Х) РУ(К) ТВОИ ЗЛѦТИ, NѦ ПОДЄРЖѦNІЄ, ѦЛИ Њ ЄСМЪ ХОТИ(Л) СЄБѢ ЗИСКЪ ОУЧИ-NИТИ ТВОИМИ ПИNЬЗМИ, КУПИ(Л) ЄСМЪ Ѡ(Т) ПЄТРѦ ВОЄВО(Д) МЫТО И ХЄРЄГЇЮ И ОУ ТО(М) СѦ ЄСМЪ СХИ-ТРИ(Л) И ТВОИ ПИNЬЗИ ЄСМЪ СТРѦВИ(Л) И ТЄПЄРЬ ЄСМЬ ТОБѢ ВИNОВѦ(Т). И ПѦ(N) КОСТЄ РЄ(К): NЄ БУ(Д) ИNИМЪ ВИNОВѦ(Т), ДѦИ МОИ ПИNЬЗИ. Ѧ ГЄРГЄ СТОЊВШИ РЄ(К): NЄ ИМѦЮ ИNОЄ ПРИ ДШИ ТОУ(Л)КО СЄЛО ЦО МИ ДѦ(Л) СТЄФѦ(N) ВОЄВО(Д) ПО(Д)ЛИ ВѦСЛЊ СЪ МЛИNѠМЪ И ДОМОВЄ МОИ ЦО ЄСМЪ СѦ(М) ДОБУВѦ(Л) NѦ РОЗЬ ОУ СУ-ЧѦВЬ, ВОЗМИ, ПѦNЄ КОСТЄ, ТОЄ, БО ИNОЄ NИЧО(Г) NЄ И-МѦЮ, Ѧ ЦО БУДЄТЬ БОЛШЄ, ТЫ МИ ПРО БЪ Ѡ(Т)ПУСТИ. ИNО ТОУ(Т) БЫЛИ МNО(Г) РЬЧИ, ЗѦNУ(Ж) ПѦNУ КОСТИ СѦ ВИДѢЛО ѦЖЄ МѦЛО ИМѦЄ(Т) ЗѦ СВОИ ПИNЬЗИ. ИNО NѦ ПОСЛИ(Д) ГЄРГЄ УСТѦВШИСѦ З ДОБРЫМИ ЛЮ(Д)МИ ПЄРЄПРОСИ(Л) ПѦNѦ КОСТЮ ѦБЫ ЄГО ПРОСТИ(Л) NѦ ТО СЄЛО И NѦ ДОМЫ И ПѦ(N) КОСТЄ СѦ СМИЛОВѦ(Л) NЄ(Г) И ДѦ(Л) ЄМУ ГЄРГЄ СВОЄЮ ВОЛЄЮ ТОЄ СЄЛО

ВЫ(Ш)ПИСАННОЄ, ЦО Є(СТ) ПО(Д)ЛИ ВАСЛУЊА, И ДОМЫ СВОИ СѸЧАВСКЫ И СЪ ВЪСЄМЪ ПРАВОМЪ ПАNѸ КОСТИ ПРЪКА-ЛАБѸ ЗА ЄГО ПИТОМЫ ТОВАРЪ ЗА ѠСЄМЪ СО(Т) ЗЛА(Т) ГОТОВЫ(Х), ПРЄ(Д) NАМИ И ПРЄ(Д) NАШИМИ БОЊАРИ. И МЫ ТОГО ВИДѢВШИ ЦО(Ж) ГЄРГЄ З ДОБРОИ ВОЛИ ДА(Л), ЗА СВОЮ ВИNѸ, СЄЛО И ДОМЫ СВОИ И МЫ ТАКО(Ж) ДА-Є(М) И ДАЛИ ЄСМО NАШЄМОУ ВѢРNОМОУ ПАNОУ КОСТИ ПРЪКАЛАБѸ ТОЄ ПРЂ(Д)РЄЧЄNNОЄ СЄЛО ПО(Д) ВАСЛѸЇМЪ И СЪ МЛИNОМЪ ОУ БРЪЛА(Д) И ДОМЫ ГЄРГЄВИ СѸЧАВ-СКЫ, ЦОБЫ ЄМОУ Ѡ(Т) NА(С) УРИ(К) СЪ ВЪСѢМЪ ДОХО-ДО(М), ЄМОУ И БРАТЇА(М) ЄГО И ѸNОУЧАТО(М) ЄГО И ПРѢОУNѸЧАТОМЪ ЄГО И ПРАЦЏРЂТѠ(М) ЄГО И ВЪСЄМОУ РОДѸ ЄГО NАИБЛИЖNЄМѸ, NЄПОРѸШЄNNО NИКОЛИ(Ж), NА ВѢКЫ. А ХОТАРЄМЪ СТАРИМЪ СЄЛО ЦО СТЄФА(N) ВОЄВОДА ХОТАРИЛЪ. А ДОМЫ СЪ ВЪСЄМЪ ПРАВОМЪ. А ЗА-ВѢЗКѸ МЄ(Ж) NИМИ ПОСТАВЛѢМЪ $\overline{3}$ РУБЛИ ЧИСТО(Г) СРЄ-БРА. АЖЄ БЫ(Л) ПОЧА(Л) ГЄРГЄ ИЛИ ДѢТИ ЄГО ЇЛИ БРА-ТЇА ЄГО ИЛИ БѸ(Д) КТО Ѡ(Т) ЄГО ПЛЄМЄNЄ, БѸ(Д) КОЛИ, ИЛИ ПРЄ(Д) NА(С) ИЛИ ПА(К) ПЄРЄ(Д) ИNИ(М) ВОЄВОДОЮ, КО(Г) БЪ ИЗБЄРЄ(Т) БЫТИ Г(С)П(Д)РЄМЪ ОУ NАШЄ ЗЄМЛИ, ТѢГАТИ NА ПАNА КОСТИ ИЛИ NА БРАТЇЮ ЄГО ИЛИ БѸ(Д) NА КО(Г) Ѡ(Т) ЄГО NАСЛѢ(Д)КИ, БѸ(Д) КОЛИ, ОУ КО-ТОРЫ(Х) ДNЄ(Х) И ЧАСѠ(Х), ТО(Г)ДИ ТО(Т) ИМАЄ(Т) СПРАВNЄ ЗАВѢЗКѸ ТОЮ ЗАПЛАТИТИ $\overline{3}$ РѸ(Б)ЛИ СРЄ-БРА, ЗАNОУ(Ж) ГЄРГЄ ДА(Л) ТОЄ СЄЛѠ И ТОТЫ ДОМЫ ЗА ЄГО ПРАВЫ ТОВА(Р), ЊАКО(Ж) СТОИ(Т) ВЫШПИ(С)NNО. А ПРИ ТО(М) БЫЛИ NАШИ ПАNОВЄ, БЫ(Л) ПА(N)

МАNОИЛО, ПА(N) БРАЄВИ(Ч), ПА(N) СТА(N)ЧЮЛЪ, ПА(N) ЛАЗОРЪ, ПА(N) ѠАNА ПЫ(N)ТЕЧЄ, ПА(N) ИВА(N) БАИЧА(N), ПА(N) КОЗМА ШАNДРѠВИ(Ч), ПА(N) КОСТЄ АNДРѠNИ(К), ПА(N) ѠАNЧЬ ЛО(Г)ФЄ(Т), ПА(N) АЛБУ(Л) СПАТА(Р), ПА(N) ШЄNДРИКО АПРО(Д), ПА(N) КОСТЄ ДАNОВИ(Ч), ПА(N) СКУРТОУ(Л), ПА(N) ТАДОРЪ ВАСКА(N), ПА(N) ТАДО(Р) МОИКА, ПА(N) Р(Д)ОУЛЬ ПИ(С)КЪ, ПА(N) ХО(Т)КО КРЄЦЬNЬ, ПА(N) ЛАZА, ПА(N) ШЄNДРИКА ТОЛ(Ч)КО, ПА(N) ЖУРЖА КОМИ(С) И ПРИ ИNЫ(Х) NАШИ(Х) БОЬАРЬ ВЄЛИЦИ И МАЛЫ. И МЬСТИ(Ч) ДОБРИ ЛЮДИ, ПРИ ТОМ БЫЛИ, ИМЄNУЄ(М) ИХЪ ВАСИЛЧЬ МЫТNИ(К), NИКИ(Л) ВОИ(Т), СЄРКИ(З) ВОИ(Т) ѠРМЬNСКЫ, ТОМА И ИNЫ ДОБРЫ ЛЮДИ), ЦО ПРИ ТО(М) БЫЛИ. А NА БО(Л)ШЄЄ ПОТВЪРЖДЄNЇЄ ТОМОУ ВЪСЄМОУ ВЫШЄПИ(С)NNОМУ ВЄЛЬЛИ ЄСМИ NАШЄМУ ВЬРNОМУ ПАNУ, МИХАИЛОУ ЛОГѲТУ, ПРИВЬСИТИ NАШ ПЄ(Ч)ТЬ К СЄМУ NАШЄМОУ ЛИСТОУ. ПИ(С) ШАNДРЬ ГРАМАТИ(К), ОУ СѠ(Ч)ВЬ, ВЬ ЛЬТО ѕЏNЗ Ю(N) Ѥ.

Милостїю божїєю мы Стєфан воєвода, господарь земли молдавскои, свѣдомо чинымъ ис сѣм листом нашым каждому доброму кто коли на нем оузрит або єго чтоучи оуслишыт, колиж того кому боудєт потребизна, аже слоубоуєм и слоубили єсмы и даєм и дали єсмы сєс наш лист глєитовъныи, правым христїанскым глєитом, якож на всѣм стѣ стоит, нашєму вѣрному болѣриноу панoу Михаилоу логоѳєтоу, слободно и доброволно и без никоторои забави єму к нам прити, съ всѣми своимы братиамы и слоугами и съ всѣмы кто коли с ным прїидєт, и съ всѣм своим имєниєм що коли имєт имити при соби; занoуж тѣ єсмы простили и оувес гнѣв и мерьзєчькоу єсмы wтпоустили wт оусєго нашєго срца. И нє имаєм оуспомѣноути николи на вѣкы до нашєго живота w мимошєдшых рѣчєх и члѣнкохъ, але хочоум тѣ миловатн и оу великои чты и ласцѣ держати, равно с нашимы вирнимы и

почєсNимы боары. И села твоа, ѡтNиNи оуса,
єсмы тоби воротили. Дле к Nам прїиди,
как оуделаешь Nам тотоу слоужбѹ що ми
єсмы Nаказали к тоби. Тоє свѣ вишє-
писаNоє слобоуєм тоби здержати и
пополNити подлоуг сего Nашего листоу,
при Nашеи чти и христіаNскои вѣри,
без лъсти и въсѣкои хитрости. Д Nа
то єст вѣра и дѹша господства ми ви-
шєписаNаго ми СтефаNа воєводи, и
вера и дѹша боар Nашых: вѣра и дѹша
паNа Козма Шандровича, вѣра и дѹша паNа
ѡаNа Жоулича, вѣра и дѹша паNа Петра паркa-
лаба, вѣра и дѹша паNа Владикоула паркалаба,
вѣра и дѹша паNа ГоаNа дворNика, вѣра и
дѹша паNа Петра ПоNича, вѣра и дѹша паNа
Исаиа постелNика, вѣра и дѹша паNа Ста-
Nимира вистиарNика, вѣра и дѹша паNа Збѣ-
ри столNика, вѣра и дѹша паNа Тадора чаш-
Nика, вѣра и дѹша паNа ИѡаNа комиса, и
вѣра и дѹша всѣхъ боар Nашиx молдавскыx,
великыx и малиx. Д Nа болшєє потврьждє-
Nїє всѣмѹ вишєписаNNомѹ, вѣлѣли єсми
Nашемѹ вѣрNомѹ паNѹ Добрѹлѹ логоѳєтѹ
писати и печат привѣсити к семѹ листѹ
Nашемѹ. Пис(аNъ) в Баковѣ, сеп. гі.

Па(N) Триколи(ч) дворни(к) пише(т)
моеи паNеи Негрити и моеи до(ч)ци
Na(г)ши и оуNоучати моеи Мара и оуNи-
к(v) моемоу Михоуци и Миси, тако-
ждере оуNоукоу моемоу, и братоу ми
Nикодръ ѡ(т) Васлvи и брати ми
Драготъ Тъмьшаnоу(л) и Па(ш)ко и
Мило(ш) и Козма Мокрv(л), брат Солта-
nо(в), и вьса(м) мои(м) мили(м) брати-
ѣмь и пріателе(м). И ѡ се(м) даю ва(м)
ведаnіе, аже до ниньшнаго часъ еще
есмъ жи(в), и па(л) есмъ въ рьца г(сд)поу
басарабе воеводе, та ме дръжит ѡкова(N)
ка(к) м(и) бь порьчи(л). Про то(ж) прашаю
ва(с) не забиваите мене и не лишите
ми това(р) щоби загибло, или това(р)
коу(л)ко боуде(т), или скоулищи(х). И
щоби сь есте не сварил(и) за моею

ИМЄNИЮ, ДОКОУ(λ) МЄ ИМЄТЄ СλЫШdТИ,
dЖЄ ЄСМЪ ЖИ(В); dλЄ ПРdЧ(Ч)ИТЄ И МИ-
λОУИТЄ КОNИ И КОБИλИ И ѡ(В)ЦИ И
СВИNИ И ОУСЄ ТОВd(Р), КОУ(λ)КО Є(СТ).
И ТdКОЖДЄРЄ МЄNЄ NЄ ЗdБИВdЄТЄ, dλЄ
ВdРЄ Кd(К) СЪ Вd(М) ВИДИ(Т) NdИλИ(П)ШЄ,
Тd(К) ОУЧИNИТЄ. ЦО БИ(Х) NЄ ЗdГИБλЪ.
И ТdКОЖДЄРЄ ЦОБИ ЄСТЄ ЗNdλИ, dЖЄ
СОλТd(N), БРdТ КОЗМИ(N), d ѡ(N) Є(СТ) СЪ
МNОЮ ЖИ(В), ДО КОλЬ Nd(М) Чd(С) ПРЇИ-
ДЄ(Т). И МИλЇИ ЬЬ dd ОУМNОЖИ(Т) Вd(М)
λЄТd, dМИ(N). ПИ(С) ѵ ТРЪГОВИЦЦЄ(Х), ГЄ(N) d·

Въ имѣ Божїє аминь. Мы Іѡ Стєфан воєвода, Божїєю милостїю господарь земли мѡлдавскои, зназємо чинним и явно изявльєм с тым нашим листѡм въсам посполитым, кто на нєм бы зрыт или чтоучи єго услышит, каждомоу добромоу, коли кому потрєбизна будєт, яко коли ѡт давного а прєминулєго часу нєкоторая непризнь и знамєнитая нєзгода и валка была межи нами и межи наиясньишим кнѣжатєм панѡм янѡм Ѡлбрахтѡм, з Божїєи милости кралєм полскым и наивышшим кназєм литѡвскым, рускым, прускым и иных панѡм и дѣдичєм, и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал, за волю и на причину наиясньишєго кнажатє пана и пана Владислава, с тѡиж(є) Божїєи милости кралѣ угрьскаго и чьскаго, брата єго милости наимилєишаго, нам въси мєрзачкы и шкоды и кривды, которїиж єсмо єго милости часу прєминулєго учинили, ѡтпоустиль, и покоуи вѣчныи нам и сынѡм нашим и бонрѡм [нашим] и ихъ сынѡв сынѡм и земли нашєи молдавскои и подданнним нашим ѡставиль, ѡ тыи въси вишєписаннїи которїи кѡлвє и иншїи шкодї и мєрзачкы и крывды, прєз нас и прєз наши подданнїи и єго милости и подданным єго милости прєминулих часѡв алиж до сєго днє учинєных.

Такь иж межи nами и межи пречеными nаи-
нaснѣишим пanωм hдnωм ωлбрахтωм, кралем полскым,
и ωсвѣцоnимы кnежати пanем алексanдрем, вели-
кым кnазем литωвскым, и кnежатем жигмωntωм,
братїю его милости nаимилїишїи, и nашимы по
тωм боудучимы, из ωбωхъ стωрωn, имает быти
покоуи и мир вѣчnїи, так иж и ωт тых мѣсть и
nа по тωм, тако мы и тако и nаши дѣдичи по
тωм боудучїи в земли nашеи мωлдавскωи, маем
быти и пanовати nа пришлыи часы цѣло и без-
печне, през nагабанїа пречеnых крулъ его ми-
лости и кnаза алеѯanдра, кnаза великого, и
кnаза жигмωntа и дѣтеи их милости и по тωм
бyдyчих их и поддannых их. Мы, пречеnыи
Iω Стефan воевода, съ сынωм nашим Бωгданωм
воеводою, и съ вьсѣми nашими архїепископи I
епископи, и съ вьсѣмы пanы радnыми, и ис
поддannыми nашимы, присѣгаемь и слюбоуем
nаинaснѣишомоу кnѣжатю пanу hдnу ωлбрахту,
кралю полскому, и пречеnnым кnѣжатем алѐ-
ѯanдру и жигмωntу, братїям его милости, и
поддannым их, през бога живаго и матци божїи
и под nашею вирою христїanскою и nашего
сынa Богданa воеводы и вьсах архїепископωв
I епископωв nаших и вьсах пanωв nаших
радnых, иж ωт тых мѣсть nаперед съ прѣчеn-
ным nаинaснѣишим пanωм hдnωм ωлбрахтωм.

кралєм полскым, и из братїѧми єго милости, алєѯандрωм и Жигмωнтωм, и съ вьсѣмы паны их радными и съ вьсѣмы поддаными их и из землѣмы их, ω пререченыи мєрзачкы и шкоды и иншїи которїи колвє шкодї и кривды, под которим колвє часωм оучиненых, аже до нинѣшнѣго днє, а мы имаємо имѣти и ховати вачнїи и непорушенныи и незламанныи мир и покоуи, а им и их по тωм боудучим против вьсам непрїѧтелєм, съ вьсею моцю и силами нашими и землєю нашею молдавскою, колико боудум мочи, радни и помωцни быти ми завжды, колико будєт нашѧ мωц. Такωж и пререченыи наиѧснѣишїи ѧн ωлбрахть, крал полскїи, и братїѧ єго милости алєѯандрь, великїи кназ литωвскїи, и Жигмωнть и дѣти их и по тωм будучїи их, нас Стєфана воєводу и дѣти наши и дѣти дѣтеи наших и подданых наших и землю нашю мωлдавскую ωт вьсах непрїѧтелеи наших, с каждои стороны, мечєм и радою и людмы и съ вьсею их милости моцею, завжды, по их милости моци, будут боронити и по тωм боудучих наших имают боронити (...)

Писано у Хръловѣ, в лѣтω *ȝȝ, а своєго господства лѣт м и на трєто лѣто тєкъщее, мѣсаца їюл. вї.

Мы Гєωргїє архїєпископь Сучавскыи и земли мωлдавскои, Василїє єпископь Долнѣи єпискупїи

рома҃нова трѣга, Іѡа҃нїкїє єпископь радовскои
єпископїи, Іѡ҃н Тъоутѹл логофет, Дѹма Влаикоуло-
вич паркалаб, Бѡлдѡр двѡрник, Хрѣма҃н паркалаб,
Шефоул пръкалаб, Дума Брѹдѹр паркалаб, Тодѣр и
Негриль старости хотинскїи, Єремїа и Драгоше
паркалабове немецкїи, Шандрѹ пръкалаб новогра-
скїи, Лоука арбоуре соучавскїи, Іѡ҃н Грѹма҃ш староста
черновскїи, Иванко и алеѯа пръкалаби ѡрхеискїи,
Костє паркалаб сорѡцкїи, Кълнъѹ спътар, Исак
вистѣрник, Дѹмша постелник, Могила чашник,
Іѡ҃н фрѹнтеш столник, Петрика комис, па҃новє
рада земли молдавскои, с прадреченным велмож-
ным Іѡ Стефа҃ном воєводою, Божїєю милостїю
господарем земли молдавскои, господарем нашим
ласкавим, тѹ на тѡт час оу Хрѣловѣ боудѹчим,
слюбили єсмо и слюбоуем под вѣрою нашею хри-
стїа҃нскою, посполоу съ прадреченным господа-
рем нашим, ѡ вѣси рѣчи вишеписа҃ннїи въ вѣсах
словах, вышеписа҃нному наиа҃снѣишому па҃ну
Іа҃ну Ѡлбрахтѹ, божїею милостїю кролеви полскому
и иных и пререченным его милости братїа҃м, кна-
зю алеѯа҃ндрѹ и Жигмонтѹ, и тыж и бонарѡм и
поддан҃ним их, вѣсє моцнє а непорѹшенно дръ-
жати и ховати, без вѣсѣкои лѣсти и зради. а на
вѣрѹ вышеписа҃ннихъ рѣчеи, печати наши и съ пе-
чатїю прадреченаго велможнаго господарѣ нашег
Іѡ Стефана воєводї, господарѣ земли молдавскои
къ нинѣшнему листови привѣсити велѣли єсмо.

БѡГДАNЪ ВОЄВОДА, БЖІЮ МЛСТІЮ, ГСПДРЪ ЗЄ-
МЛИ МОЛДАВСКОИ, ПИШЄМ ПАNѵ БѵРГЪМИСТРѵ
И ѵСИМ РАДЦЄМ СТАРШИМ ЛІѠВСКИМ, ПРІАТЄЛЄМ
NАШИМ МИЛИМ, ДАЄМ ВАШЄИ МЛСТИ ЗNАТИ, АЖ
ИШЧЄ, КОЛИ БИЛ ПАN ИСАК, МИТNИКОМ СѵЧАВ-
СКИМ, А ѠN СЪ ИМИЛ ПОРѵКѵ КОСNАРА ѠТ ЛІѠВ
ЗА АNТОNІА ТИЖ ОТ ЛІѠВА, ЗА ПЗ ЗЛАТ ѵГРЪСКИХ,
ИЛИ ПО NЗ АСПРА ЗА А ѵГРЪС[КІИ], ЊК ХОДАТ
NА МИТО. ИNО, ПАN ИСАК ПРИСИЛАЛ ДО ВАС
NАШИМИ ЛИСТМИ, А ВАША МЛСТ NИ ЖАДNѵ
СПРАВИДЛИВОСТ ЄСТЄ ЄМѵ NЄ ѵДИЛАЛИ. А ЗАТИМ
ѠN ХОДИЛ ѠТ NАС ѵ ПОСѠЛСТВО ДО КРАЛЪ И
ПРИNЄС ДО ВАС ЛИСТ ѠТ КРАЛЪ, А ВЫ NИ ТОГДЫ
ЄСТЄ ЄМѵ ЗАПЛАТѵ NЄ ѵДИЛАЛИ, ИNО, МИ ЄСМО
ВЄЛИЛИ И ПРИВОЛИЛИ ПАNА ИСАКА ЛОГОФЄТА,
А БИ NАМ БРАЛ ТОТИ ПИNЬЗИ ѠТ КОГО БѵДЄТ МОЧИ.
ИNО, ѠN ТИМИ РАЗИ NАШЄЛ БАРТЪША, СNА ПАNА
МАРТИNА ѠТ ЛІѠВА, ТА NАМ БРАЛ ѠТ NЄГО ТОТИ
ВЫШЄ ПИСАNNІИ ПЄNЄЗИ, ПЗ ЗЛАТ ѵГРЪСКИ, АЛЄ
ѵСЄ ПО NЗ АСПРА, ЊК ХОДАТ NА МИТО. ПРОТО ВА-
ША МЛСТИ РАЧТЄ ѵДИЛАТИ СПРАВЄДЛИВОСТ МЄШ-
ЧАNИNѵ ВАШЄМѵ БАРТЪШѵ, СNѵ ПАNА МАРТИNА,
А БИ СЪ ЄМѵ ѵДИЛАЛА ЗАПЛАТА ѠТ ТОГО КОСNА-
РЪ, АБИ NЄ БИЛ ШКОДЄN. БО И ВАША МЛСТИ ЗNАЄ-
ТЄ, АЖ БИЛ NАМ ДѠЛЖЄN ТОТЪ КОСNАР. И ПАN ИСАК
ПРИСИЛАЛ ДО ВАША МЛСТИ Г КРАТ И NАШИМИ И
СВОИМИ ЛИСТМИ И ЖАДNѵЮ СПРАВЄДЛИВОСТ NЄ
ИМАЛ АNИ ЗАПЛАТЫ. ПИС ѵ ХРЪЛѠВ, ГЄN. ЄІ.

МЛ(С)ТЇЮ БЖЇЮ, МЫ БО(Г)ДАNЪ ВОЄВОДА И
Г(С)П(Д)РЬ ЗЄМЛИ МО(Л)ДА(В)СКОИ, ЗNАМЄNИТО
ЧИNИМ И СИ(М) ЛИСТО(М) NАШИ(М) ВЪСА(М) КТО
NА(N) ВЪЗРИ(Т) ИЛИ ЧТУЧИ ЄГО УСЛЬШИ(Т), ѠЖЄ
ПРОИ(З)ВОЛИ(Х) Г(С)П(Д)ВМЫ NАШИ(М) БЛГИ(М)
ПРОИ(З)ВОЛЄNЇЄ(М) И ЧСТИ(М) И СВТЛИ(М) СРЦЄМЬ
И ДОБРИ(М) ПРИМИСЛО(М) И УЧИNИ(Х) ВО ЗА ДШЇЄ
СТОПОЧИ(В)ШИ(Х) РОДИТЄ(Л) Г(СД)ВМИ, СТЄФАNА
ВОЄВОДА, И МАТЄРИ Г(СД)ВМИ, ГСПЖ(Д)И МАРЇА,
И ЗА ЗДРАВЇЄ И ЗА СПСЄNЇЄ NАШЄГА Г(С)П(Д)ВА
И ЗА ЗДРАВЇЄ И СПСЄNЇЄ NАШЄИ Г(С)П(Д)ЖИ,
РО(К)СА(N)ДИ, И ДѢТИИ Г(СД)ВМИ, IѠАNА, СТЄФАNА
И ПЄТРА И ИЛЇАША, И ДАДО(Х) NАШЄМУ СТМУ
МОNА(С)ТИРУ Ѡ(Т) ДОБРОВЪ(Ц), ИДЄ(Ж) Є(СТ) ХРА(М)
СЪШЄ(С)ТВЇЄ СТГО ДХА, ЄДNО СЄЛО, NА ИМѢ КРСТИN
БРО(Д), И ѠЗЄРО, NА ИМА БОГАТИ(Л), И ТАКОЖ ДАЛИ
И ПОТВЄ(Р)ДИЛИ ЄСМИ NАШЄМУ СТМУ МОNА(С)ТИ-
РУ ДОБРОВЄ(Ц)КОМУ Є(Д)NО СЄЛО, NА ИМѢ РЪДѢNИ
И СЪ МЛИNО(М) И ДВА Ѡ(З)РКИ, ЦО ДА(Л) ТОЄ
СЄЛО МИХИ(Л) МЄДЄ(Л)NИЧѢ(Р), ПРИ СВОЄИ СМЄРТИ
И ТАКО(Ж) ДАЛИ И ПОТВЄ(Р)ДИЛЇ ЄСМИ ТОМУ(Ж) И
СТОМУ МОNА(С)ТИРУ ДВА ЦИГА(N)СКИ СИЛАШИ,
NА ИМА ГРОЗА(В) И ТѢМА(Ш), СЪ СВОИМИ ЖЄNА-
МИ И ДѢ(Т)МИ, ЦО ДА(Л) ТОТИ ДВА СИЛАШИ ЦИГАN
СКИ АЛЄѮА NИБОЖА(Т)КО И ПРИ СВОЄИ МАТЄРИ.
ИNО, МИ ВИДЄ(В)ШЄ И(Х) ДОБРОЄ ДАNЇЄ, ЦО ѠNИ
ДАЛИ ПРИ СВОИ(Х) СМЄ(Р)ТЄ(Х), ТОЄ СЄЛО, NА ИМ

рѣдѣNИ И СЪ MAINO(M) И СЪ ДВ҃а ѡзєрки И
тоти ДВ҃а сълаше цига(N)ски, Na има грозав и
тьма(ш), съ жєNaми и дѣ(т)ми, и па(к) и тоє
село, що г(сд)воми да(л) тому Nашему сто҃му
MONa(C)тирү добровє(ц)кому, Na има село
кр(с)тє(N) бро(д), како да є(ст) тому Nашему
сто҃му MONa(C)тирү добровє(ц)кому оури(к) и съ
вьсє(м) доходомь, Nєпорушєnno, Nиколи, Na
вѣки. а хота(р) ти(м) дво(м) села(м), Na имѣ
кр(с)ти бро(д) и рѣдѣNом, да (єст) ѡ(т) уси(х)
сторо(N), по старому хотару, по куда из вѣка
оживали. а Na то є(ст) вѣра Nашего господ-
ства вишєписаNNаго, ми бо(г)даNa воєвода,
и вера превозлюблєNи(х) сиNo(в) г(сд)вми, ѡа-
Na, стефаNa и петра и иліаша, и бояри,
иса(к) в(л) ло(гт), драго(ш) в(л) во(рк) и шєNдрє
и Nєгрила и гри(N)кови(ч) и тъла(б), пъркълаби
дє хоти(N), и козма, па(р)къла(б) дє Nѣ(м)цү,
и петрики, пъ(р)къла(б) Nовогра(д)ски(х), и
а(р)бурє, по(р)та(р) дє сучава, и храNa спа(т)
и тотрүша(N) ви(ст) и ша(р)пє по(ст) и
съкуа(N) па(х) и ко(с)тѣ кръжъ сто(л)Nикү(л)
и тома кацелє комисүл.

Сє азъ панъ радулъ, вицашпань марамурешскым и жупань банко и тоадѣрь и шандрь, немиши ѡт сарвасова. иванчукь и драгомирь и братъ єго дань и лешка белковичь и костє драгушевичь и костє поповь. и нань ѡт съпѧнкы.

Даємо вѣдомо симъ нашим листомь въсѣкому кто посмотрить на сєсь листь. аже балица воєвода и драгъ мещерь съзидаше цр҃ковь въ име с҃тго архаггла михаила на земли тересовской и прѣд нами даддошє ѡт своєго оурика три села манастирю и єдинь длинь. єдно село тересь а другго кривчичь а третїє крушєво и длинь цо єс(т) на земли длъгополскои на сопункы гдє падаєть съпъница оу тису да служєт манастирѹ с҃тго архаггла михаила а по ихь съмрти и думитрѹ воєвода и братъ єго ал(ѥ)андра мещерь даддошє прѣд нами вьсѣми тиѭ села с҃тмѹ архагглѹ михаилѹ ѡ(т) своєго оурика.

Село тарас и село кривчичь и село крушєво и длинъ цо єс(т) на земли длъгополскои на сопонкы, кдє падаєт съпѧнца ѹ тису а тиѭ села даддошє прѣд нами и на нашє вѣданїє и с полємь и сь лѣсомь и съ водою и съ вьсѣмь прижитком да будуть манастирѹ.

Писано под нашими пєчатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтѹ вь лѣт(о) ѯ҃ѕ и ц҃ и в҃і мц҃а маѧ въ а҃ дн҃ь.

40

ЄВО ЩО ДАДОХМЄ NИЄ ПРЪГАРЄ ДЎКИ ѠТ ГРЦИ: ѦА АТЛАЗЪ СЪ ЖДЄРИ, И ВѦ РЎТИЩА ЖЎПАN[И]ЦИ, ѦА РЎШИNИК С ПОЗОРЕЦЪ, И ѦА КАМХА, МѦ ФОТА, И ЅѦ И ПОЛ ЛАКТИ ЧОКАРЛ[А]ТЪ, И ѦА КОРДА КОВАN[А], И ПОДСЪ ѠТ САБИА, И ѦА ПОДСЪ ЖЄNСКИ КОВАN, И МАЛЪ ПОДСЪ КОВАN, И ПОДСЪ ПЎNГА КОВАN, И ЗАСТЄГИ ДІ, И ЄДNА NАШВА, И ѦА БЎКАТА СРЄБРО, И ВѦ ПАХ. СРЄБРО, И ѦА КОРДА ПРОСТА, И ВѦ РЯК[А]ВА ХЄЛЧЬ, И ВѦ ПЄРИN[И], И ВѦ NАСТАРИ, И ВѦ КОВЄР[И], И ПЛАПЛОМА ѠТ КАМХЪ.

41

БЛАГОЧЄСТИВОМЎ И ХРИСТОЛЮБИВОМЎ ГОСПОДИNЎ NАШЄМЎ Ію ВЛАД ВОИВОДА И ГОСПОДАРЬ ЗЄМЛИ ВЛАХЫИСКАМ ѠТ СѮДЦЎ БРАШЄВСКОМЎ И ВІ ПРЪГАРЄМ, МNОГО ЗДРАВИЄ МИ ПРИNОСИМ ГОСПОДСТВЎ ТИ. И ТОГО РАДІ МИ ДАВАМ ГОСПОДСТВЎ ТИ ЗNАNИЄ КАКО МИ ПОСЛАМЎ ЖАКОВ ѠТ РАЖNОВ ДО ГОСПОДСТВЎ ТИ, ДА ВѢРЎЄШ ГОСПОДСТВЎ ТИ ЩЄ ТИ КЄ ИЗРЄЧЄ ЄРЄ СЎ NАШЄ РЄЧИ ИСТИNИ, NЄ СЎ ИNАКО. И БОГЪ ТИ ЎМNОЖИ ЛѢТА ГОСПОДСТВЎ ТИ.

42

Iѡ СТЕФАN ВОЕВОДА БЖІЄЮ МЛТІЮ ГОСПОДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ, СN̄Ь БОГДАNА ВОЕВОДИ, ѠКОВА СІЄ ЕВАNГЕЛІЄ ВЪ МОNАСТИРИ Ѡ(Т) ХОМОРЬ, В ЛT̄Ѡ *SЦЗЄ, NOЄ К̄.

43

БЛАГОЧЬСТИВЫИ И ХРИСТОЛЮБИВЫИ ЦАРЬ Iѡ СТЕФАNЬ ВШЕВШДА, ГОСПОДАРЬ ЗЕМЛИ МОЛДОВЛАХІЇСКОИ. ДАДЄ И СЪПИСА СЫИ ТЕТРОЄѴ(АГ)Г(Є)ЛЬ РЖКОЖ ЄРОМОNАХА NИКОДИМА, И ДАДЄ И МОNАСТИРЮ ИЖЄ NА ХОМОРЬ, ВЪ ПОМАNЬ ЗА СВОЖ ДШЖ И ЗА РОДИТЕЛЕИ СВОИХ И ЧАД ЄГО, И ЄГОУМЄNСТВОУЮЩОУ ТОГДА ПОПОУ ГЄРѠNДІЮ; СЪВРЪШИ ЖЄ СА М(Ь)С(А)ЦА ІЮNІА. ЗІ., ВЪ ЛЬТО *SЦПА.

44

В ЛЬТѠ ЧЄТЫРИ ДЄСАТ И ШЄСТЬ NАД СЄДМЫА ТЫСАЩ БЫСТ ВЬNЄГДА ОУСТРЪМИ СА ЦАРЬ ТОУРСКЫИ СЪ ВЪСЄЖ ЗЄМЛЄЖ, ВЪСТОЧNОЖ СТРАNОЖ И ТАТАРСКОЖ И УГРОВЛАХІЇСКОЖ, NА ѠВУ БЬДNОЮ МОЛДАВСКОИ ЗЄМЛИ, ВЪ ДЬNИ ГОСПОДИNА ПЄТРА ВОЄВОДА; И УСТРАШИ С(А) ВЪСА ЗЄМЛА. А МЫ ХОМОРСТІИ КАЛУГЄРИ СТРАХА РАДІ ПРИЛУЧИВШАГО С(А) ЗЄМЛИ, ПОСЛАЛИ ЄСМО СЫИ ТЕТРОЄѴ(АГ)Г(Є)ЛЬ ВЪ УГОР[С]КОЮ ЗЄМЛИ, ВЬ ЧИЧЄВСКЫИ ГРАД. И ВЬNЄГДА ПРИЛУЧИ С(А) ГОСПОДИNУ ПЄТРУ ВОЄВОДІ ИЗЫТИ ИЗ ГОСПОДСТВА, ПРЬИДЄ ВЬ УГОРСКОИ ЗЄМЛИ И ДОСТИЖЄ ВЬ СВОИ ГРАД ЧИЧЄВСКІИ, И ѠБРАТЄ ЄГО СЕГ(О) ТЕТРОЄѴ(АГ)Г(Є)ЛА ТАМО, И ВЪСПРІАТ ЄГО ДО СЕБЬ И ВЬ СВОИ РЪЦЬ, И ДЕРЖАЛ ЄГО СЪ СОБОЖ

доколѣ живѣ въ чичевскїи градъ. И єгда поидє въ
тоурскою земли, пакы възал єго, възал съ собоѫ
и въ цариградѣ и тамо єщє держал сватоє єѵ(аг)-
г(є)лїє въ свои ръцѣ. И мимошедшю nє mnогу
врѣмєнє, бывшоу въ турскою земли, оумилосръди
с(а) богъ и того прѣчистѫа матєръ и єго вѣn-
цем царствїѫ, бити пакы господарь земли мол-
давскои и христїanѡm. И прїидє съ туркы и
въспрїат скыптри земли молдавскои, си рѣч стѣ-
говє и добрѣ прїидє въ свои прѣславnїи градъ и na-
столnїи сочавскїи, и дадє пакы сватыи тєтроєѵ(аг)-
г(є)лъ сватому монастирю хомору, за свою душю
и за душю рѡдїтєлєи своих, стєфanа воивода
стараго, и єгуменствующоу тогда паисїю єрмо-
nахu в тогда врѣмєnи, и ѡт nєго послан бѣше.

Съи тєтраєѵ(аг)г(є)лъ сътвори кирь григорїє, быв-
ши митрополит, и дал въ монастири въ воронєц,
идеж[є] є[ст] храм с[ва]т[а]го геѡргїа и ѡтца
данила новаго, и да бѫдєт єму вѣчnи помѣn и
родитєлєм єго, и идеже ѡт млад нокτєи по-
дрѹди (sic) са, и ѹкрѣпи монастир, и ту прия аг-
г(є)льскыи ѡбразъ, въ дни бл[а]гочьстиваго іѡanoу
алєѯandра воєвода, въ лѣто ,ѯѯє, мцa февроуарїє ѕі.

[Сыи тєтро]єѵ[аг]г[є]лъ исписа са повелѣnїєм и
даdnїєм грїгѡрїа архїєпископа, митрополита сучав-
скаго, рѫкоѫ mnогогрѣшnаго михаила дїакѡna,

И ДОВРЪШИ С(А) В ЛѢТО ·ЗNѲ·, МСЦа ІЮNІа КѲ ДЄNь.

В ТО ЛѢТО, Na ВЪ[ЗДВИЗа]NЫЄ ЛѧКаВаГО ДїаВОЛа, ІЛїѣШ ВОЄВѠДа ВЪСПРїА ЗЛОСМРаДNѧА И NЄЧИСТѧА И ДѵШЄГѵБNѧ ЄРЄСЬ БОѵСѵРМаNСКѧ; ѠХ, КАКО ПРѢИДЄ ѠТ СВѢТа ВЬ ТЬМѧ! КТО NЄ ВЬСПЛАЧЄТ, ИЛИ КТО NЄ ВЬЗДЬХNЄТ! ИЖЄ СЫИ ЖИВ ВЬ АДЬ ПОПЛЬЗЄ СА, СЫNЬ СЫИ СВАТОПОЧИВШАГО ПЄТРа ВОЄВОДЫ, ВNѵК СТАРАГО СТЄФаNа ВОЄВОДЫ, И МаТЄРЄ БЛАГОЧЬСТИВОИ ГОСПОЖДЫ ЄЛЄNЫ.

В ТО ЛѢТО СТа Na ГОСПОДСТВ[О] БЛАГОЧЬСТИВЫИ Іѡ СТЄФаN ВОЄВОДа, СЫNЬ БЛАГОЧЬСТИВАГО ПЄТРа ВОЄВОДЫ, СРѢДШЇИ, И NАЧАТ NЄОУГАЖДАТИ ТѵРКѠМ, И ПОВЄЛѢ ЛЮДЄМ ВЬ МОЛДАВСКОИ ЗЄМЛИ М[ЄТа]ТИ ТИ ѠДЄЖДѧ ТОѵРСКАГ(О) ѠБЫЧАЇа, АЖЄ ПРѢАША NѠСИТИ ПРИ ІЛїѣШИ ВОЄВОД[Ѣ], И ПОВЄЛѢ ВЬСѢ[М] ЛЮДЄМ ВЬСЄГДа ГОТОВѠМ БЫТИ, ВЬСИ [ВЬ] ЗЄМЛИ, СЪ ОРѧЖїЄМ И СВ ИNЫМИ (?); СТа ЖЄ Na ГОСПОДСТВО [В ЛѢТО ·ЗNѲ· МС]ЦА ЮN. а҃і, ВЬ ЧЄТВРЬТѠК, [ЄГДа И ПОМаЗаN БЫ]СТЬ.

47

Сїѧ сватаа книга рекома Минею купил
рѹб Божио Лѹкач ѹрикар и съ жителница его
Мърика из рѹка поганїи dагарѣни, когда
плѣниша землеи Лѣшкои съ Скендир пашь
съ Галга солтан и дали еѧ въ сватаа мо-
настир назеваемого Византїѧ въ за дѹше их
и въ за дѹше родителем им, да бѹдет им
памет непорѹшеа николиже ѹ вѣкии въ сва-
таа монастир. dще кто ѡт роду наш или от
нашего плѣменїчим ѹмишат сѣ възѣть или про-
дати из свата монастир, тот да бѣдет трѣ-
клѣт и проклѣт и анаѳема и да имает ѹчас-
ти съ Иѹдо и dреа и съ невѣрнїми жидове
ѡт Господа Бога, кръв его на них и на чѣдах
их. И аз сам Лѹкѡч ѹрикар написах лет *зрко
новембрїе кѐ въ дьнїи благочестївааго Ꙗѡ
алеѯандръ воеводї сынь Елиѧш водї, госпо-
динь земли Молдавскои.

48

Потокмил сію книгѹ раб Божїи Гаврил
ѡт Цекотан зѣт Проданов. Искѹпил еи ѡт лад-
скаа земла за три золотїи. И тиж за другїи
три золотїи что еи покрил един даскал ѹ
дом Галин ѡт Шербинец его грашнаго не кли-
ните. d ѡт сѣда на прежє кто сію книгѹ
продаст dбо ѹкрадеть, d тѣи чловѣк да ест
проклат и триклат ѡт триста ѡтъць и
ѡсимнадесат. Написах Никѡарь дѣкѹ.

Стѣжатель кѵиги къ читателю глаголетъ: вѣже, читателю чьстныи, ꙗко сеи дѹше полезнѣи кѵиѕѣ, аꙁъ бых стажатель, мѵогѡгрѣшныи въ христїанех, ѡрест Настѹрел ѡт фїерѣщи, сапом вторыи логофет, иже именем тъкмо христїанства глашаем дѣлъже тогѡ ѡтнюд ѡт тѹжден ѡканаѵныи, сицевымже оубо ѡбразом стѣжах ю проходившоу ми иногда всїа господскїа монастыра ѡбщим съвѣтом и повелѣнїем свѣтлѣишагѡ началника и воеводы господина моегѡ пречедрагѡ їѡ Матѳеа Басарабы, зѣта моегѡ, въкупѣ съ преѡсвещенномъ митрополитом господином ѳеѡфилом, къ еже слово истѣѕати ѡ монастирских вещех: ѡбрѣтох кѵигѹ сеѧ первоѡбразнѹю ветхѹ, гнилѹ и раздираемѹ въ кѵигохранилищи монастира Синагогскагѡ, еи же подобнѹ ни въ едином ѡт монастырей ѡбрѣсти възмогох юже заемствовав, предах на препїсанїе кѵигописцѹ нѣкоемѹ гражданинѹ рыбницкомѹ, именем Николаю, емѹже вѣчнаѧ бѹди памѧт, за немало по препїсанїи, мором из среды быст живых. Възложихже ю и ѡсветих господи Богѹ моемѹ въ троици славимомѹ, въ свѣтѣи егѡ цръкви великагѡ монастыра Козїискагѡ, въ лѣто бытїѧ мїра ϛ҃ѕр҃ѵ, тое спасенїю мїра ϛ҃ахмв.

Сїа стаа литꙋргїа сътвори и живописа
и окова и позлати смѣренїи архіепи(с)кпъ
анастасїє Кри(м)ко(в)и(ч) и митрополи(т)
мо(л)да(в)скими земли въ пама(т) дша своєго
и въ памат дша(м) родителєм єго Іωаннъ Кри(м)ка
и Кр(с)тина. И дадє и въ новосъзданнаго своєго
монасти(р) Драгоми(р)на иде(ж) є(с) хра(м) съшест-
вїє стго дха. И аще кто хоще(т) възъти или оу-
красти или продати ω(т) стго монастирь тъ да
бѫде(т) прокла(т) и тръкла(т) (...) ω(т) гаа баа и ω(т)
прч(с)тыа є(г) мтръ и ω(т) въса(х) сты(х) и да
имае(т) съперни(к) ω(т)ць и снь и стыи дхъ на
стра(ш)нѣ(м) є(г) сѫдищи, ами(N). При дни Іω
длеѯа(N)дрꙋ Могила воєводы и бра(т) єго Іω
Богданъ воєвода и съ мтрє свои(х) [го](с)пж(да)
лисавети. Окон(ч)а го ω(т) [в]ремїа Могила
воєвода. В лѣт ⁜ѯркд. м(с)ца ю(N) ѕ.

51

Сїа ста летꙋ(р)глїа вышела ω(т) стаа мн(с)трꙋ
глголему Драгоми(р)ну а є(г)да(ж) пришо(л) Тімꙋ(ш)
Хме(л)ни(с)кї і съ коза(ци) и сь здрада пралъ(с)и-
ца пл(ѣ)нішє мн(с)трꙋ и въза(л) бы(л) и сїа кни-
га а ω(т) ніх по(зд)нажда врамя є(г)да(ж) wбрѣ-
та(х) а ꙋзєлі коза(ч)скі па(N) Саꙋля ве(л)менi(т)
бгові многогра(ш)ни и съ кнъгінье Ерїка и да(л)
за неа ·гі· полобо(к) медо прі(с)нїє и па(ки)
ω(т)да(л) тамо до стаа мн(с)трꙋ Драгомі(р)ного

ꙗко да бъдє(т) и въ вѣкі памє(т) и вѣ(ꙁ)а дш҃і
ꙁодітєлі и(х) а (ж) ті істіннѵ да и(ж) та бъдє(т)
прѣбівателє(л)ні і да помѣнѵєні въ ст҃іі помѣні(к)
пръ бж҃(с)твні житъ(л)ни в лѣт ⁘ зꙁод.

52

Въ лѣ(т) ·зоѕ· м҃(с)ца м҃(ꙁ) ·θ· днь прие
г҃(дс)тво бл҃гоч(с)твыи і҃ѡ(н) бѡ(г)да(н) воєво(д)
земли мѡ(л)дав(с)кои снь пр҃п(д)б(н)аго
алєксє(н)дра ꙁекоми мона(х) Пахоміє.
Въ лѣт ·зоѕ· пръстави(с) бл҃гоч(с)твы і҃ѡ
алєксан(д)ръ (воєвод) г҃пръ мол(д)ав(с)ькъи
м҃(с)ца м҃р ·аі· и погр(ѣ)бєн бы(ст) въ Слатины
м҃р ·аі· днъ.

53

сїа книга. на имѣ пєндико(с)тары
и покоупи попь смадоулъ, с(ы)нь
алдєв ѡ(т) ꙁажновь ѡ(т) голѣнь бращо(в)
за ҃з ф(лорин)ь и приложи а въ тоиждє
ц҃р(ь)ко(в) да бѫдєть ємоу въ м(о)лбѫ и
с(ы)новы єму и вноукѡ(м) єго и вну҇чато(м)
єго. и свѣдѣтєли сѫ(т) про(тѡ)попь Тома
ѡ(т) с(ва)таа ц҃р(ь)квє ѡ(т) бращов и въсїи
шофран и димитръ. миръков, с(ы)нь
и стан гра(ж)дь ѡ(т) зр(ъ)нєщи. в л(ѣ)то
·змθ·

54

[Въ л]ѣ(т) *ѕ҃ѯ҃ѕ҃

[N]а Дльгоп(ѵ)ли прѣстави са великы Басараба воивода.

55

М(с)ца ноєврїа .ѕ҃і҃. дN҃ь прѣстави са великїи и самодрьжавны(и) г(п)дрь Iѡ Никола алєѯандрь воєвода сN҃ь великаго Басарабѧ воєводѧ, вь лѣ(т) *ѕ҃.ѯ҃.оѓ҃. єN҃ .ѓ҃. Вѣчнаа емѵ памат.

56

Блгоч(с)тивыи Г(д)нь Iѡ Стєфа(N) воєво(д)а, бжїєю мл(с)тїю гп(д)р' Земли Мо(л)давскои, сN҃ь Бо(г)дaNа воєво(д), ктитор' и съз(д)атєл' стѣи ѡбитѣли сеи, иже з(д)є лежи(т), прѣставі (с) къ вѣчны(м) ѡбитѣлє(м) в лтѡ *з҃ м(с)ца и гп(д)ствова лѣт .

57

Въ имѣ ѡц҃а и сN҃а и стго дха IѡaNь Стєфаnь воєвода бжїєю мтю гпдрь земли молдавскои. сN҃ь гпдNа богдаNа воєводъ. Изволи и съзида съи хра[мь в]ъ памєт и въ молба стго ієрарха и чюдотворца Nиколи. въ задѵшїє сопшихь. дѣд и родїтєлє и брата Nаша. и за здравїє Nашего гпдтва и чад Nашихь. иже и създати починахомь. въ лѣтѡ *зцсф҃ мц҃а юнїа ·а҃· и съвръши съ вь зи Nое. лѣто мсц҃а аг҃ѵст.

58

Прѣстави са Iѡ Влъдислављь воєводь в лѣ(т) *ѕ҃цзг м(с)ца авг҃ѵ(с) кв҃ дN҃ь. И сътвори си камєNь въ дNи Iѡ̃ Nѣгоє воєвода: сътвори Барбѵ(л) баNь и Пръвѵл дворник и съ братїам ихъ. сN҃ови Nѣгоє Краљавскы, понєже и Владислав воєвода и подигнѵл власт҃ели.

59

Съи грωбь ѹкраси па(N) ѳеω(д)оръ великїи логофеть. своеи кнѣгини Nастасїи. ѥже и прѣстави сѧ въ вѣчнѣи ѡбытѣли. в ѧтω *зѧе м(с)ца се(п)врїе кѳ дNь.

Съи камень ѹкраси самь себѣ и при своемь животѣ жупаNь тоадерь велики логωфеть. быти Na своемь грωбѣ въ дNи г(д)Na петра воево(д). идеже самь себѣ приготова грωбь и прѣстави сѧ въ вѣчнѣи ѡбитѣли в ѧто *змз. м(с)ца ге(N) ·а·

60

Въ имѣ ѡца и сNа и стго дха иже в(ь) стѣи тр(ω)ци славимо единомѹ бѹ и прч(с)тѫ его мтрь. и смѹ праве(д)Nω(мѹ) енωхѹ. и стмѹ прркѹ илїю и стмѹ іωаNѹ бгословѹ. създа съи хра(м) смѣренїи раби и поклоници стѣи тр(ω)ци. ку(р) аNастасїе кри(м)кови(ч) би(в) еп(с)кпь радо(в)скїи. и па(N) лѹпѹ(л) стр(о)и(ч) великіи логофе(т). и бра(т) его па(N) симиω(N) великіи вистѣрни(к) въ дNы блгочьстива(г) г(с)п(д)Na. іω їеремїа могилд воево(д). и съ прѣвъзлюблены(м) свои(м) сNω(м). іω ко(N)ста(N)ти(N) и алеѯа(N)дрѹ и богдаNа воеводове. в ѧтω *зрї нф(л) ·кз·

61

Сеи сребренныи свѣшник даровасѧ велицѣи лавръ тисманстѣи ѡбителѣ стгω бгородичнагω оуспенїа нами грѣшными хвыми раби іω матѳеωм басарабою воеводою и еленою гсждею въ чє(с) и красотоу цркве бжїа Namaже въ пама(т) вѣчноую амиNь. вь лѣт *зрNд слова же въплъщенїа *аxms.

62

† Изволєніем ѡ(т)ца и съ поспѣшєніем с(ъі)на и
съвръшєніем с(ва)т(а)го д(оу)ха Іѡ Стєфан воєвода
б(о)жїєю м(и)л(ос)тїю г(ос)п(ода)ръ земли Мѡлдавскѡи
с(ъі)н Богдана воєводи и съ бл(а)гочєстивою г(ос)-
п(о)жди єго Маріи и съ възлюбленими дѣти алє-
ѯандра и Богдан Влада сътвориша сьи аєръ въ
манастири ѡ(т) Пѹтнои идєже є храмъ Ѹспєніє
прѣс(ва)тиа б(огороди)ци и прис(н)од(ѣ)ви Маріа.
в л(ѣ)тѡ ѕцчи.

63

† Изволєніємь ѡ(т)ца и съ поспѣшєніємь с(ъі)на и
съвръшєніємь с(ва)т(а)го д(оу)ха. изволи рабъ б(о)жіи
пань Гаврилъ вистѣрникъ Тотрѹшань єже ѡнь
желаніємь въждєлѣвше люб(о)вє х(ристо)вѣ страсти
рачитєль потъщатєльно сътвори сьи аєръ и даде
єго. въ монастирѣ ѡ(т) Воронѣ(є)цъ идєже є храм
с(ва)того славнаго велико м(оу)ч(є)ника и побѣ-
доносца Гєѡргїа. в л(ѣ)то ѯзкд м(ѣсє)ц авг(ѹста) кє.

64

† Благоч(ьс)т(и)вї и хр(ис)толюбиви Іѡаньь Пєтрь воє-
вода б(о)жією м(и)л(о)стію г(оспо)д(и)нь въсєои Мо(л)-
довлахиской земли. ѡже бл(а)гопроизвіліхъ г(ос-
по)д(ст)во ми нашимь бл(а)гимь произволєниємь и
сътворихь и ѹкрасих сьи аєръ въ имѣ г(оспод)а б(ог)а
и сп(а)са нашєго І(с)у Х(рист)а и дадох єго въ мол-
бъ г(ос)п(одст)ва ми въ новѡ създанноє нашєи
манастири иже въ с(ва)тѣи горѣ афосѣ и г(лаго)леми
Діѡнисиае идєже є хра(мъ) с(ва)таго прор(о)ка пр(и)-
т(ѣ)ча и кр(ьс)тителѣ Іѡанна за здравіє и въ зад(оу)шє

г(ос)п(одст)ва ми родителєвь г(осподст)ва ми г(оспо)-
ж(д)и г(осподст)ва ми єлєна и чадо г(оспо)д(ст)ва
ми Илиашѹ и Стєфанѹ и Костантинѹ воєвода. дъ-
шєра г(осподст)ва (м)и кнѣ(ж)ни и розанди. и
съврьши в л(ѣ)то ,ѕ҃нг гє(N) їг.

65

Изволєнїє(мъ) ѡ(т)ца и съ поспѣшєнїє(мъ) с(ы)на и
съвръшєнїє(мъ) с(ва)т(аг)о д(оу)ха раб б(о)жіи Iѡ єремїє
Могила воєвод б(о)ж(и)ю м(и)л(ос)тию господарь земли
Молдавскои и м(а)ти єго Марїѧ и г(ос)п(ожд)а єго
єлисавє(тъ). сътворише б(о)ж(єс)тв(є)ньи дверь ра(ди)
сп(асє)ниа их д(оу)шєвнаго и здравиа тѣлєснаго и
ради здравиа прѣвъзлюбленни чад свои Iѡ Коста(н-
т)инь воєвод и г(ос)п(од)жьи Иринни и Марии и Катє-
ринни. и дадє єго въ новѣ създанѣм их монастири
Сучавица идеже єст храм вьскр(єсє)ніє г(оспод)а б(ог)а
и сп(а)са нашего I(соус)а Х(рист)а. при архієп(ис)к(о)п
к(и)р Гєѡргіє Могила митрополита Сучавскаго. в
л(ѣ)тѡ ѕ҃р. г(оспо)д(арств)а єг(о) двѣ лѣта на трєє.

66

+ Сьи дверь б(ла)готѣлєсноє погрєбєнїє г(оспо)да
б(о)га и спаса нашего I(соус)а Х(рист)а сътвори раб
б(о)жїи пань Нисторь Ѹрѣкє великьи дворникь
долнѣи земли и кнѣгинѣ єго Митрофана и
дашѣ єго дарь бл(а)г(очьсти)ви въ новосъздан-
ѡных монастира своєм г(лаго)лємаа Съкоуль идеж
єстъ храм ѹсѣкновєнїє ч(а)стиѧ глави с(ва)тои
славнаго пр(о)р(о)ка и пр(и)т(ъ)ч и кр(ъс)т(итє)л
г(осподи)нѣ Iѡанна ради сп(а)сєнїа своих д(оу)ш

и родителєм их и ч(ь)дом их. вь дны бл(а)го-
ч(ь)стываго и хр(и)столюбиваго г(о)сп(о)дина
н(аше)го Iω Симєωна Могилы воєводы г(ос)-
п(о)дарь земли Молдавскаго. в л(ѣ)тω ✻ ҂ѕѕі·
Март.

Въсавидцу и прѣблгому бгоу слава и вели-
чїє. даѭщому съврьшити въсько дѣло блго иже
ω нємь начинаєму. тому слава и дрьжава въ
вѣкы вѣкω ·:·

Почеше са сїє стыѧ книги глємыа лутоур-
гїа. повелѣнїємь г(с)подина Iω ра(д)ула воєводѣ
ємуже бѫди вѣчнаа памѧть ·:·

И съврьши са сїа книга повелѣнїємь въ
ха бга блговѣрнаго и холюбиваго и бгω(м) хра-
нимаго и прѣсвѣтлаго г(с)подра, Iω, михнѣ ве-
ликаго воєводы. въсеѧ земли оугровлахїиской
и по доунавїю, сн҃ь великаго Iω, влада воєводы.
въ прьвоє лѣто господ(с)тва єго. троуди же са
ω семь смѣренїи мни(х) и сщєнникь макарїє.
въ лѣто ҂ѕѕі, кряга сантцоу, ѕі· лоунѣ, є. индик-
тїωнь, аі· мсца ноємврїа· і· дн҃ь ·:·

Въсєвидцꙋ и прѣбл҃гомꙋ б҃ꙋ слава и величїє. даѧщомꙋ съвръшити въсѣко дѣло бл҃го иже ѡ nємь nачинаємоу. томꙋ слава и дръжава въ вѣкы вѣкѡмь аминь.

Понєже иже въ троици покланѣєми б҃ь. благоизволи ц҃ркѡвь своє испълънити ст҃ыими кни-гами въ славословїє и пол҃ѧ прочитаѧщимь. сего ради и азъ жꙋпанъ ханьшь бѣгнєрь ѡ(т) брашєвь. възрєвновахъ поспѣшєнїємь ст҃го дх҃а и любѡвіє єже къ бж(с)тъвнымь и ст҃ымь ц҃рквамь. и написахъ сїа дш҃єспнѧа книгꙋ четвороблго-вѣстїє аже дх҃ь ст҃ыи ап(с)льскыми оусти ѡ(т)-рыгнѧ. въ познанїє и испълънєнїє славословїю трисл҃нєчнаго въ єдинъствѣ покланѣємаго бжства. мл҃аже юнїє и съвъзрастнїє и старїє. чътѧщєи или въспѣваѧщєи, или пишѧщє любвє хвѣ ради исправлѣти. насьже оусрьдно потъщавшихса на сїє дѣло. бл҃(с)вити. да обои славаще ѡц҃а изнєгоже вьсѣ. сна имже вьсѣ, дх҃а ст҃го ѡнємже вьсѣ. здє оулоучимь съмирєнїє и мл҃(с)ть. таможе сєє свѣтѡ(м) озаримса бл҃годѣтїю аминь.

Повелѣнїємь жꙋпанъ ханьшь бѣгнєрь азъ х҃ѕ рабь. дїакѡнъ кореси и тоудорь дїакъ. трꙋдихса ѡ семь исъписахѡ(м) сїє книги. въ лѣто ҁ, тысѧщь, ѳ. Почєше са сїє книгы мц҃а м҃ кд дн҃ь. и съвръшише са мц҃а ѡ(х)товрєє г҃і дн҃ь. въ гра(д) брашєвь.